



Sveučilište u Zagrebu

Fakultet filozofije i religijskih znanosti

Zrinka Pranjić Kozlek

**Biopravo, nastanak i razvoj u samostalnu
disciplinu u okvirima bioetike. Od ideje u
filozofijama R. Dworkina i H. Jonasa do danas.**

Doktorski rad

Mentor:
dr.sc. Borna Jalšenjak

Zagreb, 2025.



University of Zagreb

Faculty of Philosophy and Religious Studies

Zrinka Pranjić Kozlek

**Biolaw, the Emergence and Development
into an Independent Discipline within the
Framework of Bioethics. From the Ideas in
the Philosophies of R. Dworkin and H.
Jonas to the Present Day**

Doctoral Dissertation

Supervisor:

Borna Jalšenjak, PhD

Zagreb, 2025

Dr.sc. Borna Jalšenjak

Rođen 1984. godine u Zagrebu. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove Sveučilišta u Zagrebu s diplomom iz filozofije i religijskih znanosti. Zaposlen je kao predavač na Zagrebačkoj školi ekonomije i managementa, gdje predaje kolegije Uvod u filozofiju, Poslovna etika i korporativna društvena odgovornost te Vodstvo.

Doktorat je stekao na Sveučilištu u Zagrebu s temom “Temeljna filozofija teorije samoodređenja i motivacije. Važnost razumijevanja motivacije kao filozofsko- antropološkog koncepta za organizacijske znanosti” 2014. godine. Bio je gostujući istraživač na Sveučilištu St. Ambrose (SAD) na Poslovnom fakultetu u okviru programa Master of Organizational Leadership (MOL). Osim zaposlenja na Zagrebačkoj školi ekonomije i managementa, također predaje kao gostujući profesor (honorarno) kolegije iz povijesti filozofije na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove. Njegova područja interesa su: etika, filozofska antropologija, studije motivacije i povijest moderne filozofije.

SAŽETAK

Predmet ovoga doktorskog rada jest filozofsko-pravna analiza i teorijsko utemeljenje bioprava kao suvremenog koncepta koji nastaje na sjecištu etike, filozofije i prava. Polazište istraživanja čine misli Hansa Jonasa i Ronalda Dworkina, dvaju autora čija su djela oblikovala temeljne pravce razmišljanja o odgovornosti, autonomiji i dostojanstvu ljudskog bića u tehnološkom dobu. Jonas razvija etiku odgovornosti prema budućim generacijama, dok Dworkin pravo razumijeva kao moralni sustav koji štiti slobodu i dostojanstvo pojedinca.

Cilj rada jest pokazati kako se Jonasov moralni imperativ odgovornosti nadopunjuje Dworkinovim pravnim instrumentima autonomije, čime se otvara prostor za razumijevanje bioprava kao samostalne discipline. Istraživanje obuhvaća hermeneutičku i komparativnu analizu njihovih djela te normativnu interpretaciju međunarodnih bioetičkih dokumenata (Oviedo konvencija, UNESCO-ova deklaracija i dr.).

Rezultati rada pokazuju da se biopravo ne može svesti na primjenu bioetike u pravu, nego ga treba shvatiti kao autonomni interdisciplinarni sustav koji prevodi etičke vrijednosti – dostojanstvo, integritet, ranjivost i autonomiju – u pravne norme. Time se uspostavlja teorijski okvir za razumijevanje odnosa između moralne i pravne odgovornosti u biomedicinskom kontekstu.

Zaključno, rad potvrđuje da biopravo ima potencijal postati zasebno akademsko i znanstveno područje. Njegova zadaća jest osigurati pravni i etički nadzor nad biotehnološkim napretkom te pridonijeti očuvanju čovjekove slobode i dostojanstva u doba znanstvene moći.

Ključne riječi: biopravo, bioetika, Hans Jonas, Ronald Dworkin, etika odgovornosti, autonomija, dostojanstvo, ljudska prava.

SUMMARY

The subject of this doctoral dissertation is a philosophical and legal analysis of *biolaw* as a contemporary concept emerging at the intersection of ethics, philosophy, and law. The research is based on the ideas of Hans Jonas and Ronald Dworkin, whose works have shaped key reflections on responsibility, autonomy, and human dignity in the technological age. Jonas develops an ethics of responsibility toward future generations, while Dworkin conceives law as a moral system protecting personal freedom and dignity.

The aim of the study is to demonstrate how Jonas's moral imperative of responsibility is complemented by Dworkin's legal framework of autonomy, thereby establishing biolaw as an independent discipline. The methodology combines hermeneutical and comparative analysis of primary sources with normative interpretation of international bioethical documents (such as the Oviedo Convention and the UNESCO Declaration).

The findings show that biolaw cannot be reduced to the mere legal application of bioethics but should be understood as an autonomous interdisciplinary system translating ethical values—dignity, integrity, vulnerability, and autonomy—into binding legal norms. This establishes a theoretical foundation for understanding the relationship between moral and legal responsibility in the biomedical field.

In conclusion, the dissertation affirms that biolaw holds the potential to become a distinct academic and scientific discipline, ensuring ethical and legal oversight of biotechnological progress and safeguarding human freedom and dignity in the era of scientific power.

Keywords: biolaw, bioethics, Hans Jonas, Ronald Dworkin, ethics of responsibility, autonomy, dignity, human rights.

SADRŽAJ

1.	UVOD	1
2.	HANS JONAS I NOVA ETIKA	5
2.1.	Filozofski kontekst i Jonasova misao.....	5
2.2.	Predviđanje budućnosti i etika odgovornosti	8
2.3.	Razočarenje i fatalizam budućnosti.....	12
2.4.	Ideja bioprava u Jonasovoj filozofiji.....	15
2.5.	Kritika Jonasove etike	18
3.	RONALD DWORKIN I VRIJEDNOST ŽIVOTA	22
3.1	Filozofski kontekst i Dworkinova misao	22
3.2	Dworkinovo poimanje prava i autonomije.....	23
3.2.1.	Pravo na pobačaj i reproduktivna anomalija	26
3.2.2.	Eutanazija i pozitivna bioprava	28
3.3.	Filozofski okvir Dworkinove teorije i poveznica s Jonasom	31
3.4.	Kritika Dworkinovog pravnog puta	33
3.5.	Ideja bioprava u Dworkinovom shvaćanju prava.....	35
4.	KOMPARACIJA MISAONIH DOPRINOSA JONASA I DWORKINA.....	41
4.1.	Antropološke razlike	43
4.2.	Normativne razlike	43
5.	NASTAJANJE GENERACIJA LJUDSKIH PRAVA	47
5.1.	Generacije prava.....	48
5.2.	Dokumenti i deklaracije o ljudskim pravima kroz povijest razvoja prava.....	49
5.2.1.	Prokreativna prava kao primjer četvrte generacije ljudskih prava i pokazatelj prelaska iz etičkog u normativni kontekst.....	51
6.	BIOETIKA KAO PRETHODNICA BIOPRAVA	60
6.1.	Nastanak bioetike	60
6.2.	Od Božjih komiteta do Oviedske konvencije.....	64
6.2.1.	Božji komiteti.....	64
6.2.2.	Oviedska konvencija (Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini).....	67
6.2.3.	Principi Nürnberškog kodeksa	68
6.2.4.	Temeljni bioetički i biopravni principi.....	71
7.	BIOPRAVO - NASTANAK I RAZVOJ	78

7.1. Primjeri biopravnih izazova	85
7.2. Bioetika i biopravo – sličnosti i razlike.....	103
7.3. Dworkinov i Jonasov doprinos uspostavi ideje bioprava.....	108
7.4. Akademski status bioprava.....	113
7.5. Biopravo u hrvatskom akademskom okruženju	119
8.ZAKLJUČAK	123

1. UVOD

Predmet ovoga doktorskog rada je filozofsko-pravna analiza i teorijsko utemeljenje bioprava kao suvremenog koncepta koji nastaje na sjecištu etike, filozofije i prava. U središtu istraživanja nalaze se dvije važne osobnosti dvadesetog stoljeća – Hans Jonas i Ronald Dworkin – čija su djela oblikovala temeljne pravce promišljanja odgovornosti, autonomije i dostojanstva ljudskog bića u tehnološkom dobu. Oni ne pripadaju istim disciplinama, kulturama ni svjetonazorima, ali dijele zajedničku težnju: razumjeti granice ljudske moći i pronaći moralne i pravne temelje koji će očuvati smisao ljudskosti u svijetu koji se ubrzano mijenja.

Hans Jonas, filozof, vizionar i svjedok mračnog dvadesetog stoljeća, oblikovao je etiku odgovornosti kao nužan odgovor na moć moderne znanosti. Njegovo životno iskustvo obilježeno progonstvom, ratom, egzilom i dubokom osobnom refleksijom, dalo je njegovoj filozofiji autentičnost i moralnu težinu. Jonas nije ponudio gotova rješenja. Njegov doprinos leži u prepoznavanju obveze misliti unaprijed i odgovornosti prema budućem životu. Etika više ne može biti antropocentrična, već mora postati biocentrična. Za njega, pitanje opstanka čovječanstva nije pitanje optimizma, nego dužnosti.

Ronald Dworkin, pravnik i filozof, također je neortodokсни mislilac – racionalan, sekularan i duboko humanistički. Iako otvoreno kritizira religijske dogme, u svojem djelu koristi pojam svetosti kao deskriptivni termin kako bi izrazio ono što u čovjeku nadilazi pravne kategorije: unutarnju vrijednost i dostojanstvo svakog pojedinca. Dworkin, poput Jonasa, ne nudi jednostavne odgovore. On zna da su moralni principi često u sukobu s pravnim formama, ali inzistira na tome kako pravo mora ostati moralno utemeljeno. Njegovo poimanje prokreativne autonomije, prava na izbor i dostojanstvene smrti pokazuje koliko je put između etike i prava težak, ali i nužan.

Razlog zbog kojega su upravo Jonas i Dworkin odabrani za ovo istraživanje leži u njihovoj sposobnosti razmišljanja izvan vlastitih disciplina. Jonas je filozof koji promišlja o biološkim i tehnološkim posljedicama ljudskog djelovanja, dok Dworkin, kao pravnik, otvara prostor za moralni dijalog unutar samog prava. Obojica odbacuju dogmatske okvire i traže novi oblik racionalnosti – onaj koji priznaje kompleksnost života i odgovornost prema njemu. Obojica su suvremenici stoljeća u kojem su se dogodili i Auschwitz i Apollo – stoljeća moralnih katastrofa i znanstvenih čuda. Njihov je doprinos u tome što su prepoznali moć znanosti nad životom kao moralno dvosjekli mač: može stvarati, ali i uništavati. Zato su Jonas i Dworkin anticipirali biopravo prije nego što je ono uopće bilo imenovano. Ovaj rad dokazuje da Jonasova etika

odgovornosti i Dworkinova teorija autonomije predstavljaju komplementarne filozofske temelje bioprava kao normativnog okvira koji uravnotežuje zaštitu života i autonomiju odluke o životu.

Svrha ovoga rada jest pokazati kako Jonasov načelni zahtjev za očuvanjem biološkog opstanka dobiva kod Dworkina svoj pravni izraz. Jonas utvrđuje granice moralne odgovornosti, dok Dworkin definira pravne instrumente autonomije i dostojanstva. U njihovim se mislima susreću dvije dimenzije bioprava: negativna – pravo na zaštitu od prisilnog miješanja u tijelo i ograničavanja osobne slobode; i pozitivna – pravo na pristup medicinskoj skrbi, odlučivanju i dostojanstvenoj smrti. Zajedno, oni oblikuju normativni horizont koji omogućuje prevođenje etike u pravo.

Aktualnost teme proizlazi iz činjenice da suvremeno društvo živi u vremenu biotehnoloških i genetskih transformacija koje redefiniraju pojam čovjeka. Tehnologija ne donosi samo napredak, nego i etičke dileme koje se ne mogu riješiti bez novog pravnog jezika. Biopravo postaje nužan odgovor na te izazove – pravni okvir koji štiti život, ali i slobodu odlučivanja o njemu. U tom smislu, ovaj rad pridonosi filozofijskom i pravnom razumijevanju procesa u kojem moral postaje zakon, a etika dobiva svoj normativni izraz.

Metodologija istraživanja obuhvaća hermeneutičku analizu izvornih tekstova Jonasa i Dworkina, komparativnu studiju njihovih etičkih i pravnih teorija te normativnu interpretaciju bioetičkih dokumenata. Posebna se pažnja pridaje transformaciji etičkih načela – autonomije, dostojanstva, integriteta i ranjivosti – u pravne standarde.

Rad je strukturiran tako da slijedi logiku razvoja biopravnog diskursa: od Jonasove etike odgovornosti i Dworkinove teorije autonomije, preko povijesnog razvoja bioetike i ljudskih prava, do suvremenih izazova poput genetske manipulacije, surogatstva, eutanazije i transhumanizma. U zaključnom dijelu, rad razmatra akademski status bioprava i njihovu ulogu u oblikovanju buduće pravne misli.

U vremenu kada znanost prelazi granice prirodnog, a pravo traži svoje uporište u moralnom razumu, Jonas i Dworkin ostaju suputnici u istom pokušaju: pronaći ravnotežu između moći i odgovornosti, između slobode i dostojanstva, između života kao činjenice i života kao vrijednosti. Njihova promišljanja ostaju poziv na trajno propitivanje, a ne na konačan odgovor – jer samo društvo koje se usuđuje misliti o granicama može ostati ljudsko.

Iako se ovaj rad temelji na sustavnoj filozofsko-pravnoj analizi i interpretaciji izvora, valja istaknuti određena ograničenja koja proizlaze iz prirode i metode istraživanja. Prvo, riječ je o hermeneutičkom i interpretativnom pristupu, koji podrazumijeva nužnu subjektivnost u tumačenju tekstova Hansa Jonasa i Ronalda Dworkina. Njihovi pojmovi – odgovornost,

autonomija, dostojanstvo i svetost života – nisu pojmovno ni jezično jednoznačni te njihova usporedba zahtijeva interpretaciju kroz različite filozofske i pravne horizonte.

Drugo, istraživanje povezuje dvije disciplinarno i metodološki različite tradicije: filozofsku etiku i pravnu teoriju. Jonas i Dworkin djeluju u različitim znanstvenim paradigmatima pa usporedba njihovih misaonih sustava nužno uključuje određeni stupanj teorijske nesvodivosti. Jonas polazi od ontoloških temelja etike i biološke odgovornosti, dok Dworkin polazi od normativnog sustava prava i institucionalne autonomije. Usporedba takvih pristupa omogućuje dublje razumijevanje pojma bioprava, ali i nosi rizik interpretativnog približavanja koje nije uvijek potpuno mjerljivo.

Treće, normativno ograničenje proizlazi iz same prirode biopravnog diskursa. Rad nastoji prikazati kako se etički principi mogu prevesti u pravne norme, no taj prijelaz nije uvijek linearan ni jednoznačan. Jonasov moralni imperativ odgovornosti ne može se u potpunosti izraziti u jeziku pozitivnog prava, jednako kao što Dworkinova načela autonomije i dostojanstva ne mogu uvijek biti pravno operacionalizirana.

Četvrto, povijesni kontekst djelovanja obojice autora predstavlja dodatno ograničenje. Jonas i Dworkin su mislioci dvadesetog stoljeća, vremena obilježenog poslijeratnom etičkom krizom i prvim biotehnološkim izazovima. Njihove su teorije temeljne za razumijevanje nastanka bioprava, ali ne obuhvaćaju sve fenomene današnjeg doba, poput umjetne inteligencije, digitalne genetike ili neuroprava.

Peto, rad nastoji zadržati akademsku neutralnost i analitički ton unatoč činjenici da se bavi iznimno osjetljivim temama – pobačajem, eutanazijom, prokreativnim pravima i dostojanstvom smrti. Potpuno vrijednosno neutralno promišljanje o tim pitanjima nije moguće, ali se nastoji pridržavati znanstvene objektivnosti kroz argumentiranu analizu, a ne kroz normativno zauzimanje stava.

Šesto, interdisciplinarni karakter rada donosi i metodološko ograničenje jer prelazi granice pojedinačnih znanstvenih disciplina – filozofije, prava, medicine i bioetike. Time se otvara prostor za široku interpretaciju, ali i rizik da pojedini aspekti ne budu u potpunosti obuhvaćeni prema kriterijima svake od disciplina.

Napokon, zbog teorijske naravi istraživanja, rad nema empirijsku dimenziju. Zaključci o primjenjivosti biopravnih koncepata u suvremenim pravnim sustavima ostaju na razini teorijskih prijedloga i normativnih refleksija, a ne empirijski provjerenih činjenica.

U konačnici, navedena ograničenja ne umanjuju vrijednost istraživanja, već ukazuju na kompleksnost i otvorenost biopravnog diskursa. Ona potvrđuju - biopravo, kao spoj etike i

prava, nije dovršen sustav, nego proces stalnog promišljanja o granicama ljudske odgovornosti, slobode i dostojanstva.

2. HANS JONAS I NOVA ETIKA

Hans Jonas (1903.–1993.) je njemačko-židovski filozof poznat po svom djelu iz područja filozofije života, etike i bioetike. Rođen je u Mönchengladbachu, studirao filozofiju, teologiju i povijest umjetnosti u Freiburgu, Heidelbergu i Marburgu, gdje je bio učenik Edmunda Husserla i Martina Heideggera, ali se kasnije od Heideggera distancirao zbog njegove povezanosti s nacizmom. Nakon progona Židova iz Njemačke emigrirao je u Palestinu, sudjelovao u Drugom svjetskom ratu kao vojnik britanske vojske, a nakon rata živio i predavao u Kanadi te Sjedinjenim Američkim Državama (posebno na *New School for Social Research* u New Yorku).¹

Njegovo najpoznatije djelo, 'Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation' (hrv. *Princip odgovornosti: pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, 1979.), smatra se temeljnim tekstom suvremene bioetike i ekološke etike. U njemu Jonas razvija koncept *etike odgovornosti* prema budućim generacijama, prirodi i samom opstanku čovječanstva, ističući moralnu obvezu čovjeka da ograniči moć moderne tehnologije i znanosti. Umro je 1993. u New Rochelleu (SAD).²

2.1. Filozofski kontekst i Jonasova misao

Filozofska misao Hansa Jonasa razvija se iz dubokog razumijevanja promjena koje tehnološki napredak unosi u ljudsko djelovanje i shvaćanje morala. Jonas, filozof koji je 'mislio unaprijed', anticipirao je etičke i egzistencijalne izazove suvremenog doba, prepoznavajući potrebu za novom etikom u svijetu koji sve snažnije oblikuje vlastitu budućnost. U središtu njegove misli nalazi se pojam odgovornosti – moralne, društvene i ontološke kao temeljnog principa djelovanja čovjeka u tehnološkoj civilizaciji.

Ovo poglavlje ispituje upravo taj filozofski kontekst iz kojeg proizlazi Jonasova etika odgovornosti i njezine implikacije za suvremeno biopravno promišljanje. Iz pozicije racionalne analize i argumentativnog promišljanja, Hansa Jonasa možemo, neznanstveno rečeno, nazvati

¹ Hans-Otto Horch, "Hans Jonas (1903–1993)," *Portal Rheinische Geschichte*, Landschaftsverband Rheinland (LVR), 2011, pristupljeno 30. listopada 2025., <https://rheinische-geschichte.lvr.de/Persoenlichkeiten/hans-jonas/DE-2086/lido/57c92f7c84a021.82498306>.

² Eric Voegelin, "The Coherence of Biography and Philosophy: Hans Jonas's Philosophical Biology in the Light of His Personal Memoirs," *VoegelinView*, objavljeno 27. lipnja 2020., pristupljeno 30. listopada 2025., <https://voegelinview.com/coherence-biography-philosophy-hans-jonass-philosophical-biology-light-personal-memoirs> Njegova najvažnija djela uključuju *The Phenomenon of Life: Toward a Philosophical Biology* (1966), *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age* (1979) i posthumno objavljeno *Mortality and Morality: In Search of the Good after Auschwitz* (1996).

proricateljem budućnosti, jer je svojim etičkim uvidima anticipirao probleme koji će tek kasnije postati središnje pitanje suvremenog svijeta. Time ga stavljamo u položaj osobe koju se, naizgled ne može znanstveno dovoljno ozbiljno shvatiti, a njegovu filozofiju proučavati. Kada čitamo Jonasova djela iz vremenskog okvira njihovog nastanka i okolnosti dvadesetog stoljeća, možemo ih nazvati odvažnima. Odvažna su jer govore o posljedicama tadašnjih učinaka na današnjeg čovjeka, odnosno o posljedicama današnjih djela na budućeg čovjeka.

Stoga, Jonasa uzimamo kao primjer filozofa koji izlazi iz okvira svoga vremena i usudi se misliti unaprijed. Ne samo promišljati nego i normirati, kritizirati, zahtijevati i tražiti odgovornost za još nepočinjeno djelo. Danas možemo procijeniti istinitost Jonasovih prosudbi o posljedicama tadašnjih djela na današnjeg čovjeka. Njegova misao se aktualizirala, a ako slijedimo uzorak, možemo pretpostaviti da će neke nove generacije, ako će se odvažiti, procijeniti aktualnost njegove misli u vremenima koja tek slijede.

Odgovornost, kategorija koja zaokuplja Jonasove misli, proizlazi iz 'pokušaja' jedne etike za tehnološku civilizaciju u vremenu tehnološkog napretka, medicinskih dostignuća i ekoloških kriza.³ Uzimajući u obzir vrijeme nastanka njegovog velikog djela, možemo reći da se Jonas zanimao budućnošću. Njegove riječi, primijenjene danas, su vrlo aktualne i možemo sa sigurnošću reći da se bave našom sadašnjosti. Tehnološki napredak je realnost. Moć kontroliranja života je sve veća. Paralelno s moći šire se i granice utjecaja na život, život prije smrti, utjecaj na proces umiranja, postupak s ljudskim tijelom za vrijeme i poslije smrti. Potreba za proširenjem odgovornosti je nužnost.

Još 1979. godine, kada prvi je put objavljena knjiga Princip odgovornosti, Jonas govori o tri predmeta primjene moderne tehnologije na čovjeka: produžetak života, genetski inženjering, kontrola ponašanja.⁴

U vremenu od 2020. godine do danas, susreli smo se s globalnom pandemijom. Pozivani smo na društvenu, opću i individualnu odgovornost. Činilo se da, uz svu modernu znanost i tehnologiju, jedino ili najmoćnije preostalo oružje za spas svijeta kakvog poznajemo je bila osobna i društvena moralna odgovornost. Takav poziv podignut je i na razinu

³ Hans Jonas, *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979). Vidi također Hrvoje Jurić, *Etika odgovornosti Hansa Jonasa* (Zagreb: Pergamena, 2010).

⁴ Hans Jonas, *Princip odgovornosti: pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*, prev. Slobodan Novakov (Sarajevo: Veselin Masleša, Biblioteka Logos, 1987), 35-36. Jonas govori kako već postoji etika budućnosti sa „daljinom predviđanja“ i „sa vremenskim rasponom preuzete odgovornosti, širinom predmeta (cijelo buduće čovječanstvo) dubinom interesa (cijelo buduće čovjekovo biće) i, kao što sada možemo dodati, s ozbiljnim shvaćanjem moći tehnike..“ (prijevod autora).

institucionaliziranosti pa su na osjećaju odgovornosti i dužnosti spram drugih ili obveze općeg dobra, donošene zakonske odluke.

U vrijeme donošenja takvih odluka nije bilo znanstveno neupitnih dokaza na kojima bi se one temeljile.⁵ Dobro je i utješno primijetiti da je globalna zajednica osjećaj odgovornosti, moralnu obvezu ili dužnost spram općeg dobra prihvatila gotovo jednoglasno. Dolazi li s napretkom moći i utjecaja koji nastaje kao posljedica većeg znanja i poznavanja svijeta i do promjene ljudskog ponašanja? Jonas tvrdi da je tome tako.

„Specifičnije rečeno, ja tvrdim da se s izvjesnim razvojem naše moći izmijenila i bit ljudskog djelovanja, a budući se etika mora baviti djelovanjem, slijedeća tvrdnja mora biti da izmijenjena priroda ljudskog djelovanja čini neophodnom i promjenu u etici“⁶

Promjena koju Jonas traži, a koja se mora dogoditi dogodit će se zbog „moderne tehnike“⁷ Jonas ne poriče da je tehnika oduvijek u razvoju, ali razlikuje opasnosti nekadašnje tehnike i, kako je on naziva „moderne tehnike“. S njenim razvojem usporedno treba biti mijenjana i etika. Stoga kaže: „Svaki dodir s vanljudskim svijetom, to znači cijelo područje *techne* (vještina) bila je – izuzev medicine – etički neutralna – kako u pogledu na objekt tako i u pogledu na subjekt takvog djelovanja.“⁸

Drevnu tehniku drži pomoćnicom života ili sredstvom kojim se život potpomagao i gradio. Poznatu etiku Jonas vidi kao nedostatnu za trenutna izazovna vremena, a potpuno nespremnu za budućnost. Stoga je, kao takva potpuno nepripremljena za izazove budućnosti na koje će morati odgovoriti. Njena dosadašnja antropocentričnost izaziva strah od budućnosti na koju nećemo moći odgovoriti.

Uključivanje *techne* u kompoziciju čovječanstva, utjecaj na objekte i neljudska bića do danas nije zabrinjavao etiku niti je bio objekt njenog zanimanja. Njena antropocentričnost⁹ je upravo

⁵ Katica Knezović, “Biopravo i biopolitika u godinama proglašene pandemije koronavirusa SARS-CoV-2 – u svjetlu zapisnika njemačkoga zavoda za javno zdravstvo (Robert-Koch-Institut)” (izlaganje na 22. Lošinjskim danima bioetike, Mali Lošinj, 12.–15. svibnja 2024). Napomena: Kontroverze oko odluka donosenih na Institutu Robert Koch zainteresirale su javnost u smislu uskrate informacija i načina donošenja odluka koje su utjecale na ustavna prava građana. S tim u vezi vidi Robert Koch-Institut, “FAQ-Liste zu den Protokollen des Krisenstabs COVID-19,” pristupljeno 9. rujna 2025., <https://www.rki.de/SharedDocs/FAQs/DE/COVID-19-Pandemie/Protokolle/FAQ-Liste-Krisenstab.html>.

⁶ Jonas, *Princip odgovornosti*, 13.

⁷ Ibid., 13.

⁸ Ibid., 13. (citat-prijevod autora)

⁹ Ibid., 18. Jonas ovdje objašnjava dosadašnju etiku nazivajući je isključivo antropocentričnom te sumnja u njenu mogućnost proširenja na život izvan okvira ljudskog bića na koji čovjek direktno utječe i koji utječe na život čovjeka. Ovdje više nemamo samo odnos čovjek sa samim sobom i čovjek-čovjek. U novoj etici se mora uzeti u obzir da *techne* utječe na čovjeka i obrnuto te da će to postati predmet nove etike. „Entitet 'čovjek' i njegovo fundamentalno stanje su za djelovanje u ovoj sferi smatrani kao u suštini konstantni, a ne kao i sami predmet preoblikujuće *techne* (umješnosti).“

ono što treba nadići. Djelovanje samo, nije imalo takav utjecaj na čovjeka kao entitet da bi utjecalo na njegovo postojanje. Djelo, akt, čin, svakako donosi neke promjene, ali u tradicionalnom smislu etike, oni su s predznakom dobra imali opravdanje i svrhu u sebi i po sebi. Djelovanje koje smo poznavali nije imalo suštinski oblikujući utjecaj. Stoga je i tradicionalna etika imala zadatak promišljanja je li nešto po sebi dobro ili nije dobro. Čovjek je promatran kao subjekt i izvršitelj odgovoran za djelovanje.

Ljepota jednostavnosti dotadašnjeg shvaćanja etike u odnosu na *techne* je u dosegu učinka djelovanja i posljedica djelovanja. Procjenom dobra nekog čina, završavala je etička prosudba, a kolateralne posljedice istog čina nisu bile predmet etičkog kompliciranja. *Techne*, umještost i djelovanje nisu imale takav doseg kakvog imaju danas. I kao rezultat takvog shvaćanja etike i etičke prosudbe: „Nitko se nije smatrao odgovornim za nenamjerne kasnije učinke svojeg dobro-namjernog, dobro-promišljenog i dobro-izvedenog akta.“¹⁰

U ovom poglavlju prikazano je Jonasovo prepoznavanje tehnološkog napretka kao ključne prekretnice koja mijenja samu bit ljudskog djelovanja i zahtijeva novu etiku – etiku odgovornosti. Tradicionalna, antropocentrična etika pokazuje se nedostatnom pred moći moderne tehnike koja zahvaća i oblikuje život u njegovoj cjelovitosti. Jonas upozorava da djelovanje čovjeka danas ima posljedice koje nadilaze trenutak i generaciju te stoga zahtijeva moralnu prosudbu usmjerenu prema budućnosti. Njegova misao poziva na proširenje pojma odgovornosti ne samo za učinjeno, nego i za moguće posljedice djelovanja u vremenima koja tek dolaze.

Stoga je, nadalje potrebno pokazati kako Jonas povezuje moć anticipacije s moralnom obvezom čovjeka prepoznati i preduhitriti rizike vlastitog djelovanja.

2.2. Predviđanje budućnosti i etika odgovornosti

U ovom poglavlju razmatra se središnja misao Jonasove filozofije – odnos između tehnološkog napretka, moći i moralne odgovornosti čovjeka. Jonas promišlja modernu tehniku s dvostrukim učinkom: izvor napretka, ali i potencijalne prijetnje opstanku života. Upozorava kako tradicionalna etika više ne može odgovoriti na izazove koje donosi moderna civilizacija te poziva na stvaranje nove, *etike odgovornosti*, usmjerene prema budućnosti i očuvanju čovječnosti. Ovim promišljanjem Jonas postavlja temelj za razumijevanje ograničenja ljudskog djelovanja te moralnih zahtjeva koji nadilaze trenutne okolnosti i protežu se na one koji će

¹⁰ Ibid., 20.

tek doći. Razmatrajući suvremene inovacije i transformacije koje donosi tehničko-znanstveni napredak kroz prizmu njihovih dalekosežnih učinaka, on naznačuje potrebu za drukčijim normativnim okvirom. U takvom pogledu čovjek više nije isključivo onaj koji djeluje, nego postaje i biće na koje se, posljedično i neposredno, odnosi rezultat djelovanja.

Modernu tehniku i razvoj, Jonas prepoznaje kao opasnost za čovjeka. Ako se ne razvije nova, odgovornošću prožeta etika, doveden je u pitanje ne samo kontinuitet života kao povjerenog nam fenomena, nego i sama mogućnost opstanka života dostojna čovjeka. Bez takve etike, tehnološka moć nadilazi naše moralne okvire i ugrožava ono što bi trebalo biti sačuvano za buduće naraštaje. Jonas o tome kaže ovako: „Nasilje nad prirodom i civiliziranje njega samoga idu pod ruku. I jedno i drugo prkosi elementima; jedno tako da se usuđuju prodrijeti u njih i silovati njihove tvorevine, drugo tako što u pribježištu grada i njegovih zakona ustanovljava jednu enklavu protiv njih. Čovjek je tvorac svojeg života kao ljudskog života; okolnosti on prilagođava svojoj volji i potrebi i, osim kad je u pitanju smrt, nikad nije bespomoćan.“¹¹

Nužna je temeljita promjena pristupa procjeni moralnosti djelovanja kako bi se mogle predvidjeti i etički sagledati njegove posljedice. Učinci ljudskog djelovanja u suvremenom kontekstu, osobito u doba tehničke i znanstvene ekspanzije, više nisu ograničeni na neposrednu sadašnjost. Posljedice djelovanja protežu se duboko u budućnost te zahtijevaju novu vrstu moralne prosudbe, koja nadilazi tradicionalne okvire. Stoga, želi li etika zadržati svoju relevantnost, mora nadrasti samu sebe i usmjeriti pogled prema čovjeku budućnosti promatranom kroz djelovanje čovjeka današnjice. Moralna obveza odgovornosti, kako individualna tako i kolektivna, postaje središnje uporište Jonasove misli.

Djelovanje koje se procjenjuje isključivo prema neposrednim rezultatima može naizgled imati pozitivne namjere, no često proizvodi dugoročne posljedice koje ugrožavaju buduće generacije. Jonas upozorava kako tradicionalna etika, oblikovana u razdoblju ograničene ljudske moći, više ne može pružiti adekvatne odgovore na izazove suvremenog svijeta. Tehnološki napredak omogućio je čovjeku neposredan utjecaj na prirodu, život i smrt, čime su nastale nove moralne dileme. Stoga je nužno razviti etički sustav koji uključuje sposobnost anticipacije – predviđanja i procjene mogućih posljedica djelovanja – kako bi etika ostala relevantna i učinkovita u regulaciji ponašanja u tehnološki razvijenom društvu.

U djelu *Princip odgovornosti* Jonas naglašava potrebu za institucionalizacijom moralnog djelovanja unutar konteksta znanstveno-tehnološke civilizacije. Tradicionalna etika treba biti

¹¹ Ibid., 15.

nadograđena novim normativnim okvirima koji mogu pratiti i ograničavati djelovanje suvremenog čovjeka. Takva rekonstrukcija etike i metafizike nije samo teorijska, već nužna posljedica promijenjenih okolnosti u kojima se čovjek nalazi, okolnosti u kojima granice djelovanja više nisu lokalne ni kratkoročne, već globalne i trajne.¹² Time Jonas postavlja temelj za razvoj bioprava, kao pravnog izraza uobličjenog uz pomoć službene politike, u okviru nove etičke svijesti.

Klasična etika nije pogrešna, ali se treba uzeti u obzir promijenjena stvarnost kojoj etika nije dorasla. Tehnički napredak, globalna međuovisnost i rast ljudske moći stvorili su novu etičku situaciju koja zahtijeva prilagodbu primjene moralnih normi. Etika više ne može biti antropocentrična ni ograničena na pojedinačne činove. Ona mora pokazati širinu, obuhvatiti cjelinu života i cjelinu vremena. Jonasova koncepcija etike odgovornosti stoga predstavlja pokušaj oblikovanja normativnog okvira koji povezuje filozofsku refleksiju s praktičnim smjernicama za djelovanje u svijetu u kojem ljudska moć ima dalekosežne posljedice. „Nijedna ranija etika nije morala obraćati pažnju na globalni uvjet ljudskog života i na daleku budućnost, čak i na egzistenciju vrste. Budući je danas upravo to u igri, to zahtijeva, jednom riječju, novo shvaćanje prava i obaveza za koje nijedna ranija etika i metafizika ne daje ni principe, a pogotovo nekakvu dovršenu doktrinu.“¹³

Jonas ne prepoznaje nedostatnost samo u tradicionalnoj etici, nego i u znanosti koja ostaje zatvorena u vlastite teorijske granice. Suvremena znanost, želi li zadržati svoju svrhovitost, mora preispitati vlastiti odnos prema prirodi i životu. U Jonasovoj misli priroda i čovjek nisu odvojeni entiteti, već čine jedinstvenu, neraskidivu cjelinu povezanu odnosom djelovanja i posljedica. Svaki čin proizvodi učinak koji utječe na cjelokupni životni sustav, čime se potvrđuje međuovisnost svih oblika postojanja. Iz toga proizlazi zahtjev prema znanosti koja će, osim racionalnog i tehničkog pristupa, razviti i svijest o moralnim i egzistencijalnim implikacijama vlastitih otkrića i postupaka.

On zagovara konstruktivnu, ali i samokritičnu transformaciju znanstvenog pogleda na svijet. Upozorava kako teorijska znanost, ako zanemari etičku dimenziju, gubi doticaj s cjelinom života kojem pripada. Njegov poziv na promjenu prelazi granice čisto filozofskog diskursa i ulazi u područje etičkog i emocionalnog razumijevanja stvarnosti. Jonas poziva na obnovu

¹² Ibid., 23-25. Vidi“Ali tko je to 'on'? Nije vi ili ja:to je kolektivni izvršilac i kolektivni čin, nisu individualni izvršilac i individualni čin ti koji ovdje igraju ulogu.. Ako je sfera djelovanja prodrla u prostor bitnog djelovanja, onda moralnost mora prodrijeti u tu sferu uspostavljanja, od koje se ona ranije držala daleko, i ona to mora učiniti u obliku službene politike. „,ovdje 25 (prijevod autora).

¹³ Ibid., 23(citat - prijevod autora).

poštovanja prema prirodi i priznavanje njezina dostojanstva, što smatra nužnim preduvjetom istinski humanog djelovanja. U tom kontekstu, religiju vidi kao paradigmatički primjer sustava koji je, za razliku od moderne etike i znanosti, zadržao sposobnost moralnog odnosa prema prirodi i osjećaja odgovornosti prema cjelini života.

„Za jednu takvu skrbničku ulogu nije nas pripremila nijedna ranija etika (osim religije) – a vladajući znanstveni pogled na *prirodu* još mnogo manje. Čak štoviše, ovaj posljednji nam, upravo odlučnošću svakog teoretskog prava, zabranjuje o prirodi misliti kao o nečemu što treba poštovati – on je ovu reducirao na indiferenciju nužnosti i slučaja i lišio je svakog dostojanstva svrha.“¹⁴

Ljudska sklonost i znatiželja prema istraživanju i iskorištavanju prirode, smatra Jonas, je prirodan i opravdan poriv, jer upravo ove ljudske osobine potiču napredak. Međutim, taj napredak prestaje biti pozitivan onog trenutka kada djelovanje prestane biti podvrgnuto kontroli i kada moć nadraсте odgovornost. Čovjek je, prema Jonasi, pozvan na samorefleksiju i moralnu korekciju vlastitog djelovanja u skladu s novim okolnostima koje nastaju zbog i zahvaljujući napretku.¹⁵

Etika, čije je središte upravo djelovanje, mora se mijenjati usporedno s promjenom prirode ljudskog utjecaja. Proširenje dijapazona djelovanja nužno donosi i nove, do sada nepoznate učinke, koji zahtijevaju prilagodbu etičkih kriterija. Moć čovjeka nad prirodom i životom eksponencijalno raste, a etika koja ne prati taj razvoj gubi smisao. Jonas upozorava kako parcijalna, statična etika ne može pružiti cjelovit i dosljedan moralni okvir u vremenu ubrzanih promjena. Sličan stav zastupa i Karl-Otto Apel, koji tvrdi da postojeće etičke paradigme više nisu dostatne za suočavanje s izazovima nove odgovornosti te da je nužna njihova rekonstrukcija u smjeru globalne, komunikativne etike primjenjive na suvremeni svijet.¹⁶ Etika koja ne uspijeva adekvatno odgovoriti na nove izazove suvremenog svijeta je nedostatna i

¹⁴ Ibid., 23-24 (citat -prijevod autora).

¹⁵ Sličnu potrebu za afirmacijom „svetosti života“, ali bez religijskog predznaka, prepoznaje i Ronald Dworkin, koji naglašava nužnost zaštite života od štetnih posljedica ljudskog djelovanja.

¹⁶ Karl-Otto Apel, “How to Ground a Universalistic Ethics of Co-Responsibility for the Effects of Collective Actions and Activities?,” *Philosophica* 52, br. 2 (1993): 1, 11. „Danas smo postali odgovorni ne samo za rizične učinke i nuspojave svih različitih djelovanja ili aktivnosti znanstveno utemeljene tehnologije, već i za složene institucije, odnosno društvene sustave koji su do sada uglavnom usmjeravali ili regulirali naše profesionalne odgovornosti. Tako smo, na razini postkonvencionalnog ili posttradicionalnog oblika moralnosti, postali odgovorni ne samo za određeni oblik vlasti ili uprave koji imamo – svatko u svojoj zemlji – nego i za odgovarajuće pokušaje organiziranja globalnog poretka međunarodnog prava i političke suradnje, a još dalje, i za globalni gospodarski poredak koji bi mogao odgovoriti na probleme poput onoga o osiguravanju pravednih okvirnih uvjeta trgovinskih odnosa između prvog svijeta bogatih zemalja i trećeg svijeta većinom iznimno siromašnih zemalja. Isto vrijedi i za našu odgovornost u pogledu svih tehnoloških, gospodarskih i političkih aktivnosti nacionalnih industrija i multinacionalnih organizacija suočenih s takozvanom ekološkom krizom.“ (prijevod autora).

nesvrshodna. Zbog toga se nameće potreba za normativnim okvirom sposobnim odgovoriti na izazove koje otvara dinamičan razvoj znanosti i tehnologije, pri čemu se kao središnja briga izdvaja sama održivost ljudske vrste. Jonasov, naizgled fatalističan ton proizlazi iz njegova viđenja napretka kao nezaustavljivog procesa, duboko ukorijenjenog u ljudskoj prirodi i težnji prema ovladavanju svijetom. Taj napredak, iako sam po sebi ne mora biti negativan, nosi potencijal ugrožavanja života, ako nije praćen moralnom samokontrolom. Stoga Jonas zahtijeva od etike preuzimanje uloge korektiva normativnog i refleksivnog okvira koji usmjerava ljudsko djelovanje prema očuvanju života i sprječavanju samouništenja čovječanstva.¹⁷

Jonasova filozofija polazi od percepcije tehnološkog napretka koji radikalno mijenja granice i dosege ljudskog djelovanja te posljedično zahtijeva novu, proširenu etiku odgovornosti. Takva etika mora uključivati svijest o dugoročnim posljedicama i moralnu obvezu prema budućim generacijama i svemu živućem. U tom smislu, Jonas postavlja temelj za suvremeno biopravno i bioetičko promišljanje koje povezuje znanstveni razvoj s etičkom dužnošću očuvanja čovjeka i prirode.

Na temelju dosadašnjih razmatranja o nužnosti etičkog ograničavanja moći i institucionaliziranja odgovornosti, sljedeće potpoglavlje produbljuje razumijevanje Jonasove filozofije kroz njegov osobni i intelektualni susret s posljedicama ljudskog djelovanja, strahom od nekontroliranog napretka, nemoralnim zakonskim propisima i razočaranjem u moralnu sposobnost čovjeka u takvim uvjetima.

2.3. Razočarenje i fatalizam budućnosti

Jonasovo filozofsko razočaranje započinje u njegovim osobnim iskustvima, posebno u odnosu prema učitelju Martinu Heideggeru, čije je djelovanje ostavilo dubok trag u njegovu intelektualnom razvoju, ali i moralnu ranu. Iako je Jonas u mladosti bio pod snažnim utjecajem Heideggerove filozofije egzistencije, njegovo kasnije distanciranje proizlazi iz etičkog neslaganja s Heideggerovim političkim angažmanom tijekom nacističkog razdoblja. Posebno ga je pogodila Heideggerova nelojalnost prema Edmundu Husserlu, židovskom filozofu i vlastitom učitelju, kojemu je nakon donošenja nacističkog zakona o arijanizaciji bio uskraćen pristup sveučilišnoj knjižnici. Jonas je taj čin smatrao dubokom moralnom izdajom i dokazom da filozof, ako se odrekne etičkih načela, može postati suučesnik zla. U svojim memoarima i kasnijim intervjuima Jonas izražava zaprepaštenje činjenicom da se filozof, čiji je poziv

¹⁷ Jonas, *Princip odgovornosti*, 13.

traganje za istinom i smislom, može svjesno povezati s režimom koji promiče rasnu mržnju i totalitarizam. To iskustvo za Jonasa postaje prekretnica — osobni i filozofski poticaj za promišljanje granica ljudske moći, moralne odgovornosti i mogućnosti da čovjek, vođen ideologijom, ugrozi samu bit čovječnosti. Upravo iz tog razočaranja rađa se Jonasov trajni strah od budućnosti u kojoj bi se slični obrasci moralne sljepoće mogli ponoviti u novom, tehnološki sofisticiranijem obliku.

On ističe: “Filozof nije smio nasjesti na tu nacističku stvar...”¹⁸ U intervjuima i svojim sjećanjima Jonas opisuje osjećaj izdaje, osobito jer Heidegger, usprkos velikom intelektualnom utjecaju, nije pokazao moralnu hrabrost u obrani istine i čovječnosti. Godine 1964., Jonas je javno repudirao Heideggera, jasno se distancirajući od njega u filozofskom i etičkom smislu.¹⁹ Razočaranje Hansa Jonasa u Martina Heideggera nije bilo samo osobno, već duboko filozofsko i moralno. Javno distanciranje od Heideggera utemeljeno je na shvaćanju filozofije kao discipline koja ne može biti etički neutralna. Posebno ne u vremenu kada ljudska prava i dostojanstvo bivaju ugroženi.²⁰ Ova epizoda ostaje važan podsjetnik da intelektualna veličina ne može nadomjestiti moralni integritet.

Jonas u svojoj novoj paradigmi etike odgovornosti ide korak dalje razvijajući koncept heuristike straha.²¹ Polazi od pretpostavke da suvremeni čovjek, unatoč napretku znanosti, i dalje raspolaže ograničenim znanjem o vlastitoj prirodi i o dugoročnim posljedicama vlastitih postupaka. To ograničeno znanje/neznanje, prema Jonasu, ne mora nužno biti negativno. Ono može postati izvorom moralne svijesti, jer iz straha proizlazi oprez, a iz opreza sposobnost prepoznavanja onoga što je vrijedno zaštite.

U tom kontekstu Jonas iznosi viziju mogućih katastrofičnih scenarija koje čovječanstvo mora nastojati spriječiti. Pozivajući se na racionalne i kognitivne sposobnosti kojima raspolažemo, kao i na znanje koje smo naslijedili, Jonas tvrdi da je moralna dužnost čovjeka anticipirati i spriječiti štetne posljedice vlastitog djelovanja prije nego što postanu nepovratne. Strah, u

¹⁸ Hans Jonas, *Memoirs*, prev. Krishna Winston (Waltham, MA: Brandeis University Press, 2008), xii (Rachel Salamander, predgovor), 10; „A philosopher should not have been taken in by that Nazi business“.

¹⁹ Hans Jonas je 1964. godine javno odbacio svoj odnos s učiteljem Heideggerom zbog njegovih veza s nacizmom; Vidi Hans Jonas, *The Phenomenon of Life: Toward a Philosophical Biology* (Evanston, IL: Northwestern University Press, 2001 [prvo izd. 1966.]), predgovor.

²⁰ Jonas, *Memoirs*, 187–194.

²¹ Jonas, *Princip odgovornosti*, 47. „...potrebno nam je to ugrožavanje čovjekove slike ...da bismo u strahu od toga sebi osigurali jednu istinsku sliku čovjeka“.

njegovu razumijevanju, nije pasivna emocija, već aktivni poticaj na odgovorno i promišljeno djelovanje u službi očuvanja života.²²

Jonas razlikuje dva temeljna izvora straha: ugroženost samog ljudskog života i ugroženost vrijednosti ljudskog bića, pri čemu drugu smatra dubljom i ozbiljnijom prijetnjom. Njegov naizgled fatalistički pristup proizlazi iz spoznaje neizbježnog razvoja, ali je istodobno i potencijalno destruktivan, ako nije popraćen odgovarajućim etičkim i institucionalnim mehanizmima kontrole. Jonas stoga ne nastupa kao prorok apokalipse, već kao filozof koji, analizirajući razvoj civilizacije, upozorava na nekontroliranu moć koja će čovječanstvo dovesti do apokaliptične situacije, do točke u kojoj opstanak života i moralnog poretka postaje ozbiljno ugrožen.²³

Jonasova etika odgovornosti nudi odgovor na izazove koje donosi suvremeni napredak. Ona ne poziva na odbacivanje razvoja, nego na njegovo prihvaćanje uz istodobno priznavanje granica koje traže moralne vrijednosti i etička načela. U vremenu obilježenom globalnom moći i tehnološkom dominacijom u svim područjima djelovanja, Jonasova misao pokazuje se iznimno relevantnom jer potiče na promišljanje o održivosti čovječanstva u odgovornom upravljanju vlastitom moći. Kako ističe H. Gronke, Jonas je filozof koji u svojoj težnji prema budućnosti istodobno želi predvidjeti njezine prijetnje i spriječiti njihovu realizaciju, on je filozof koji predviđa budućnost, ali je istodobno pokušava zaustaviti.²⁴

Iskustva suvremenog svijeta pokazuju ostvarenja Jonasovih slutnji o opasnostima ugroze čovječanstva pred nereguliranim akcijama i društvenog straha zbog nespremnog odgovora. Kao nama blizak primjer, nedavna pandemija proizvela je privremenu suspenziju temeljnih prava i sloboda, činu koji je opravdan jedino strahom, a nikako potpunim znanstvenim uvidom. Takvi primjeri potvrđuju Jonasovu tvrdnju o mogućim situacijama koje će ugroziti samu ljudskost, ako neće biti praćeni etičkim promišljanjem, zaštitom temeljnih sloboda i odgovornim upravljanjem moći. Njegovo upozorenje na fatalizam budućnosti u neizbježnim katastrofama u kojima djelovanje gubi smisao i vodi u kaos se ostvarilo. Pasivnost pred mogućim rizicima vodi etičkoj paralizi i gubitku moralne orijentacije.

Nasuprot ovakvim scenarijima, Jonas nudi proaktivan pristup temeljen na načelu predostrožnosti: svaka tehnologija ili odluka koja može ugroziti život mora biti podvrgnuta

²² Jacques Dewitte, "Clonons un être humain," *Alter* 22 (2014): 211–232, objavljeno na mreži 1. prosinca 2017., 8-9. Dewit u članku povezuje heuristiku straha Hansa Jonasa s problemom kloniranja.

²³ Jonas, *Princip odgovornosti*, 197.

²⁴ Horst Gronke, "Epoché der Utopie: Verteidigung des 'Prinzip Verantwortung' gegen seine liberalen Kritiker," u *Ethik für die Zukunft*, ur. Dietrich Böhler (München: C. H. Beck, 1994), 1 (407–427)

etičkom preispitivanju prije nego što njezine posljedice postanu nepovratne. Time njegova etika odgovornosti nadilazi puku filozofsku refleksiju i postaje poziv na institucionalizaciju moralnih vrijednosti kroz pravo. Upravo ta potreba za normativnim utemeljenjem etike i zaštitom temeljnih vrijednosti otvara put prema razumijevanju Jonasa kao filozofskog utemeljitelja bioprava i suvremenih rasprava o krhkosti demokracije u doba tehnološke moći. Kako se formira ideja biopravnog koncepta u okvirima nove etike, pokazat će sljedeće poglavlje.

2.4. Ideja bioprava u Jonasovoj filozofiji

Nastavno na prethodno rečeno, nedvojbeno je činjenica neslućeni rast tehnološke i biotehnološke moći. Suvremene tehnologije donose radikalni napredak i utjecaj na sva područja života. Stoga je ključno preispitati standarde njihove regulacije. Nekontrolirani razvoj ima takav utjecaj da može dovesti do ozbiljnih rizika za čovjeka i zajednicu. Jonas zbog toga zagovara institucionaliziranu odgovornost, službeni politički stav i kolektivno usuglašene norme koje djeluju kao korektiv ljudske moći. Zakon, kao temelj civiliziranog društva, mora pratiti razvoj ljudskog djelovanja te ga usmjeravati prema općem dobru. U tom kontekstu, nužnost regulacije moći i njezine etičke legitimacije postaje središnja tema Jonasove etike odgovornosti.

Nadalje, zahtjeva se aktivno postupanje koje će svako područje ljudskog djelovanja podvrgnuti sustavnoj etičkoj refleksiji i normativnoj kontroli. U uređenom i odgovornom društvu zakoni su utemeljeni na moralnim načelima i pravo ne može biti odvojeno od etičke legitimacije. U tom kontekstu, Valentin Pozaić govori „...nemoralan zakon ne obvezuje, jer se protivi temeljnim zasadama humanosti i ljudskih prava te u tom slučaju postaje ozakonjenje bezakonja“.²⁵ Takvo shvaćanje potvrđuje neraskidivu vezu između prava i etike, pri čemu zakonodavni okvir mora odražavati moralne vrijednosti na kojima počiva samo društvo.

Povijesno iskustvo jasno pokazuje kako, zakoni lišeni moralnog uporišta, ne mogu proizvesti pravedne i održive društvene posljedice. Pravni sustavi koji zanemaruju etička načela u konačnici dovode do destrukcije, nepravde i dehumanizacije društva. Uz već spomenuta iskustva velikih ratova u dvadesetom stoljeću, i Karl-Otto Apel koristi iskustveni argument i, u tom kontekstu, podsjeća na razorne posljedice ljudskog djelovanja na primjeru uporabe atomskih bombi u Hirošimi i Nagasakiju kao paradigmatskom slučaju tehnološke moći bez

²⁵ Valentin Pozaić, propovijed i predavanje na Bunaričkom proštenju, Subotica, 28. kolovoza 2005., citirano prema „Bunaričko proštenje,“ Informativna katolička agencija (IKA), 29. kolovoza 2005., pristupljeno 10. rujna 2025., <https://ika.hkm.hr/novosti/bunaricko-prostenje-3/>.

moralnog korektiva. Istodobno razumije, ali ne opravdava, ljudsku narav kojoj je jednostavnije pojmiti katastrofe velikih razmjera nego sagledati kumulativne učinke manje vidljivih, ali dugotrajnih procesa poput zagađenja zraka, voda i ekosustava koji jednako ugrožavaju opstanak čovječanstva.²⁶

Sve novonastale mogućnosti i znanstvene vještine pružaju moćan utjecaj na prirodu. To je osjećaj ogromne moći koja, sukladno ljudskoj naravi, povećava i rizik zloupotrebe i manipulacija kako bi se sama moć povećala i ovladala svijetom. Sama moć nije nužno loša i destruktivna. Ali itekako može biti, ako je nenadzirana i oslobođena društvenog i kolektivnog odgovornog postupanja.

Zamislimo moć institucionaliziranu bez moralnog temelja! Posljedice mogu biti katastrofalne za pojedinca i za cjelokupno čovječanstvo. Povijest jasno pokazuje kako se nekontrolirana moć, lišena etičkih ograničenja i moralnog korektiva, uvijek naposljetku okreće protiv čovjeka. Kršenja ljudskih prava, gubitak sloboda i urušavanje principa čovječnosti redovito su ishod pravnih ili političkih poredaka koji nisu utemeljeni na moralu. Pravo bez moralnosti gubi svoju obvezujuću snagu i pretvara se u formu bezakonja. Ova spoznaja neminovno rađa strah i osjećaj bespomoćnosti.

Kao djelotvoran odgovor na taj osjećaj bespomoćnosti, Jonas inzistira na odgovornosti prema budućim generacijama kao temelju potpuno nove etike. Ona će se konkretizirati kroz stvaranje normativnih okvira, pravila i zakona koji će regulirati učinke tehnološkog djelovanja. Umjesto pasivnog prihvaćanja sudbine, poziva na proaktivno oblikovanje pravnih i etičkih mehanizama koji mogu ograničiti moć tehnologije u skladu s načelom očuvanja života i dostojanstva čovjeka.

Zato Jonas, u okviru neodgodive izgradnje nužne odgovornosti, predviđa i opravdava, u ekstremnim okolnostima, privremeno suspendirati demokraciju. Takvu odluku opravdava imperativom očuvanja ljudske egzistencije tijekom kriza (tehnoloških i ekoloških). Ovakvim stavom daje punu podršku 'benevolentnoj diktaturi' kao krajnjem sredstvu za sprječavanje katastrofe, ako bi demokratska većina zaustavila postupanje, tražila drugačije mjere, a odbila predložene. On, dakle, smjelo i bez ustrčavanja govori o privremenoj suspenziji demokracije u situacijama opasnosti, unatoč eventualnom opiranju demokratske većine, ako je ulog dobrobit čovjek/čovječanstva.²⁷

²⁶ Karl-Otto Apel, "How to Ground a Universalistic Ethics of Co-Responsibility for the Effects of Collective Actions and Activities?" *Philosophica* 52, br. 2 (1993), 11.

²⁷ Armin Bangert, "Democratic Majority Principle in Trouble? The Example of Sustainability Conflicts," *TATuP – Zeitschrift für Technikfolgenabschätzung in Theorie und Praxis* 29, br. 3 (2020): 50–51, „U tom smislu Hans

Iako su velike povijesne odluke bile ključne za čovječanstvo, one se, u svjetlu kompleksnosti suvremenih etičkih izazova, čine znatno manje zahtjevnima. Suvremeni kontekst obilježen je postupnim raspadanjem stabilnih moralnih orijentira te gubitkom jasnih normativnih distinkcija između dobra i zla, što narušava pouzdanost razuma i etičke refleksije kao temeljnih vodiča ljudskog djelovanja. U takvoj situaciji intuicija i tzv. 'zdravi razum' više ne mogu služiti kao dostatna epistemološka uporišta. Normativno prosuđivanje stoga mora počivati na epistemički utemeljenim spoznajama — na empirijski potvrđenim činjenicama, metodološki transparentnom znanstvenom uvidu i univerzalnoj dostupnosti relevantnih informacija — kao nužnim preduvjetima odgovorne etičke orijentacije.

Suvremeni svijet, za razliku od izazova prošlih vremena čiju težinu ne treba umanjivati, suočava se s moralno izrazito složenim pitanjima poput prava na život i smrti, genetičkog inženjeringa, produljenog liječenja, promjene spola, rodnog identiteta, surogat majčinstva, pa čak i potencijalnog prava na vlastiti klon. Takve odluke nadilaze tradicionalne granice moralnog shvaćanja jer prelaze okvir iskustvenog znanja i uobičajenih etičkih kategorija. Drugim riječima, riječ je o problemima čija novost, opseg i tehnološka uvjetovanost nadilaze dosadašnje etičke predloške te zahtijevaju potpuno nove načine moralnog promišljanja koji više ne mogu počivati na iskustvu prethodnih generacija.

Kada se odluke donose bez dovoljno razumijevanja njihove složenosti i bez dovoljnog uvida za moralnu prosudbu, tada i sama odgovornost nema puni smisao. Jonas stoga naglašava da racionalno razumijevanje nije dovoljno, ako nije popraćeno moralnim načelima koja omogućuju razlikovanje dobra od zla te preuzimanje odgovornosti za posljedice djelovanja. Svako djelovanje koje se može smatrati moralno prihvatljivim mora biti razumski utemeljeno, svjesno i vođeno jasnim predviđanjem mogućih ishoda. Kako ističe Gronke, Jonas posebno upozorava ne djelovati onda kada predviđanja upućuju na nemogućnost prihvaćanja odgovornost za posljedice. Time upućuje na ključni zahtjev svoje etike odgovornosti - obvezu odmjerenog, promišljenog djelovanja u skladu s granicama moralne i spoznajne odgovornosti čovjeka.²⁸

Njegov stav o mogućnosti suspenzije demokracije, u 20. stoljeću, s demokracijom kao jednim od najvećih civilizacijskih dosega, a nedugo nakon Drugog svjetskog rata, svakako izaziva reakciju. Takva tvrdnja osobito je provokativna jer dolazi iz konteksta u kojem je demokratski

Jonas razmatrao je mogućnost potrebe za privremenom obustavom demokratskih institucija u korist dobrohotnog tiranina kako bi se spriječila moguća katastrofa“ (prijevod autora).

²⁸ Horst Gronke, „Ne idite u utopiju! Jonasove opominjuće riječi o društvu napretka i njegovim etičkim komisijama,“ *Filozofska istraživanja* 23, br. 3 (2003): 643–658.

poredak doživljen kao ključni korektiv totalitarnim devijacijama prethodnih desetljeća. Jonas time svjesno otvara raspravu o granicama demokratskog odlučivanja u situacijama u kojima tehnološki rizici nadilaze kapacitete postojećih političkih institucija pravovremene zaštite čovječanstva. Njegovo inzistiranje na moralnoj nepokolebljivosti, zahtjev za etičkom nepogrešivosti i spremnost na odricanje u korist vrijednosti izazvalo je i kritike.

2.5. Kritika Jonasove etike

Jonasov kritičar Richard Wolin u knjizi *Heidegger's Children* (2001) prikazuje Hansa Jonasa kao filozofa koji je iz Heideggerova egzistencijalizma razvio vlastitu 'etiku odgovornosti', ali pritom zadržao određene ograničavajuće motive. Jonasova kritika tehnološke civilizacije, prema Wolinu, nosi reaktivan i biokonzervativan ton, jer pretjerano naglašava granice ljudske slobode i povratak 'prirodnom poretku'. Wolin shvaća Jonasovu filozofiju kao etički utemeljenu na brizi za budućnost i opstanak čovječanstva, ali i kao onu koja zapravo ograničava pluralizam i autonomiju u korist strožih normativnih okvira života.²⁹

U članku *'Democratic Majority Principle in Trouble? The Example of Sustainability Conflicts'*, Bangert piše: „Suočeni s takvim problemima, postavlja se pitanje jesu li većine ovlaštene donositi odluke protiv volje manjina kada je riječ o pitanjima održivosti. Hans Jonas je, primjerice, još 1979. godine izrazio zabrinutost da demokratsko načelo većine možda nije prikladno za nametanje samoj sebi mjera koje zahtijeva prijeteća budućnost (Jonas 1979, str. 262). U tom kontekstu on raspravlja o mogućim prednostima tiranije koja, u našem kontekstu, mora biti dobrohotna, dobro obaviještena tiranija, nadahnuta ispravnim uvidom.“³⁰

H. Gronke, u eseju *'Epoché der Utopie'* (1994), naglašava da je prvo Jonasovo etičko načelo upravo promišljanje rizika i samoograničenje ('Selbstbeschränkung') u suočavanju s nepredvidivim posljedicama tehnološkog razvoja. Gronke piše: „Jonasova etika budućnosti zahtijeva prije svega samosuzdržavanje pred nekalkuliranim rizicima“³¹ Ovakva etika nije utemeljena na pozitivnom napretku, već na ograničenju: ona ne traži kako dalje, već kada stati.

²⁹ Richard Wolin, *Heidegger's Children: Hannah Arendt, Karl Löwith, Hans Jonas, and Herbert Marcuse* (Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001), 101–133.

³⁰ Armin Bangert, "Democratic Majority Principle in Trouble? The Example of Sustainability Conflicts," *TATuP – Zeitschrift für Technikfolgenabschätzung in Theorie und Praxis* 29, br. 3 (2020): 50 (50–55). Vidi izvorni citat: „In the face of such problems, the question can be asked whether majorities are justified in taking decisions against the will of minorities when it comes to issues of sustainability. Hans Jonas, for instance, expressed his concern, as early as 1979, that a democratic majority principle might not be suitable for imposing on itself the measures that the threatening future demands (Jonas 1979, p. 262). In this context, he discusses the potential advantages of a tyranny that in our context must be a benevolent, well-informed tyranny inspired by the right insight“ (citat u tekstu je prijevod autora).

³¹ Gronke, *H. Epoché der Utopie*, (407-427), 410.

Prema Gronke-u, Jonas poziva na svojevrsnu 'epohé' – suzdržavanje od djelovanja – kada nije moguće procijeniti sve posljedice zahvata u prirodu ili društvo. To posebno dolazi do izražaja kod biotehnologije i klimatskih promjena.³²

Nadalje, prema mišljenju Micha H. Werner-a, Jonasova etika je - *nezatvoren* normativni sustav. Ona je, po njegovo mišljenju, 'etika izbjegavanja' ('Vermeidungsethik'). Riječ je o etici čije se središte ne nalazi u pozitivnim ciljevima, nego u izbjegavanju katastrofe³³. Jonasovo prvotna intencija je ograničavanje tehnologije ukoliko prijeti samom opstanku čovječanstva, što se ovdje pokazuje kao praktična filozofija predostrožnosti.

Werner upozorava na Jonasovo shvaćanje moralne odgovornosti kao strogo asimetričnog i nerecipročnog odnosa. Ona proizlazi iz moći moralnog subjekta nad nečim drugim, što se time pretvara u objekt odgovornosti, koji je povjeren našoj dobronamjernoj skrbi: „Odgovornost je kao dužnost priznata briga za drugo biće, koja u slučaju ugroženosti njegove ranjivosti postaje zabrinutost.“³⁴. Treće, Jonas smatra da je pripisivanje retrospektivne odgovornosti primjerice u rečenici: „Spasilac je odgovoran za smrt plivača“ normativno neutralno, čisto „kauzalno pripisivanje“. Normativno sadržajno jest jedino pripisivanje perspektivne „odgovornosti za ono što treba učiniti“.³⁵

U svom članku '*Dimensionen der Verantwortung*' Werner upućuje sustavnu kritiku Jonasova koncepta nove etike odgovornosti. On tvrdi da se u Jonasovu modelu moralne odgovornosti poistovjećuju „instanca odgovornosti“ (onaj tko snosi odgovornost) i „područje odgovornosti“ (ono za što je odgovoran). Prema Werneru, takva redukcija dovodi do pojednostavljenog i problematičnog shvaćanja moralne obveze jer zamagljuje razliku između subjekta moralnog prosuđivanja i objekta moralne zaštite. Time se, smatra on, otvara put objektivističkom razumijevanju vrijednosti koje Jonas pokušava utemeljiti prvenstveno na intuitivnim prirodno-filozofskim pretpostavkama, a ne na strogo argumentiranim normativnim osnovama.

Werner upozorava da se oslanjanje na intuiciju utemeljenu u „ontologiji života“ može pokazati nedostatnim, budući da intuicija ne pruža dovoljno stabilan epistemološki temelj za normativnu etiku koja pretendira na univerzalnu obveznost. Iako priznaje da Jonasov pristup donosi važne uvide, Werner drži da takva vrsta utemeljenja ne može zadovoljiti zahtjev za logički

³² Ibid, 410.

³³ Micha H. Werner, *Hans Jonas' Prinzip Verantwortung*, pristupljeno 10. rujna 2025, <https://www.micha-h-werner.de/jonas.pdf>, str. 2.

³⁴ Hans Jonas, *Organismus und Freiheit: Ansätze zu einer philosophischen Biologie* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1973), 391, preuzeto iz Micha H. Werner, *Hans Jonas' Prinzip Verantwortung* (München: Wilhelm Fink Verlag, 2004), 6.

³⁵ Ibid., 174, preuzeto iz Werner, Hans Jonas' *Prinzip Verantwortung*, 6.

koherentnom i metodološki transparentnom etičkom teorijom. Drugim riječima, Jonasova etika odgovornosti prema njegovu čitanju ostaje djelomično uvjerljiva, ali nedovoljno argumentirana da bi se mogla smatrati čvrstim normativnim sustavom. Isto tako, tvrdi Werner, *princip odgovornosti* ne nudi nikakve kritičke okvire niti smjernice kojima bi se rješavali sukobi koje predviđa, a u smislu odgovornosti prema budućnosti, a da se pri tome pomire načela demokracije i pravednosti.³⁶

Zaključno, Werner prigovara Jonasu nedostatak ikakvog prijedloga provedbe i institucionaliziranja kolektivne odgovornosti.³⁷ Werner prepoznaje u Jonasovoj filozofiji etiku granica, odgovornosti i zadržke. Iako razumljivi Jonasovi zahtjevi za novom etikom odgovornosti nisu dovoljno filozofski opravdani i traže dodatno promišljanje i dopunu.

Prema H. Gronke, Jonas je i sam svjestan nedostataka svoje etike odgovornosti. Svjestan je manjkavosti vlastitog koncepta koji počinje i završava na riječima. Ipak, ostaje pri tome da je njegova obveza izreći prave riječi, iako možda nemaju djelotvoran učinak, jer je prevelik jaz između riječi i potreba.³⁸ Promišljanje rizika i samoograničavanje jest prva pretpostavka Jonasove namjere, smatra Gronke. Iako njegov životni put nije prezentirao takvu osobnost, Jonas je prepoznavan kao energična osoba spremna na rizike, bogat životnim iskustvom, sudionik rata i uvijek na ispravnoj strani. Sudeći po životnim izborima, prepoznavao je vlastitu odgovornosti i sukladno tome djelovao u cilju poboljšanja života. Upravo energična, hrabra i moralno dosljedna osoba spremna je prihvatiti teret ograničenja i promišljanja jer je pred čovjekom izbor. Posljedice su uvijek dobro ili loše, nikada male ili velike. Mjeru vlastite zahtjevnosti pretvorio je u normu koju je očekivao i od drugih.³⁹

Zaključno, Jonasova etika odgovornosti pokazala se ključnim filozofskim uporištem za razumijevanje izazova tehnološke civilizacije i nužnosti proširenja moralnog horizonta prema budućim generacijama. Polazeći od iskustva totalitarizma, razočaranja u Heideggera i uvidâ u razornu moć moderne tehnike, Jonas traži radikalnu transformaciju etike: od uske, antropocentrične i kratkoročne, prema etici koja obuhvaća cjelinu života, prirodu i opstanak

³⁶ Micha H. Werner, „Dimensionen der Verantwortung: Ein Werkstattbericht zur Zukunftsethik von Hans Jonas,“ u *Ethik für die Zukunft: Im Diskurs mit Hans Jonas*, hg. von Dietrich Böhler (München: C. H. Beck, 1994), 1-37.

³⁷ Ibid, 303–338, ovdje 324.; Vidi također Matthias Rath, *Intuition und Modell: Hans Jonas und die Ethik des wissenschaftlichen Zeitalters* (Frankfurt na Majni i dr.: Peter Lang, 1988), 83 i dalje, 103 i dalje.

³⁸ Gronke, *Ne idite u utopiju!*, (643–658), ovdje 645.

³⁹ Ibid, 644. „Utoliko što visoka tehnologija vrši sve veći utjecaj na naš svakodnevni život nema više jasne granice između „male“ i „velike“ etike. Primjerice, na bolničkom krevetu visokotehnološka aparatska medicina dovodi rodbinu, liječnike, medicinsko osoblje, a tako i same pacijente pred nužnost odluka što često nadmašuju njihovu kompetenciju za moralnu prosudbu“.

čovječanstva. Heuristika straha, zahtjev za anticipacijom rizika, samosuzdržavanjem i načelom predostrožnosti čine temelj tog novog etičkog okvira.

Unatoč prigovorima o biokonzervativnosti, „etici izbjegavanja“ i nedovoljno razrađenim institucionalnim mehanizmima provedbe, Jonasova misao ostaje nezaobilazna polazna točka za proširenje etike odgovornosti. Ona otvara prostor za normativno promišljanje granica moći, legitimnosti privremenog ograničavanja demokratskih procedura te odgovornosti prema onima koji ne mogu govoriti – budućim generacijama i neljudskoj prirodi. U tom smislu Jonas ne nudi gotovu doktrinu, nego postavlja okvir i kriterije bez kojih bi suvremena bioetika i bioprava ostale teorijski i normativno oslabljene. Njegova etika odgovornosti time se pokazuje kao nužan filozofski temelj za daljnje razradu bioprava kao pravnog izraza moralne obveze očuvanja života u uvjetima.

Polazeći od Jonasove etike odgovornosti kao filozofskog temelja za proširenje moralnog horizonta prema budućim generacijama i cjelini života, sljedeće poglavlje usmjerava pozornost na Ronalda Dworkina i njegov doprinos oblikovanju ideje bioprava kroz pravno-filozofsku analizu autonomije, dostojanstva i vrijednosti života. Dok je kod Jonasa središnja kategorija dužnost – kolektivna, transgeneracijska i usmjerena na očuvanje uvjeta opstanka – Dworkin polazi od prava pojedinca, osobito od ustavnopravno zaštićenog prostora osobne autonomije nad vlastitim tijelom, životom i načinom umiranja. U tom kontekstu, u sljedećem poglavlju predstaviti će se, ponajprije, Dworkinovo djelo *Life's Dominion* kao ključna točka susreta moralne filozofije, ustavnog prava i bioetike, te će se razraditi njegova distinkcija između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života kao teorijske poluge za razumijevanje negativnih (zaštita od nedopuštenih intervencija) i pozitivnih bioprava (institucionalno omogućavanje odluka o liječenju, reprodukciji i umiranju). Posebna će se pozornost posvetiti pitanjima pobačaja i eutanazije kao paradigmatiskim slučajevima u kojima se napetost između autonomije i zaštite života najjasnije očituje, uz analizu načina na koji Dworkinova teorija, u dijalogu s Jonasovim „imperativom odgovornosti“, nastoji uspostaviti normativni okvir sposoban uravnotežiti individualna prava, društvenu odgovornost i granice državne intervencije. Na taj se način otvara prostor za razumijevanje Dworkina kao jednog od ključnih utemeljitelja ideje bioprava, čije će se mogućnosti i ograničenja razmotriti u svjetlu suvremenih ustavnopravnih i bioetičkih izazova.

3. RONALD DWORKIN I VRIJEDNOST ŽIVOTA

Ronald Myles Dworkin (1931.–2013.) bio je jedan od najutjecajnijih filozofa prava 20. i početka 21. stoljeća. Rođen je 11. prosinca 1931. u Worcesteru u saveznoj državi Massachusetts, a obrazovanje je stjecao na prestižnim institucijama: filozofiju je diplomirao na Harvardu, potom je kao Rhodesov stipendist studirao na Magdalen College u Oxfordu, da bi se naposljetku vratio na Harvard Law School gdje je završio studij prava. Akademsku karijeru gradio je na vodećim svjetskim sveučilištima, najprije kao profesor jurisprudencije na University of Oxford, a potom kao profesor prava i filozofije na New York Universityju i University College Londonu. Najpoznatiji je po svojoj teoriji „prava kao integriteta“, u kojoj zagovara da sudovi pravo moraju tumačiti kroz koherentna moralna načela, a ne tek kao skup izdvojenih pravila. Za svoje iznimne doprinose razvoju pravne teorije i filozofije prava dobio je brojna priznanja, među kojima su i Holbergova nagrada (2007.) te Balzanova nagrada (2012.).⁴⁰

3.1. Filozofski kontekst i Dworkinova misao

Ovim poglavljem će se predstaviti filozofija prava Ronalda Dworkina. Ponajprije analizirajući njegovo djelo '*Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom* (1993)', kao teorijski temelj za artikulaciju bioprava te ih smjestiti u dijalog s Hansom Jonasom. Polazimo od Dworkinove ključne distinkcije između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života, na temelju koje razrađujemo dvojaka bioprava: negativna (zaštita od prisile i nedopuštenih medicinskih zahvata) i pozitivna (institucionalno omogućavanje odluka o liječenju i umiranju u skladu s osobnim vrijednostima). Pritom će se vidjeti i kako Dworkinovo poimanje autonomije kao ustavno zaštićenog prostora privatnosti, tjelesnog integriteta i savjesti strukturno podupire reproduktivnu autonomiju i koncepciju dostojanstvene smrti.

Usporedno, predstaviti ćemo Jonasov „imperativ odgovornosti“ i njegov transgeneracijski etički horizont, u cilju jasne antropološke (relacijska vs. individualistička) i normativne (etika odgovornosti vs. pravo kao integritet) razlike, ali i dodirne točke s Dworkinom. Na toj podlozi analizirat ćemo dva paradigmska područja primjene: pobačaj i raspodjelu odlučivačkog

⁴⁰ International Balzan Prize Foundation, “Ronald Dworkin: Bio-bibliography,” pristupljeno 27. listopada 2025., <https://www.balzan.org/en/prizewinners/ronald-dworkin/bio-bibliography>; James E. Fleming, “Fit, Justification, and Fidelity in Constitutional Interpretation,” *Problema: Anuario de Filosofía y Teoría del Derecho* 9 (2015): 53–79.

autoriteta između osobe i države te eutanaziju kao test pozitivnih bioprava, uz nužne proceduralne i zaštitne mehanizme. U završnici poglavlja razmotrit ćemo aktualnost okvira u svjetlu recentnih sudskih i zakonodavnih promjena (primjerice, post-*Dobbs* konteksta u SAD-u) te europskih standarda (Oviedo, UNESCO), uz prijedlog operativnih alata (test razmjernosti, informirani pristanak, etička povjerenstva) koji uravnotežuju autonomiju i zaštitu života. Cilj poglavlja jest pružiti koherentan, normativno utemeljen i pravno operabilan okvir za daljnju razradu bioprava.

3.2. Dworkinovo poimanje prava i autonomije

Djelo *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom* američkog pravnog filozofa Ronalda Dworkina, objavljeno 1993. godine. Djelo predstavlja jedan od najutjecajnijih filozofsko-pravnih doprinosa raspravama o pobačaju, eutanaziji i širem području bioetike.⁴¹ Premda nastalo u specifičnom kontekstu Sjedinjenih Američkih Država ranih devedesetih godina – obilježenom polariziranim kulturnim sukobima, pravnim presedanima poput *Roe v. Wade* (1973.) i *Planned Parenthood v. Casey* (1992.), te intenzivnim javnim raspravama o granicama individualnih sloboda, knjiga je ubrzo nadrasla svoje izvorno okruženje. Njezina temeljna analitička gesta nije ograničena na američki ustavnopravni sustav, nego zahvaća univerzalna pitanja o vrijednosti života, autonomiji pojedinca i legitimnim granicama državne intervencije.⁴²

Dworkin u ovom djelu pobačaj i eutanaziju promatra kao paradigmatičke slučajeve unutar šireg konceptualnog okvira bioprava – skupa moralnih i pravnih normi koje definiraju i štite autonomiju osobe nad vlastitim tijelom, životom i procesom umiranja.⁴³ U tom smislu, *Life's Dominion* se može čitati ne samo kao pravno-filozofska analiza dvaju kontroverznih pitanja,

⁴¹ Ronald Dworkin, *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom* (New York: Alfred A. Knopf, 1993).

⁴² Vidi John Rawls, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1993). Rawls u okviru političkog liberalizma razvija koncept "javnog uma" (public reason) kao metodološkog alata kojim se legitime granice državne intervencije određuju na način prihvatljiv svim razumnim građanima u pluralističkom društvu. Time se naglašava da država ne smije nametati jedinstvenu moralnu ili religijsku koncepciju dobra, nego mora štiti temeljne slobode i autonomiju pojedinca, što uključuje i pitanja koja prelaze nacionalne ustavne okvire i zahvaćaju univerzalne aspekte ljudskih prava, vrijednosti života i slobode od prisilnih ograničenja.

⁴³ Dworkin, *Life's Dominion*, 35-36. „... bilo bi mudro stoga ostaviti po strani pitanje je li fetus osoba, ne zato što je to pitanje nerješivo ili metafizičko, ... zato što je ono previše dvosmisleno da bi bilo korisno. Umjesto toga, moramo ponovno postaviti ključna moralna pitanja koja sam ranije razlikovao: ima li fetus interese koje bi trebalo štiti pravima, uključujući i pravo na život? Trebamo li život fetusa smatrati svetim, bez obzira ima li fetus interese ili ne? Još jednom, ne moramo odlučiti je li fetus osoba da bismo odgovorili na ta pitanja — a upravo su to pitanja koja su doista važna.“ (prijevod autora).

već i kao teorijska artikulacija temeljnih principa na kojima počiva moderna bioetika i njezino pretakanje u pravne standarde.

Polazna pretpostavka Dworkinove argumentacije jest da i zagovornici i protivnici pobačaja i eutanazije, bez obzira na religijske, filozofske ili ideološke razlike, dijele uvjerenje o intrinzičnoj vrijednosti ljudskog života.⁴⁴ Razlike među njima ne proizlaze prvenstveno iz neslaganja o tome ima li život vrijednost, nego iz suprotstavljenih interpretacija što znači poštivati tu vrijednost u konkretnim situacijama.⁴⁵ Za konzervativne pozicije, poštivanje života nerazdvojivo je povezano s njegovim očuvanjem pod svaku cijenu, od trenutka začeća do prirodne smrti. Za liberalne pozicije, naprotiv, poštivanje života uključuje i priznavanje autonomnog prava osobe da odlučuje o vlastitom tijelu, reproduktivnom planiranju i načinu umiranja.⁴⁶

Ova dijagnostička teza omogućuje Dworkinu da izbjegne redukciju javne rasprave na moralnu konfrontaciju dviju „nepomirljivih“ strana. Umjesto toga, on predlaže zajednički moralni jezik – normativni prostor u kojem se mogu artikulirati neslaganja, ali i pronaći minimalni konsenzus potreban za legitimnu pravnu regulaciju biomedicinskih pitanja.⁴⁷ Upravo ta sposobnost da premosti ideološki jaz čini *Life's Dominion* ne samo važnim pravnim traktatom, već i relevantnim teorijskim temeljem za razvoj i operacionalizaciju bioprava u suvremenim pravnim sustavima.

Dworkinova analiza u tom pogledu ulazi duboko u ustavnopravnu teoriju: bioprava definira kao pravni izraz moralne obveze poštivanja života i autonomije, pri čemu se ustavne slobode – poput prava na privatnost, tjelesni integritet i slobodu savjesti – tumače kao institucionalna jamstva koja sprječavaju arbitrarnu intervenciju države u odluke pojedinca o vlastitom životu i

⁴⁴ Ibid., 103; „Konzervativci i liberali, kao što sam već rekao, oboje pretpostavljaju da je pobačaj uvijek *moralno problematičan* i često *moralno pogrešan*, ali da je u nekim slučajevima *gori nego u drugima*. Drugim riječima, oni smatraju da *postoje stupnjevi moralne pogrešnosti u rasipanju ljudskog života*.“(prijevod autora).

⁴⁵ Ibid., 83; „Gotovo svi dijele, izričito ili intuitivno, shvaćanje da ljudski život ima *objektivnu, unutaraju vrijednost* koja je sasvim neovisna o njegovoj osobnoj vrijednosti za bilo koga pojedinačno, a neslaganje oko ispravnog tumačenja tog zajedničkog shvaćanja predstavlja stvarnu srž velike rasprave o pobačaju. Upravo zbog toga ta je rasprava za većinu ljudi još važnija od same rasprave o tome je li fetus osoba, jer zadire dublje — u različita poimanja vrijednosti i svrhe ljudskog života te značenja i naravi ljudske smrti“ (prijevod autora).

⁴⁶ Ibid., 85-87.

⁴⁷ Dworkin, *Life's Dominion*, 103-107. Dworkin ovdje razvija ideju da sporovi o pobačaju i eutanaziji proizlaze iz različitih interpretacija zajedničkog moralnog uvjerenja o „svetosti života“, čime otvara mogućnost zajedničkog normativnog jezika u kojem se razlike mogu artikulirati bez redukcije javne rasprave na binarnu konfrontaciju. U sličnom duhu, Mary Ann Glendon u *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse*, New York: Free Press, 1991., u poglavlju „*The Illusion of Absoluteness*“, 18-46, upozorava da pretjerano individualistički diskurs prava može osiromašiti javnu raspravu i potisnuti ideju zajedničkog moralnog temelja potrebnog za legitimnu pravnu regulaciju.

smrti.⁴⁸ Takvo tumačenje ima dalekosežne implikacije, jer premješta težište rasprave s pitanja bioloških činjenica na pitanje tko ima moralni i pravni autoritet donositi odluke o životu i smrti, što je u središtu biopravnog diskursa.⁴⁹

Jedna od ključnih polaznih točaka Dworkinove argumentacije u *Life's Dominion* jest razlikovanje između intrinzične (inherentne) i instrumentalne vrijednosti života. Intrinzična vrijednost označava vrijednost koju život ima „sam po sebi“, neovisno o subjektivnim preferencijama, društvenim koristima ili trenutnoj kvaliteti življenja. Ovaj pojam ima duboke korijene u povijesti filozofije: kod Kanta se očituje u ideji ljudskog dostojanstva kao vrijednosti „izvan svake cijene“ koja se ne može zamijeniti niti mjeriti, dok se kod Aristotela povezuje s teleološkim shvaćanjem prirode, prema kojem svako biće ima svrhu i unutarnju vrijednost neovisnu o korisnosti za druge. U modernoj etici, pojam intrinzične vrijednosti preuzima i pragmatička tradicija (npr. John Dewey), premda ga reinterpreтира u kontekstu iskustvene vrijednosti života.⁵⁰ To je ona dimenzija života koja se, prema Dworkinu, „poštuje iz samog razloga što postoji“ – slično načinu na koji se umjetničko djelo, prirodni fenomen ili kulturno naslijeđe smatra vrijednim ne zbog svoje uporabne funkcije, nego zbog same svoje biti.⁵¹ Instrumentalna vrijednost, naprotiv, vezana je uz sposobnost života da služi određenim ciljevima, planovima, željama i projektima pojedinca. Ona se ogleda u vrijednosti koju život ima za onoga tko ga živi, u smislu mogućnosti ostvarivanja vlastitih potencijala i autonomnih izbora.⁵²

Ova distinkcija omogućuje Dworkinu da se odmakne od čisto biološkog i medicinskog pitanja kada život počinje – pitanja koje dominira većinom polariziranih rasprava o pobačaju – i umjesto toga preusmjeri fokus na normativno pitanje što znači poštivati život. Na taj način, rasprava se iz sfere empirijske biologije premješta u domenu pravne i moralne filozofije, gdje

⁴⁸ Dworkin, *Life's Dominion*, 123-139; „Ključno je pitanje može li država nametnuti većinsko shvaćanje svetoga svima“, ovdje 129.

⁴⁹ Vidi Dworkin, *Life's Dominion*, 138-139, 145-146; idem, *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996, 1-38.

⁵⁰ Immanuel Kant, *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (1785), u *Kants gesammelte Schriften*, Bd. IV (Berlin: Preußische Akademie der Wissenschaften, 1911), 434-435; eng. prijevod: *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, prev. Mary Gregor (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), 42-43. Aristotel, *Nicomachean Ethics*, 1097b22-1098a20, u *The Complete Works of Aristotle*, ur. Jonathan Barnes, Vol. 2 (Princeton: Princeton University Press, 1984), 1729-1730. John Dewey, *Theory of Valuation* (Chicago: University of Chicago Press, 1939), 10-15. Kant pojam dostojanstva definira kao vrijednost koja je „izvan svake cijene“ (*über allen Preis*), Aristotel u *Nikomahovoj etici* određuje svrhu (*telos*) kao izvor unutarnje vrijednosti, dok Dewey intrinzičnu vrijednost tumači kroz kontinuirano iskustveno vrednovanje, a ne kao statičnu metafizičku činjenicu.

⁵¹ Dworkin, *Life's Dominion*, 41-43.

⁵² *Ibid.*, 15-37.

se problem ne svodi samo na činjenice o biološkom statusu fetusa ili pacijenta, nego na interpretaciju moralnih obveza koje taj status generira.⁵³

3.2.1. Pravo na pobačaj i reproduktivna anomalija

Dworkin analizira pobačaj ne kroz klasično pitanje ontološkog statusa fetusa – raspravu o tome „kada život počinje“ – nego kroz normativno pitanje tko ima legitiman autoritet odlučiti što „poštivanje života“ znači u konkretnom slučaju. Takav pristup omogućuje premještanje rasprave iz sfere metafizičkih i teoloških sporova, koji često dovode do nerješivih sukoba, u sferu političke i pravne teorije, gdje se naglasak stavlja na raspodjelu odlučivačke vlasti između pojedinca i države.

Za Dworkina, reproduktivna autonomija spada u kategoriju negativnih bioprava: ona podrazumijeva institucionalno zajamčeno pravo žene da sama, slobodno i informirano, donese odluku o nastavku ili prekidu trudnoće, bez prisile ili nelegitimnog ograničavanja od strane države. Ograničavanje tog prava bilo bi opravdano samo ako bi to bilo nužno radi zaštite drugih temeljnih prava – primjerice, u situacijama gdje bi odluka o pobačaju izravno kršila tuđa ustavno zaštićena prava (što je u praksi iznimno rijetko).⁵⁴

U pravnoj i bioetičkoj literaturi, reproduktivna autonomija obuhvaća pravo svake osobe da slobodno odlučuje o pitanjima vezanima uz reprodukciju, uključujući pravo na informacije, pristup zdravstvenim uslugama i slobodu od prisilnih medicinskih zahvata.⁵⁵ UNESCO-ova *Opća deklaracija o bioetici i ljudskim pravima* (2005), u člancima 5. i 6., eksplicitno povezuje autonomiju i individualni pristanak s dostojanstvom osobe, dok Svjetska zdravstvena organizacija definira reproduktivno zdravlje kao stanje potpune tjelesne, mentalne i socijalne dobrobiti u svim aspektima vezanim uz reproduktivni sustav i njegove funkcije, naglašavajući slobodu donošenja odluka bez diskriminacije, prisile ili nasilja.⁵⁶ Ovaj konceptualni okvir

⁵³ Ibid., 113-121.

⁵⁴ Dworkin, *Life's Dominion*, 173-175. (Ističe da „procreative autonomy“ podrazumijeva da moralna pitanja pobačaja pripadaju ženi, a ne državi.)

⁵⁵ Vidi npr. Cook, Rebecca J., Bernard M. Dickens, and Mahmoud F. Fathalla. *Reproductive Health and Human Rights: Integrating Medicine, Ethics, and Law*. Oxford: Clarendon Press (Oxford University Press), 2003.; Center for Reproductive Rights, *International Human Rights Norms and Reproductive Freedom*, New York, 2009, dostupno na: <https://reproductiverights.org> (pristupljeno 11. kolovoza 2025).

⁵⁶ UNESCO, *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights* (Paris: UNESCO, 19 October 2005) čl. 5–6. Ova deklaracija, kao prvi univerzalni instrument koji povezuje bioetiku i ljudska prava, postavlja načelo autonomije i informiranog pristanka kao temeljnu odrednicu medicinske i biomedicinske prakse. UNESCO je od kraja 20. stoljeća, kroz svoj Međunarodni bioetički odbor (International Bioethics Committee – IBC) i Svjetsku komisiju za etiku znanstvenog znanja i tehnologije (World Commission on the Ethics of Scientific Knowledge and Technology – COMEST), aktivno uključen u razvoj globalnih standarda u bioetici, osobito u područjima koja povezuju medicinu, biotehnologiju i ljudska prava.

uklapa se u šire liberalno-ustavno shvaćanje prema kojem je tijelo pojedinca nepovredivo, a državna vlast smije intervenirati samo radi zaštite minimalnog skupa univerzalno priznatih prava drugih. Time se Dworkin suprotstavlja paternalističkim modelima regulacije, gdje država preuzima ulogu „moralnog arbitra“ u pitanjima reprodukcije.⁵⁷

Sličan naglasak na autonomiji, iako iz drukčijeg argumentacijskog smjera, daje i Judith Jarvis Thomson u svom utjecajnom eseju '*A Defense of Abortion*' (1971). Thomson ne ulazi u spor o moralnom statusu fetusa, nego koristi misaone eksperimente — poput poznate analogije s „violinistom“ — kako bi pokazala da pravo na život ne podrazumijeva i pravo na korištenje tuđeg tijela bez pristanka. Takav pristup, iako ne identičan, komplementaran je Dworkinovoj tezi da je ključna dimenzija rasprave o pobačaju pitanje tko ima legitimnu kontrolu nad vlastitim tijelom i životom.⁵⁸

Sadržajno, Dworkinova pozicija pokazuje jaku podudarnost s temeljnim načelima Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini (Oviedo, 1997), čiji članak 5. propisuje da „*svaka intervencija u području zdravlja smije se provoditi samo uz slobodan i informiran pristanak osobe na koju se primjenjuje*“.⁵⁹ Ova odredba ne samo da pravno operacionalizira ideju autonomije, nego i potvrđuje Dworkinovu tezu da je poštivanje života nerazdvojivo od poštivanja slobode pojedinca da odlučuje o vlastitom tijelu. Sličnu poziciju, iako uz priznanje „prostora prosudbe“ država, zauzeo je i Europski sud za ljudska prava u predmetu *A, B and C protiv Irske*, ističući da pitanja pobačaja ulaze u sferu prava na poštivanje privatnog života te da države moraju osigurati jasne i učinkovite procedure kojima se omogućuje stvarno ostvarivanje tog prava.⁶⁰ Nadalje, u predmetu *Costa i Pavan protiv Italije* Sud je utvrdio da ograničenja reproduktivne autonomije moraju biti dosljedna i nediskriminatorna, osobito kada se odnose na medicinske postupke povezane s donošenjem odluka o rađanju.⁶¹

⁵⁷ Vidi E. Rakowski, "The Sanctity of Human Life," *Yale Law Journal* 103, br. 7 (1994): 2054–2056, gdje se navodi da Dworkin ne zauzima osobni stav o moralnosti pobačaja, već fokus stavlja na pitanje državne intervencije i autonomije

⁵⁸ Judith Jarvis Thomson, "A Defense of Abortion," *Philosophy & Public Affairs* 1, br. 1 (1971): 47–66. U ovom radu Thomson uvodi niz misaonih eksperimenata, od kojih je najpoznatiji „analogija s violinistom“, kako bi argumentirala da čak i ako fetus ima pravo na život, to pravo ne uključuje i pravo na korištenje tijela druge osobe bez njezina pristanka.

⁵⁹ Vijeće Europe, *Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo, 4. travnja 1997), ETS br. 164, čl. 5: "An intervention in the health field may only be carried out after the person concerned has given free and informed consent to it..." (prijevod autora: „Zahvat u području zdravlja može se provesti samo nakon što je dotična osoba dala slobodan i informirani pristanak...”).

⁶⁰ *A, B and C v. Ireland*, br. 25579/05, presuda Europskog suda za ljudska prava od 16. prosinca 2010., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332>.

⁶¹ *Costa and Pavan v. Italy*, Application no. 54270/10, Judgment of 28 August 2012, HUDOC database, dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112993>.

Upravo zato Dworkin smatra da je nametanje obveze nošenja trudnoće protiv volje žene ne samo povreda fizičkog integriteta, nego i duboko moralno pogrešno narušavanje osobne autonomije. On naglašava da poštivanje intrinzične vrijednosti života ne znači obvezno održavanje svakog mogućeg života, nego priznavanje da su osobe same najbolji arbitri moralne težine odluke o njegovu nastavku ili prekidu.⁶²

Unatoč uvjerljivosti liberalnog okvira, Dworkinov pristup nije bez kritičara. Neki pravni teoretičari upozoravaju da njegovo gotovo isključivo oslanjanje na individualističko shvaćanje autonomije nedovoljno razmatra legitimne zajedničke interese društva u regulaciji bioetičkih pitanja, poput zaštite ranjivih skupina, očuvanja javnog zdravlja ili oblikovanja moralnih standarda koji odražavaju temeljne društvene vrijednosti. Prema njima, fokus isključivo na pravima pojedinca može dovesti do potiskivanja šireg pojma zajedničkog dobra, u kojem i država ima određenu odgovornost za usmjeravanje bioetičkih odluka u korist opće dobrobiti. Takva pozicija ne mora nužno negirati autonomiju, ali inzistira na uravnoteženju osobne slobode i društvene odgovornosti, osobito u pitanjima koja zadiru u samu definiciju i zaštitu ljudskog života.⁶³

3.2.2. Eutanazija i pozitivna bioprava

U pogledu eutanazije, Dworkin tvrdi da poštivanje vrijednosti života ne mora uvijek značiti njegovo produljenje pod svaku cijenu. Naprotiv, ako je život ispunjen nepodnošljivom patnjom i lišen mogućnosti za ostvarivanje osobnih projekata, ciljeva i odnosa koji ga čine intrinzično vrijednim, tada pravo na dostojanstvenu smrt može biti izraz pozitivnog bioprava – prava na medicinsku pomoć u skladu s vlastitom voljom i vrijednosnim uvjerenjima.⁶⁴ U tom smislu, odluka o prekidu života iz samilosti može se smatrati ne negacijom poštivanja života, nego

⁶² Vidi E. Rakowski, "The Sanctity of Human Life," *Yale Law Journal* 103, br. 7 (1994): 2052–2053, gdje autor, komentirajući Dworkinovo djelo *Life's Dominion*, navodi njegov stav: "If abortion dishonors an intrinsic value without violating anyone's rights, then the state must permit abortion." (Ako pobačaj narušava intrinzičnu vrijednost, a da ne krši ničija prava, tada ga država mora dopustiti; prijevod citata autorov). Rakowski ovu tvrdnju koristi kako bi prikazao Dworkinov pristup koji razdvaja pitanje moralnosti pobačaja od pitanja legitimne državne intervencije.

⁶³ Neki pravni teoretičari kritiziraju Dworkinov pristup kao previše individualistički. Vidi John M. Finnis, "Public Reason, Abortion, and Cloning," *Valparaiso University Law Review* 32, br. 2 (1998): 361–382., gdje autor upozorava da liberalna koncepcija autonomije, ako se ne uravnoteži zajedničkim interesima, može potkopati temeljne društvene vrijednosti. Također Mary Ann Glendon, *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse* (New York: Free Press, 1991), koja ističe da „inflacija prava” u javnom diskursu može zasjeniti ideju društvene odgovornosti i zajedničkog dobra.

⁶⁴ Dworkin, *Life's Dominion*, 207-218.

njegovim krajnjim oblikom poštivanja, jer uključuje priznavanje individualne procjene kvalitete života.⁶⁵

Dworkin ovdje primjenjuje svoju distinkciju između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života. Intrinzična vrijednost nalaže poštovanje života kao jedinstvenog biografskog procesa, dok instrumentalna vrijednost priznaje da život ima smisao u mjeri u kojoj omogućuje realizaciju planova, vrijednosti i odnosa koje osoba smatra smislenima.⁶⁶ Kada taj drugi element nepovratno izostane – primjerice, zbog terminalne bolesti ili trajnog gubitka kognitivnih sposobnosti – tada, prema Dworkinu, pravo na okončanje života može postati sastavni dio prava na poštivanje autonomije i dostojanstva.⁶⁷

Ovaj pristup ima praktičnu pravnu važnost jer se podudara s razvojem zakonodavstva u nekim europskim državama (npr. Nizozemska, Belgija, Luksemburg, Španjolska), gdje je eutanazija legalizirana pod strogim uvjetima, uz naglašenu ulogu autonomnog, slobodnog i informiranog pristanka.⁶⁸ Tipično, zakoni propisuju kumulativne uvjete: terminalna ili neizlječiva bolest, nepodnošljiva patnja, konzultacija s najmanje jednim neovisnim liječnikom te jasno dokumentiran zahtjev pacijenta.⁶⁹

Europski sud za ljudska prava u predmetu *Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (2002.) priznao je da pravo na samoodređenje obuhvaća i odluke o načinu i vremenu smrti, ali je istodobno ostavio državama širok prostor prosudbe u regulaciji eutanazije.⁷⁰ Sud je naglasio da članak 8. Europske konvencije o ljudskim pravima, koji štiti pravo na privatni život, uključuje i pravo pojedinca da odlučuje o završetku vlastitog života, no dopušta državama da tu slobodu ograniče radi zaštite ranjivih skupina i sprječavanja zlouporaba.⁷¹

Dodatno, u bioetičkoj literaturi razvijene su dvije glavne paradigme koje se preklapaju s Dworkinovim stavom: paradigma autonomije, koja naglašava individualno pravo odlučivanja, i paradigma sućuti (eng. *compassion paradigm*), koja etičku legitimnost eutanazije vidi u

⁶⁵ Ibid., 211-217; „People must decide about their own death, or someone else’s, in three main kinds of situations“, ovdje 211.

⁶⁶ Ibid., 25-38.

⁶⁷ Ibid., 211–213.

⁶⁸ Nizozemska, *Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act*, 2002; Belgija, *Belgian Act on Euthanasia*, 28. svibnja 2002; Luksemburg, *Loi du 16 mars 2009 sur l’euthanasie et l’assistance au suicide*; Španjolska, *Ley Orgánica 3/2021, de 24 de marzo, de regulación de la eutanasia*, *Boletín Oficial del Estado* br. 72, 25. ožujka 2021.

⁶⁹ J. Griffiths, H. Weyers, M. Adams, *Euthanasia and Law in Europe* (Oxford: Hart Publishing, 2008) 1-11, 499-532.

⁷⁰ *Pretty v. The United Kingdom*, br. 2346/02, presuda Europskog suda za ljudska prava od 29. travnja 2002., §§ 61–67.

⁷¹ Ibid., §§ 74–79.

ublažavanju patnje kada su iscrpljena sva razumna terapijska sredstva.⁷² Prva paradigma prevladava u liberalnim pravnim sustavima, dok druga često ima veći odjek u katoličkoj i personalističkoj bioetici, iako uz važna ograničenja.⁷³

Kritičari, osobito iz perspektive radikalnog vitalizma i određenih religijskih tradicija, tvrde da Dworkinova pozicija previše relativizira intrinzičnu vrijednost života i otvara mogućnost društvenog pritiska na ranjive pojedince da „odaberu“ smrt kako ne bi bili teret obitelji ili zdravstvenom sustavu.⁷⁴ Zbog toga se u zakonodavstvima koja dopuštaju eutanaziju uvode detaljne proceduralne zaštite, uključujući psihološku evaluaciju, višestruke medicinske konzultacije i mogućnost povlačenja zahtjeva u bilo kojem trenutku.⁷⁵

U konačnici, Dworkinova interpretacija eutanazije unutar pozitivnih bioprava poziva na normativnu ravnotežu između autonomije i zaštite ranjivih. Ona ne zagovara apsolutno pravo na smrt, nego pravo na odluku o smrti u okolnostima gdje život, prema procjeni same osobe, više ne može biti ispunjen ni minimalnim uvjetima dostojanstva i osobnog identiteta.⁷⁶

Unatoč privlačnosti Dworkinova argumenta, pojedini pravni teoretičari i bioetičari upozoravaju da njegovo tumačenje eutanazije počiva na snažno individualističkom konceptu autonomije, koji može zanemariti važnost zajedničkih društvenih interesa, uključujući očuvanje povjerenja u zdravstveni sustav i zaštitu društvenih normi o vrijednosti života.⁷⁷ Neki autori drže da pretjerano oslanjanje na individualnu procjenu kvalitete života može otvoriti prostor za suptilne oblike društvenog pritiska na starije, bolesne i osobe s invaliditetom da izaberu smrt umjesto života s potporom zajednice.⁷⁸ Time se otvara šira rasprava o tome gdje povući granicu između osobne slobode i društvene odgovornosti u pitanjima završetka života.⁷⁹

⁷² Vidi Tom L. Beauchamp, James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, 8th ed., (Oxford: Oxford University Press, 2019), passim.

⁷³ Vidi Elio Sgreccia, *Personalist Bioethics: Foundations and Applications* (Philadelphia: National Catholic Bioethics Center, 2012), passim.

⁷⁴ Vidi Leon R. Kass, „Neither for Love nor Money: Why Doctors Must Not Kill“, *The Public Interest*, br. 94 (1989), str. 25–46; John Keown, *Euthanasia, Ethics and Public Policy: An Argument Against Legalisation*, Cambridge (Cambridge University Press, 2002), 37-80.

⁷⁵ J. Griffiths, H. Weyers, M. Adams, *Euthanasia and Law in Europe*, passim.

⁷⁶ Dworkin, *Life's Dominion*, 219-224.

⁷⁷ John M. Finnis, „Euthanasia, Morality, and Law,“ *Loyola of Los Angeles Law Review* 31 (1998): 1123–1149; Mary Ann Glendon, *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse* (New York: Free Press, 1991), 44–46.

⁷⁸ Margaret P. Battin, *The Least Worst Death: Essays in Bioethics on the End of Life*, (Oxford: Oxford University Press, 1994), passim.

⁷⁹ Daniel Callahan, „When Self-Determination Runs Amok“, *The Hastings Center Report*, vol. 22, br. 2 (1992), 52–55.

3.3. Filozofski okvir Dworkinove teorije i poveznica s Jonasom

Dworkinova pozicija pokazuje značajne dodirne točke s mišljenjem Hansa Jonasa, osobito u njegovom djelu *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age* (1979; engl. izd. 1984). Jonas polazi od temeljnog moralnog imperativa očuvanja života i prirodnog svijeta za buduće generacije, koji formulira u poznatoj maksimi: Djeluj tako da učinci tvoga djelovanja budu spojivi s trajnim opstankom autentičnog ljudskog života na Zemlji.⁸⁰ Kod Jonasa, odgovornost prema životu ne proizlazi samo iz međuljudskih odnosa sadašnjih pojedinaca, nego i iz obveze prema još nerođenima i prema samoj biološkoj mreži života. Njegov etički horizont je transgeneracijski i kolektivan – moralno je relevantno očuvanje temeljnog biološkog uvjeta mogućnosti ljudskog postojanja.⁸¹

Ključna razlika između Jonasova i Dworkinova pristupa leži u polazišnoj točki njihove argumentacije: Jonas koncipira svoju etiku iz perspektive dužnosti, pri čemu su te dužnosti primarno kolektivne i usmjerene na očuvanje zajedničkog dobra – života kao takvog. Dworkin, naprotiv, polazi iz tradicije liberalne političke filozofije i ustavnog prava, gdje je temeljna kategorija pravo pojedinca, a ne kolektivna obveza. Ova razlika stvara bitno drugačiju metodološku logiku: dok Jonas razvija normativni okvir u kojem pojedinačna sloboda može biti ograničena radi zaštite dugoročne opstojnosti života, Dworkin gradi sustav u kojem se zaštita života mora odvijati kroz priznavanje i osiguravanje individualnih sloboda.⁸²

Upravo ovdje distinkcija između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života dobiva svoje puno teorijsko značenje za biopravo: intrinzična vrijednost života pruža normativni temelj za negativna bioprava, jer podrazumijeva dužnost države da se suzdrži od nelegitimnog zadiranja u tjelesni integritet i samoodređenje pojedinca. Instrumentalna vrijednost, pak, podržava argument za pozitivna bioprava, jer naglašava važnost omogućavanja pojedincu da kroz medicinsku skrb i druge institucionalne mehanizme realizira vlastite projekte, ciljeve i odluke,

⁸⁰ Hans Jonas, *The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age* (Chicago: University of Chicago Press, 1984), 11–12.

⁸¹ *Ibid.*, 37–40.

⁸² Vidi Jonas, *The Imperative of Responsibility*, trans. Hans Jonas and David Herr (Chicago: University of Chicago Press, 1984), 11. Jonas formulira novi moralni imperativ koji zahtijeva brigu za budućnost čovječanstva: “Djeluj tako da učinci tvoga djelovanja budu spojivi s trajnošću istinskoga ljudskog života,” (prijevod citata autorov). Ovaj imperativ postavlja kolektivnu dužnost očuvanja uvjeta za dugoročni opstanak života, nadilazeći vremenske i prostorne granice.

Ronald Dworkin, *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom* (New York: Alfred A. Knopf, 1993), 151. Dworkin pak naglašava: “Prva [tradicija] jest tradicija osobne slobode. Druga dodjeljuje vladi odgovornost za čuvanje javnog moralnog prostora u kojem svi građani žive,” (prijevod citata autorov). Time jasno pozicionira svoju teoriju unutar liberalne tradicije koja polazi od individualnih prava, dok kolektivna zaštita ostaje posredovana kroz ustavna ograničenja državne vlasti.

uključujući i one koje se tiču kraja života. Time se Dworkinova filozofska distinkcija izravno pretače u dvojak pravni okvir koji strukturira suvremeno zakonodavstvo u području bioetike.⁸³ Dworkin ovu Jonasovu „etičku gravitaciju“ prema budućnosti reinterpreтира u ustavnopravnom jeziku individualne slobode. Dok Jonas naglasak stavlja na dužnost kolektiva i međugeneracijsku solidarnost, Dworkin taj imperativ prebacuje na razinu osobnog prava: očuvanje i poštivanje života podrazumijeva da pojedinac mora imati institucionalno zajamčenu slobodu odlučivanja o temeljnim pitanjima koja se tiču njegova vlastitog tijela i života.

Time Jonasov načelni zahtjev za očuvanjem biološkog opstanka dobiva kod Dworkina dvojak pravni izraz: Negativna bioprava – pravo na zaštitu od prisilnog miješanja u tijelo, što uključuje zabranu prisilnih medicinskih zahvata, prisilne trudnoće, ograničavanja pristupa pobačaju ili intervencija protivno autonomnoj odluci pacijenta.⁸⁴ Pozitivna bioprava – pravo na pristup medicinskoj skrbi i intervencijama koje omogućuju ostvarenje osobne odluke, uključujući pravo na dostojanstvenu smrt u slučajevima terminalne bolesti i nepodnošljive patnje.⁸⁵

Iz perspektive radikalnih egalitarnih bioetičara, oslanjanje na instrumentalnu vrijednost života može biti problematično. Ako se vrijednost života djelomično temelji na sposobnosti ostvarivanja osobnih projekata, ciljeva i želja, postoji opasnost da će životi osoba koje su trajno lišene te sposobnosti – primjerice, osobe u trajnoj vegetativnoj komi ili s dubokim kognitivnim oštećenjima – biti smatrani „manje vrijednima“ u moralnom i pravnom smislu. Takva kritika upozorava na potrebu dopune Dworkinova okvira dodatnim zaštitnim načelima koja sprječavaju diskriminaciju i osiguravaju jednaku pravnu zaštitu svim ljudskim životima, bez obzira na njihovu funkcionalnu ili projektno-orijentiranu dimenziju.⁸⁶

⁸³ Dworkin, *Life's Dominion*, 25-35, gdje uvodi razliku između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života te ističe kako „poštivanje života“ zahtijeva i suzdržavanje od nelegitimnog ograničavanja autonomije. Vidi također ibid., 188–194, gdje tu distinkciju povezuje s ustavnopravnom zaštitom prava na pobačaj. Na istoj liniji, u raspravi o eutanaziji (ibid., 219-220) Dworkin argumentira da „pravo na smrt“ proizlazi iz poštivanja autonomnih projekata pojedinca, što je praktična manifestacija instrumentalne vrijednosti života. Za teorijsku artikulaciju veze između tih vrijednosti i koncepta bioprava vidi Roberto Andorno, “Human Dignity and Human Rights as a Common Ground for a Global Bioethics,” *Journal of Medicine and Philosophy* 34, no. 3 (2009): 223–240, posebno 228–232, gdje autor naglašava kako intrinzična dimenzija ljudskog dostojanstva podupire negativna bioprava, a autonomna dimenzija opravdava pozitivna bioprava.

⁸⁴ Dworkin, *Life's Dominion*, 122-128.

⁸⁵ Ibid., 207-209

⁸⁶ Jeff McMahan, *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life*, (Oxford: Oxford University Press, 2002.), 423-454, raspravlja o tzv. „problematičnim slučajevima“ kada osoba trajno gubi kapacitet za svijest i autonomne projekte, te o posljedicama takvih stanja za moralni status. Vidi također Peter Singer, *Practical Ethics*, 3. izd. (Cambridge: Cambridge University Press, 2011), 77–82, gdje autor problematizira tradicionalno poimanje jednakog moralnog statusa svih ljudskih života te predlaže kriterij „osobnog života“ (personhood) vezan uz kognitivne sposobnosti. Vidi i: Jeff McMahan, “Cognitive Disability and Cognitive Enhancement,” *Metaphilosophy* 40, br. 3–4 (2009): 582–605. Special Issue: *Cognitive Disability and Its Challenge to Moral Philosophy*, ur. Eva Feder Kittay i Licia Carlson. gdje autor razmatra konzistentnost uobičajenih moralnih intuicija o usporednom statusu životinja, fetusa i ljudskih bića s urođenim kognitivnim sposobnostima i potencijalom ne

Takav prijenos Jonasove etike u Dworkinovu pravnu teoriju ima dalekosežne posljedice za poimanje bioprava: ona nisu tek skup apstraktnih moralnih ideala, nego ustavno-pravna jamstva koja ograničavaju državnu vlast i osiguravaju da autonomija i dostojanstvo pojedinca ne budu žrtvovani u ime apstraktno shvaćene „svetosti života“.⁸⁷

3.4. Kritika Dworkinovog pravnog puta

Dworkinova teorija nosi i značajna ograničenja. Pretpostavka o postojanju „zajedničkog moralnog jezika“ u pluralnim društvima može se pokazati preoptimističnom.⁸⁸ U duboko heterogenim zajednicama — u kojima koegzistiraju suštinski različite religijske, kulturne i filozofske tradicije — teško je pronaći univerzalno prihvatljiv normativni temelj za regulaciju etički osjetljivih pitanja poput pobačaja ili eutanazije. Time se otvara rizik da teorija, iako deklarativno inkluzivna, zapravo reflektira vrijednosne pretpostavke dominantne kulturne ili političke skupine. Barišić u svom članku posvećenom sjećanju na Dworkina, navedeno tumači na ovakav način: „Pravo nije neki apstraktni skup normi odijeljen od morala i ćudorednog življenja, nego konzistentan sklop pravila izveden iz i povezan s moralnim načelima i svijetom života. Filozofski je promatrao pravo i osobito pravorijek kao svojevrsnu granu ćudoređa“⁸⁹ Ovakvo tumačenje Dworkinove filozofije prava ide u prilog zahtjevu regulacije moralnih normi. Zahtjev koji proizlazi iz pojma biopravo. Čini se da je takvu potrebu prepoznao i Dworkin koji pravo smatra ćudoređem. Osobito pravorijek koji, ako zahtjeva biti ćudoredan, zahtjeva i moralnu odgovornost onoga tko ga izriče. Stoga, Barišić dalje u tumačenju piše: „Svrha prava nije postizanje određenih društvenih ciljeva ili puka primjena pozitivnih normi nego ispunjavanje temeljnog etičkog zahtjeva političke zajednice da djeluje dosljedno i načelno prema svim svojim članovima“⁹⁰

Kritičari iz *pro-life* perspektive zamjeraju Dworkinu što njegov koncept intrinzične vrijednosti života ne polazi od stava života koji ima apsolutni moralni status od trenutka začeća, već ga relativizira kroz mogućnost individualne procjene i odlučivanja.⁹¹ Za njih, takav pristup

većim od onih kod viših životinja. Posebno analizira kako mogućnost genetskog kognitivnog poboljšanja istodobno pojačava određene etičke dileme i otvara nove putove za razumijevanje temelja našeg moralnog statusa kao nepovredivog.

⁸⁷ John Harris, “QALYfying the Value of Life,” *Journal of Medical Ethics* 13, no. 3 (1987): 117–23.

⁸⁸ Mary Ann Glendon, *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse* (New York: Free Press, 1991), 44–46.

⁸⁹ Pavo Barišić, “In memoriam Ronald Myles Dworkin (1931.–2013.),” *Filozofska istraživanja* 33, br. 2 (2013), 346.

⁹⁰ *Ibid.*, 346.

⁹¹ John M. Finnis, “Public Reason, Abortion, and Cloning,” *Valparaiso University Law Review* 32, no. 2 (1998): 361–382.

nedovoljno štiti najslabije i potencijalno otvara prostor za utilitarističke kalkulacije vrijednosti života.

Posebno, personalistička bioetika — čiji je sustavni prikaz razvio Elio Sgreccia — odbacuje Dworkinovu distinkciju između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života. Ona zastupa tezu o životu koji je u svim fazama i uvjetima posjednik apsolutne vrijednosti koja ne ovisi o njegovoj subjektivno percipiranoj kvaliteti te stoga smatra moralno neprihvatljivim svaki čin izravnog okončanja ljudskog života, uključujući eutanaziju i pobačaj.⁹²

Suprotno tome, radikalno liberalni teoretičari (npr. Peter Singer, John Harris) smatraju kako Dworkinova inzistiranja na moralnoj procjeni autonomnih odluka uvode nepoželjnu normativnu ogradu koja može legitimirati paternalističke intervencije države.⁹³ Iz njihove perspektive, potpuno poštivanje autonomije zahtijevalo bi minimalne ili nikakve vanjske moralne uvjete za donošenje odluka koje se tiču vlastitog tijela i života.

Važno je napomenuti da unutar liberalne tradicije postoje i umjereniji pristupi (npr. Joel Feinberg, Joseph Raz), koji priznaju široku autonomiju pojedinca, ali ističu i legitimnost određenih ograničenja kada je riječ o zaštiti temeljnih društvenih dobara ili sprječavanju ozbiljne štete drugima. Ovi autori bi mogli vidjeti Dworkinovu teoriju ne kao nepotrebno paternalističku, nego kao pokušaj institucionalnog balansiranja slobode i odgovornosti.⁹⁴

Dodatno, njegova distinkcija intrinzične i instrumentalne vrijednosti počiva na interpretativnoj moralnoj teoriji koja nije univerzalno prihvaćena. Primjerice, John Rawls polazi od konstrukcije pravednih društvenih institucija bez potrebe za eksplicitnom ontološkom hijerarhijom vrijednosti, dok utilitaristički pristupi posve drukčije operacionaliziraju vrijednost života, fokusirajući se na maksimizaciju ukupne dobrobiti. Time Dworkinova teorija, iako koherentna unutar vlastitog normativnog okvira, ostaje metodološki vezana uz specifičan filozofski pogled na moral.⁹⁵

⁹² Vidi Elio Sgreccia, *Personalist Bioethics: Foundations and Applications*, trans. John A. Di Camillo, (Philadelphia: The National Catholic Bioethics Center, 2012), 122–130. Sgreccia razvija tzv. „ontološki personalizam“, prema kojem je ljudski život nositelj apsolutne moralne vrijednosti od trenutka začeća do prirodne smrti, neovisno o njegovoj subjektivno percipiranoj kvaliteti ili funkcionalnim sposobnostima.

⁹³ Vidi Peter Singer, *Practical Ethics*, 3rd ed., (Cambridge: Cambridge University Press, 2011.), 83-109; Usp. John Harris, *The Value of Life*, (London: Routledge, 1985), 397-405.

⁹⁴ Vidi Joel Feinberg, *Harm to Self*, New York: (Oxford University Press, 1986), passim; Joseph Raz, *The Morality of Freedom*, (Oxford: Clarendon Press, 1986), 23-99. Feinberg i Raz zastupaju stav da široka individualna autonomija može legitimno biti ograničena kada su ugrožena temeljna društvena dobra ili kada postoji ozbiljna i izravna šteta drugima.

⁹⁵ Usp. John Rawls, *Political Liberalism*, New York: (Columbia University Press, 1993); R. M. Hare, *Moral Thinking: Its Levels, Method, and Point*, (Oxford: Clarendon Press, 1981). Rawls polazi od konstrukcije pravednih institucija bez pozivanja na ontološku hijerarhiju vrijednosti, dok utilitaristički pristupi (npr. Hare) operacionaliziraju vrijednost života prema kriteriju maksimizacije ukupne dobrobiti, što se metodološki razlikuje od Dworkinove interpretativne moralne teorije.

U tom smislu, Dworkinova teorija može se promatrati pokušajem liberalnog konsenzusa, koji, iako sofisticiran i teorijski dobro utemeljen, ostaje ranjiv na simetrične prigovore s obje strane bioetičkog spektra. Upravo ta ranjivost čini je dragocjenim predmetom daljnjih istraživanja, osobito u pogledu pitanja kako uravnotežiti individualna prava, moralni pluralizam i zaštitu zajedničkog dobra u regulaciji biomedicinskih pitanja.⁹⁶ Takva rasprava nužno uključuje i razmatranje institucionalnih mehanizama koji mogu osigurati da, niti autonomija pojedinca niti društveni interesi ne budu apsolutizirani nauštrb drugoga.

Osim uže bioetičke rasprave, Dworkinovu je teoriju korisno smjestiti u širi horizont suvremene pravne filozofije. Za razliku od Rawlsova modela „političkog liberalizma“ koji teži postizanju stabilnog društvenog poretka putem „preklapajućih konsenzusa“ u okviru razložnog pluralizma,⁹⁷ Dworkin inzistira na temeljnim pravima koja imaju inherentno moralno značenje koje prethodi političkom dogovoru i ograničavaju ga. Istodobno, njegova se pozicija razlikuje od Habermasova diskurzivnog modela, u kojem je legitimitet prava utemeljen na proceduralnoj deliberaciji građana,⁹⁸ dok Dworkin zadržava sudove kao ključne čuvare moralnog integriteta pravnog poretka. Time se *Life's Dominion* pozicionira na razmeđu između teorija koje naglašavaju konsenzus (Rawls) i onih koje inzistiraju na proceduralnoj deliberaciji (Habermas), nudeći normativni okvir u kojem su prava shvaćena kao „aduti“ protiv većinske volje kada je ugrožena temeljna autonomija pojedinca.⁹⁹

3.5. Ideja bioprava u Dworkinovom shvaćanju prava

Dworkinov doprinos teoriji bioprava pokazuje nekoliko jasno prepoznatljivih smjerova. Prema Barišiću, Dworkin na metodološki uvjerljiv način povezuje moralnu i pravnu dimenziju bioetike, polazeći od stava da se ustavna i međunarodna zaštita temeljnih prava ne može dosljedno razumjeti niti primijeniti bez uvida u moralne pretpostavke koje ih podupiru.¹⁰⁰

Ovim pristupom nadilazi isključivo pozitivističko poimanje prava te ukazuje da normativni sadržaj ljudskih prava nužno uključuje moralnu argumentaciju, što osobito dolazi do izražaja u pitanjima koja zahvaćaju temeljne biološke aspekte ljudske egzistencije.

⁹⁶ Ruth Macklin, “Ethics, Common Morality, and Moral Pluralism,” *Kennedy Institute of Ethics Journal* 15, no. 3 (2005): 239–260.

⁹⁷ John Rawls, *Political Liberalism* (New York: Columbia University Press, 1993), osobito predavanja IV–VI.

⁹⁸ Jürgen Habermas, *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*, (Cambridge, MA: MIT Press, 1996), pogl. 3–4.

⁹⁹ Ronald Dworkin, *Shvaćanje prava ozbiljno*, prev. Rajka Rusan i Miomir Matulović (Zagreb: KruZak, 2003), 287–299; Vidi i poglavlje 6 - Pravednost i prava, 167–177. Ovdje Dworkin polazi od Rawlsove ideje izvornog položaja i razlaže problematiku pristanka, informiranosti i pravične primjene pravila na sve.

¹⁰⁰ Dworkin, *Life's Dominion*, 140–148

Analizirajući Dworkinov doprinos pravnoj filozofiji, pravu pa i pitanjima iz biopravnog diskursa, Barišić kaže o tome ovako: „Temelj prava daju apsolutne moralne vrednote zasnovane na umu, dostojanstvu samopoštovanju, a ne puki autoritet državne vlasti koji ga postavlja.“¹⁰¹

Drugo, uvođenje distinkcije između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života daje teorijski okvir sposoban za razgraničavanje situacija u kojima se život treba čuvati pod svaku cijenu od onih u kojima pravo na autonomnu odluku može prevagnuti.¹⁰² Ova distinkcija omogućuje finije normativno vaganje između zaštite života i poštivanja osobne slobode, izbjegavajući rigidne, apsolutističke pozicije koje ne uzimaju u obzir subjektivnu procjenu kvalitete života.

Treće, Dworkin otvara prostor za ustavnopravnu zaštitu reproduktivne autonomije i prava na dostojanstvenu smrt,¹⁰³ pri čemu oba pojma tumači kao konstitutivne elemente ljudskog dostojanstva. Time njegova teorija prelazi iz čisto filozofskog okvira u operativni pravni diskurs, pružajući argumentacijske osnove za zakonodavne politike i sudsku praksu u liberalnim demokracijama. Njegovo tumačenje nalazi odjek i u međunarodnim dokumentima, poput UNESCO-ove Opće deklaracije o bioetici i ljudskim pravima¹⁰⁴ i Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini,¹⁰⁵ koji autonomiju i pristanak stavljaju u središte bioetičkog prava.

Uzimajući u obzir navedene prednosti i ograničenja, Dworkinova teorija ostaje nezaobilazna referentna točka u suvremenim raspravama o biopravima. Upravo zbog svoje dvostruke orijentacije — moralne i pravne — ona nudi intelektualni okvir sposoban odgovoriti na izazove koji proizlaze iz promjenjivog pravnog i društvenog konteksta. Pitanja reproduktivne autonomije, dostojanstvene smrti i granica državne intervencije u osobne odluke ne gube na važnosti, nego naprotiv, postaju sve izraženija u doba intenzivnog pravnog i kulturnog preispitivanja temeljnih prava. Ova dinamika posebno dolazi do izražaja u recentnim sudskim i zakonodavnim promjenama, što dodatno naglašava aktualnost Dworkinovih ideja u oblikovanju i tumačenju bioprava.

Dželaludin Hodžić u radu '*Razumijevanje prava i bioetike prema filozofiji prava Ronalda Dworkina – pojmovi, značaj i domašaj*', tematizira interdisciplinarni susret prava i bioetike. On smatra Dworkinovu filozofiju prava kao ključnu za razumijevanje njihove međusobne interakcije. Hodžić najprije predstavlja bioetiku kao relativno novu disciplinu čiji razvoj – od

¹⁰¹ Barišić, *In Memoriam*, 343

¹⁰² Ibid., 25-39; Ronald Dworkin, "Autonomy and the Demented Self," *The Milbank Quarterly* 64, no. 1 (1986): 4-16.

¹⁰³ Ibid., 207-218.

¹⁰⁴ UNESCO, *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights* (Paris, 2005), čl. 5-6.

¹⁰⁵ Council of Europe, *Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo, 1997), čl. 5.

„nove medicinske etike“ preko „globalne“ do „integrativne“ – oslikava rastuću složenost etičkih dilema koje zahtijevaju šire filozofsko i pravno razumijevanje. Upravo u tom interdisciplinarnom presjeku Dworkinova filozofija nudi robustan tumačiteljski okvir.¹⁰⁶

Prema Hodžiću, Dworkinovo shvaćanje prava kao interpretativnog i integralnog koncepta (pravo kao integritet) predstavlja temelj za formulaciju bioprava. U biotehnološkoj epohi gdje se čovjek suočava s izazovima života i činjenicom njegove *svetosti*, pravo postaje prostor gdje se odvija moralna odgovornost. S tim u vezi Hodžić kaže: “Pravo, koje dominira svakodnevnim životom već bi se moglo definirati kao biopravo.”¹⁰⁷ Hodžić smatra da Dworkin tumači pravo ne samo kao pravilo, nego kao moralnu fikciju, pravnu fikciju“ koja organizira postojeće zlo (“malum”) u svrhu društvene odgovornosti i buduće održivosti.¹⁰⁸

Hodžićev prikaz jasno upućuje na Dworkinika kao svojevrsnog preteču bioprava — kroz interpretaciju prava kao moralno-etičke cjelovite strukture (integritet), usmjerene prema odgovornosti za život, u suočavanju s tehnološkim izazovima bioetike, čime Dworkin postaje oslonac za razvoj biopravnih rasprava i normativnih odgovora na nove moralne probleme. Zaključno, Dworkinova interpretacijska filozofija prava otvara mogućnost foruma za vrijednosno promišljanje u biotehnološkoj eri — pravo postaje sredstvo odgovornog zaštitnika života, pružajući konceptualnu osnovu za biopravnu refleksiju.

Na primjeru presude *Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization* (2022), kojom je Vrhovni sud SAD-a ukinuo presedansku zaštitu prava na pobačaj uspostavljenu u predmetima *Roe v. Wade* (1973) i *Planned Parenthood v. Casey* (1992), Dworkinov teorijski okvir ostaje iznimno relevantan kao metodološki alat za obranu bioprava putem ustavnog tumačenja.¹⁰⁹ Presudu *Dobbs* važno je navesti kao prekretnicu u američkom ustavnom pravu jer je, pozivajući se na „povijesno izvorno značenje“ Ustava, napustila gotovo pedeset godina sudske prakse koja je jamčila reproduktivna prava na saveznom nivou. Time je odluka o pobačaju vraćena u nadležnost pojedinih saveznih država, što je rezultiralo naglim porastom pravne fragmentacije i značajnim ograničenjima pristupa pobačaju u nizu jurisdikcija.

Za razliku od formalističkih pristupa koji se oslanjaju isključivo na tekst ustava ili originalističko tumačenje, Dworkinova teorija „prava kao aduti“ (eng. *rights as trumps*) naglašava potrebu za moralnim opravdanjem pravnih odluka, osobito u pitanjima koja

¹⁰⁶ Dželaludin Hodžić, „Razumijevanje prava i bioetike prema filozofiji prava Ronalda Dworkina – pojmovi, značaj i domašaj,” *Društvene i humanističke studije* 4, br. 2 (2019): 331–348.

¹⁰⁷ Ibid., 342.

¹⁰⁸ Usp. Ibid. 331–348.

¹⁰⁹ *Dobbs v. Jackson Women’s Health Organization*, 597 U.S. 215 (2022); *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973); *Planned Parenthood of Southeastern Pa. v. Casey*, 505 U.S. 833 (1992).

zahvaćaju temeljne aspekte ljudskog dostojanstva i autonomije.¹¹⁰ Njegova metodologija pretpostavlja da se ustavna prava ne iscrpljuju pukim formalnim postojanjem, nego da njihova legitimnost proizlazi iz koherentnog moralnog okvira koji ih podržava. U tom smislu, Dworkinov pristup pruža konceptualni instrumentarij za otpor regresivnim interpretacijama koje reduciraju opseg temeljnih prava pod izlikom povratka „izvornom značenju“ ustavnog teksta.

U europskom kontekstu, Dworkinova argumentacija može poslužiti kao teorijski most između nacionalnih zakonodavstava i međunarodnih standarda zaštite ljudskih prava, posebno u području bioetike. Dokumenti poput Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini (Oviedo, 1997)¹¹¹ i Povelje Europske unije o temeljnim pravima (2000)¹¹² jasno artikuliraju načela autonomije, informiranog pristanka i zaštite ljudskog dostojanstva. Iako ti dokumenti državama članicama ostavljaju određenu slobodu u regulaciji osjetljivih bioetičkih pitanja poput pobačaja, eutanazije ili medicinski potpomognute oplodnje, njihova interpretacija u svjetlu Dworkinove distinkcije između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života može poslužiti kao normativni korektiv koji sprječava skretanje u pravni partikularizam i moralni relativizam.

Ovakav pristup posebno dobiva na značaju u situacijama kada nacionalni sudovi moraju usklađivati unutarnje propise s obvezama iz međunarodnog prava ili kad se suočavaju s političkim pritiscima da ograniče već stečena prava. Primjena Dworkinove metodologije omogućuje integraciju univerzalnih vrijednosti ljudskih prava u domaći pravni sustav, pritom ne žrtvujući kulturni i pravni pluralizam koji karakterizira europski prostor. Time njegova teorija ostaje ne samo predmet akademske rasprave nego i praktičan orijentir u normativnom oblikovanju i tumačenju bioprava u 21. stoljeću.

Life's Dominion nudi uvjerljiv konceptualni most između moralne filozofije, ustavnog prava i bioetike te time pruža radni okvir za suvremenu teoriju bioprava. Dworkinovo tumačenje poštivanja života kroz prizmu autonomije omogućuje diferencirano pravno oblikovanje i negativnih (zaštita od prisile i nelegitimnih intervencija u tijelo) i pozitivnih bioprava (institucionalno omogućavanje medicinskih odluka u skladu s osobnim vrijednostima). Njegova distinkcija između intrinzične i instrumentalne vrijednosti života pritom služi kao

¹¹⁰ Ronald Dworkin, *Taking Rights Seriously*, (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977), 184–205; idem, *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*, (Cambridge, MA: Harvard University Press 1996), 1–38.

¹¹¹ Vijeće Europe, *Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo Convention), ETS br. 164, 4. travnja 1997.

¹¹² *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, OJ C 326, 26.10.2012., 391–407.

teorijska poluga: prva utemeljuje zabrane instrumentalizacije i prisile, druga opravdava zahtjev da pravo i institucije omoguće ostvarenje razumno artikuliranih odluka pojedinca.

Operativnost tog okvira u pravu, međutim, ovisi o kriterijima balansiranja i o proceduralnim zaštitama. Kada se pozitivna bioprava priznaju u osjetljivim područjima (reprodukcija, kraj života), nužno je testirati svako ograničenje načelima razmjernosti (legitimni cilj, prikladnost, nužnost, razmjerni učinak) te ih ugraditi u robustne procedure: jasne informacijske standarde i provjeru sposobnosti za pristanak, obvezna neovisna stručna mišljenja u graničnim slučajevima, razdoblja razmišljanja gdje je primjenjivo, dokumentacijske zahtjeve i mogućnost neovisnog nadzora ili žalbe. Institucionalne garancije (etička povjerenstva, revizijska tijela, transparentno izvještavanje) čuvaju povjerenje javnosti i smanjuju rizik pritiska na ranjive skupine.

Stoga *Life's Dominion* ostaje ključna referenca ne samo kao teorijska pozicija, nego i kao praktični alat za dizajn uravnoteženih, etički utemeljenih i pravno održivih politika u 21. stoljeću. U sljedećem koraku, taj alat vrijedi dodatno precizirati kroz (i) metodu razmjernosti u biopravnim sporovima, (ii) proceduralne *check-liste* za visoko-rizične odluke te (iii) institucionalne mehanizme nadzora, kako bi se zajamčilo da ni autonomija ni zaštita života ne budu apsolutizirane nauštrb druge.

U europskom okviru, Dworkinov doprinos kroz zahtjev - moralno utemeljeno čitanje temeljnih prava - pomaže usklađivati nacionalna zakonodavstva s međunarodnim standardima, pri čemu je korisno jasno razlikovati *hard law* izvore (npr. Oviiedo, Povelja EU) od *soft law* standarda (npr. UNESCO-ova Deklaracija): prvi postavljaju obvezujuće minimume, a drugi nude sadržajne smjernice za popunjavanje normativnih praznina i razvoj dobre prakse.

Ujedno, tehnološki razvoj stavlja Dworkinov okvir na nova ispitivanja: genomsko uređivanje (somatsko i klijališno), medicinska umjetna inteligencija (trijaža, prognoza, alokacija), napredne reproduktivne tehnologije (preimplantacijska selekcija, potencijalna ektogeneza) i neurotehnologije otvaraju situacije u kojima će se ravnoteža između intrinzične vrijednosti života i autonomije morati potvrditi kroz precizne, provjerljive pravne standarde i *ex ante* zaštite od diskriminacije. Upravo ondje Dworkinova koncepcija „prava shvaćenih ozbiljno“ pomaže pretvoriti apstraktne vrijednosti u operabilne kriterije odlučivanja.

Iako teorija nije imuna na kritike sa strane personalističkih pristupa koji inzistiraju na apsolutnoj vrijednosti života do radikalno liberalnih stavova koji odbacuju većinu moralnih ograda autonomiji, ta normativna otvorenost čini je plodnim tлом za daljnji razvoj. U pluralnim društvima, gdje se legitimnost prava mjeri sposobnošću suživota suprotstavljenih svjetonazora,

Dworkinov okvir pokazuje kako povezati individualna prava, društvenu odgovornost i univerzalna načela dostojanstva bez amputacije kulturnog pluralizma.

Zaključno, Dworkinova filozofija prava pokazala se plodnim uporištem za normativnu artikulaciju bioprava u njihovoj negativnoj i pozitivnoj dimenziji. Polazeći od distinkcije intrinzične i instrumentalne vrijednosti života te shvaćanja prava kao integriteta, Dworkin uspijeva povezati moralnu vrijednost života s ustavnopravnom zaštitom autonomije, privatnosti, tjelesnog integriteta i savjesti. Time pobačaj i eutanazija prestaju biti isključivo polje bioloških činjenica ili svjetonazorskih sukoba, a postaju testovi raspodjele odlučivačkog autoriteta između osobe i države. Dworkin pritom nudi konceptualni okvir u kojem se poštivanje života ostvaruje upravo kroz institucionalno jamstvo autonomnih odluka o rađanju, liječenju i umiranju, uz proceduralne i materijalne zaštite ranjivih skupina.

Istodobno, analiza kritika upućenih njegovu pristupu pokazuje da se Dworkinova teorija kreće na „uskoj stazi“ između personalističkih i vitalističkih prigovora s jedne strane i radikalno liberalnih koncepcija autonomije s druge. Pretpostavka zajedničkog moralnog jezika, interpretativna narav intrinzične vrijednosti života i snažni fokus na sudsku zaštitu prava otvaraju pitanja o granicama sudske moći, ulozi zakonodavca i opasnosti od previda strukturalnih nejednakosti. Unatoč tim ograničenjima, Dworkinova teorija ostaje nezaobilazna referenca: kao normativni korektiv formalističkim i originalističkim tumačenjima prava, kao teorijski most između nacionalnih poredaka i međunarodnih standarda te kao operativni alat za oblikovanje procedura i institucija koje (bio)prava čine stvarno provedivima.

Polazeći od tih uvida, sljedeće poglavlje posvećeno je sustavnoj komparaciji misaonih doprinosa Hansa Jonasa i Ronalda Dworkina. Usporedit će se njihove polazišne antropološke pretpostavke (odgovornost i relacijska upućenost kod Jonasa nasuprot autonomiji i individualnoj integritetnoj naraciji kod Dworkina), normativne orijentacije (etika dužnosti prema budućim generacijama i cjelini života nasuprot pravima kao „adutima“ protiv većinske volje) te posljedice po koncepciju bioprava. Cilj je pokazati u kojoj se mjeri Jonas i Dworkin međusobno nadopunjuju – Jonas kao etički korektiv tehnološke moći, Dworkin kao pravni interpretativni okvir – te kako se iz njihovog dijaloga može izgraditi konzistentan, filozofski utemeljen i pravno operabilan model bioprava kao autonomne discipline.

4. KOMPARACIJA MISAONIH DOPRINOSA JONASA I DWORKINA

Ovo poglavlje će se usmjeriti na komparativnu analizu misaonih doprinosa Ronalda Dworkina i Hansa Jonasa, dvojice autora čija su djela postavila temeljne orijentire za razvoj suvremene bioetike i bioprava. Premda polaze iz različitih filozofskih tradicija — Jonas iz ontološko-egzistencijalne etike odgovornosti, a Dworkin iz liberalne pravne teorije prava kao integriteta — obojica promišljaju vrijednost ljudskog života i granice slobode u kontekstu biomedicinskih izazova. Usporedbom njihova pristupa pokazat ćemo kako Jonas artikulira etički horizont zaštite života kao bića-u-svijetu i odgovornosti prema budućim generacijama, dok Dworkin oblikuje institucionalni pravni okvir zaštite autonomije pojedinca u odlukama koje se tiču tijela, rađanja i smrti.

Hans Jonas (1903–1993) unutar kontinentalne tradicije u djelu *The Phenomenon of Life* (1966) razvija filozofiju biologije obogaćenu egzistencijalnim promišljanjem o životu, čime postavlja temelj razvoja bioetičkih diskursa i potiče razumijevanje etike kao utemeljene u ontologiji bića.¹¹³ U kasnijem djelu, *Princip odgovornosti: pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju* (1979/84), Jonas formulira svoj etički imperativ: „Djeluj tako da učinci tvog djelovanja budu u skladu s trajnošću istinskog ljudskog života.”¹¹⁴ Ovaj princip implicira dublju moralnu odgovornost ne samo za sadašnja stanja već i za buduće generacije i opstanak planeta.

Također, Jonas iznosi koncept „prava na neznanje” (right to ignorance) — ideju da pojedinac, suočen s genetskom i reproduktivnom tehnologijom, ima etičko pravo ostati neinformiran o određenim biološkim podacima kako bi se očuvala njegova egzistencijalna autonomija i mogućnost vlastitog osobnog razvoja. Ovaj se pojam često povezuje s promišljanjima o manipulaciji životnim procesima i kloniranjem, iako zahtijeva dodatno preciziranje kroz specifične izvore ako je potrebno.¹¹⁵

Dworkinovo učenje u području pravne filozofije usmjereno je na povezivanje institucionalnih i moralnih temelja prava. Njegova koncepcija „zakona kao integriteta“ ne ograničava pravo na

¹¹³ Francisco Quesada-Rodríguez, “The Biological and Cultural Grounds for Ethics: Hans Jonas and Francisco Ayala,” *Pensamiento* 78, no. 298 S. Esp. (2022): 351–372

¹¹⁴ Jonas, *Princip odgovornosti*, 28: Jonas ovdje navodi: „Djeluj tako da su učinci tvoga djelovanja podnošljivi s permanencijom pravog ljudskog djelovanja na zemlji“ Zatim nudi i drugu opciju: „Djeluj tako da učinci tvoga djelovanja ne budu razorni za buduću mogućnost takvog života“te još jednostavnije: „Ne dovodi u opasnost uvjete za neograničeno opstojanje čovječanstva na zemlji“

¹¹⁵Hans Jonas, “Laßt uns einen Menschen klonieren: Von der Eugenik zur Gentechnologie,” u *Technik, Medizin und Ethik: Zur Praxis des Prinzips Verantwortung* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985), 189–190, pododj. “Nicht-Gleichzeitigkeit und das Recht zum Nichtwissen.”; Usp. Jacques Dewitte, “Clonons un être humain,” *Alter. Revue de phénoménologie* 22 (2014): 211–232, <https://doi.org/10.4000/alter.313>; Usp. Micha H. Werner, *Hans Jonas' Prinzip Verantwortung* (München: Wilhelm Fink Verlag, 2004) ,8.

puku primjenu formalnih normi, nego zahtijeva da sudovi tumače pravni poredak kroz prizmu dosljednih moralnih načela. U djelu *Shvaćanje prava ozbiljno* Dworkin razvija poznatu tezu o pravima kao „adutima“ nad interesima većine, čime izgrađuje teorijski okvir u kojem se individualna prava postavljaju kao nepovrediva jezgra pravnog sustava.¹¹⁶ Ta se logika u njegovim kasnijim spisima proteže i na područje biomedicinskog prava: koncept „prokreativne autonomije“ (procreative autonomy) utemeljuje pravo pojedinca da slobodno odlučuje o reprodukciji, uključujući i korištenje suvremenih biomedicinskih tehnologija, sve dok se time ne povrjeđuju temeljne vrijednosti i slobode drugih.

U tom kontekstu, pitanje reproduktivnih tehnologija poput kloniranja razmatra se upravo kroz prizmu konflikta između individualne slobode i društveno-etičkih ograničenja.¹¹⁷ Dworkinov pristup, sažet u formuli „rights as trumps“, time postaje i normativni temelj na kojemu se biopravo može oblikovati kao disciplina posvećena zaštiti individualnih prava u suočenju s izazovima tehnološkog i društvenog razvoja.

Usporedba filozofskih pristupa Hansa Jonasa i Ronalda Dworkina pokazuje dva bitno različita polazišta koja se, unatoč razlikama, mogu susresti u okviru nove discipline bioprava. Jonas svoju misao gradi na filozofiji biologije, ekologije i egzistencijalizmu. Njegova etika proizlazi iz ontološkog promišljanja života i povezuje se s pitanjem opstanka čovječanstva u cjelini. Ključan je njegov naglasak na obvezi čovjeka da djeluje s mišlju na posljedice i njihovo učinak na buduće generacije.

Dworkin, s druge strane, polazi od pravne filozofije i moralno-političke teorije. U središtu njegova interesa stoji zaštita pojedinca i njegovih prava, koja on razumijeva kao nadmoćna u odnosu na kolektivne interese. U tom smislu, Dworkin gradi institucionalni okvir unutar kojega se pravni poredak mora tumačiti dosljedno moralnim načelima, a ne samo formalnim pravilima. Takav pristup omogućuje da se pitanje reproduktivne slobode – uključujući i korištenje novih biomedicinskih tehnologija – razmotri kao pitanje autonomije pojedinca koje mora biti zaštićeno unutar pravnog sustava.

I dok Jonas naglašava sistemski rizik tehnologije i moralnu odgovornost čovjeka prema životu i generacijama koje dolaze, Dworkin se usredotočuje na zaštitu individualne autonomije u suočenju s društvenim i tehnološkim izazovima. Jonas nudi normativni temelj bioprava – etičku prosudbu o tome kako tehnologija utječe na život i budućnost čovječanstva. Dworkin, naprotiv,

¹¹⁶ Dworkin, *Shvaćanje prava ozbiljno*, 33-57;198-201;243-250; Vidi Ronald Dworkin, “Rights as Trumps,” in *Theories of Rights*, ed. Jeremy Waldron (Oxford: Oxford University Press, 1984), 153.;Usp. Jamal Greene, “Rights as Trumps?” *Harvard Law Review* 132, no. 1 (2018): 28–131.

¹¹⁷ Joyce C. Havstad, “Human Reproductive Cloning: A Conflict of Liberties,” *Bioethics* 24, no. 2 (2008): 71–77.

pruža institucionalni okvir – način na koji se prava mogu zaštititi unutar postojećih pravnih i političkih struktura. Na taj način Jonas i Dworkin, premda različitih metodoloških orijentacija i filozofskih tradicija, nadopunjuju jedan drugoga: prvi kao utemeljitelj etičkog horizonta odgovornosti, a drugi kao graditelj pravnog i institucionalnog mehanizma zaštite prava. Njihova sinteza može poslužiti kao čvrst okvir za daljnji razvoj bioprava, discipline koja traži ravnotežu između kolektivne odgovornosti za život i nepovredivosti individualnih prava. Stoga je korisno osvrnuti se i na njihove temeljne antropološke i normativne razlike.

4.1. Antropološke razlike

Hans Jonas polazi od ontološko-egzistencijalnog shvaćanja čovjeka. Za njega je čovjek biće utemeljeno u životu i prirodi, čije postojanje uključuje odgovornost za očuvanje cjelokupnog svijeta života. Ljudska sloboda i djelovanje ne razumiju se samo u okvirima autonomije pojedinca, nego u širem kontekstu bića koje nosi moralnu obvezu prema budućim generacijama i samom opstanku čovječanstva. Jonas naglašava krhkost života, ograničenost ljudske moći spoznaje i činjenicu da je čovjek uvijek uključen u mrežu odnosa sa živim svijetom i planetom. Ronald Dworkin, nasuprot tomu, polazi od liberalno-pravne antropologije, u kojoj je čovjek prije svega nositelj prava i sloboda. On je autonoman akter, sposoban donositi odluke koje se moraju poštovati sve dok ne ugrožavaju prava drugih. Čovjekova vrijednost i dostojanstvo izraženi su kroz mogućnost slobodnog oblikovanja vlastitog života, a ne toliko kroz odgovornost prema „biću života“ u cjelini. Antropološka slika kod Dworkina stoga je više individualistička, dok je kod Jonasa relacijska i utemeljena u ontologiji života.

4.2. Normativne razlike

Normativni horizont Hansa Jonasa određen je njegovim „imperativom odgovornosti“: Jonas time uspostavlja novu vrstu etike, vezanu i ovisnu uz tehnološki rizik. Normativni okvir nije prvenstveno pravo, nego etika odgovornosti – moralna obveza da se u djelovanju uvijek računa s mogućim posljedicama po život i svijet. Njegov naglasak je na ograničavanju ljudske moći kako bi se očuvala egzistencijalna sloboda i budućnost života.

Normativni okvir Ronalda Dworkina proizlazi iz pravne filozofije. On oblikuje teoriju prava kao integriteta, u kojoj se sva pravila i presedani moraju tumačiti kroz koherentna moralna načela. U središtu je ideja da su prava pojedinca aduti protiv kolektivnih ciljeva – ona ne smiju biti pregažena čak ni kada bi to bilo korisno za većinu. Njegova normativna teorija je stoga

pravno-institucionalna: ona brani autonomiju i dostojanstvo osobe kroz sustav pravne zaštite i institucionalnih garancija.

Antropološki gledano, ukratko možemo reći kako Jonas vidi čovjeka kao biće odgovornosti i dijela šireg života što je holistička, relacijska antropologija, dok Dworkin vidi čovjeka kao nositelja prava i sloboda što je individualistička antropologija. Normativno gledano, Jonas teži prema etici odgovornosti usmjerenoj prema budućnosti i ograničavanju tehnološke moći, a Dworkin razvija teoriju prava koja štiti pojedinca i njegove slobode kao nepovrediva načela unutar pravnog sustava.

Zaključno, prethodni prikaz misaonih doprinosa dvojice filozofa iz dva vrlo slična, ali i suprotstavljena misaona koncepta imao je za cilj prikazati kako se naizgled udaljeni misaoni svjetovi: ontološko-egzistencijalna etika odgovornosti i liberalna teorija prava kao integriteta – zapravo susreću na istom normativnom polju: pitanju kako zaštititi ljudski život u uvjetima radikalno proširene moći. Kako se radi o vrlo osjetljivom području, etičkoj i moralnoj prosudbi djelovanja, nužno je bilo prikazati i osobno životno iskustvo i vremenske okolnosti u kojima Jonas i Dworkin žive i stvaraju. Moralne procjene zaokupljaju sve dimenzije ljudske osobnosti, iskustvenu, emocionalnu, psihološku, svjetonazorsku, religijsku i druge, koje onda tvore misaoni fundus koji utječe na racionalne procjene. Jonas, pod utjecajem životnog iskustva i okolnosti vlastitog filozofskog i osobnog sazrijevanja, polazi od krhkosti života i granica čovjekove spoznaje te iz toga izvodi imperativ samosuzdržavanja i brige za buduće generacije; Dworkin, pravnik zapadnjačke provenijencije, iz profesionalnog iskustva i pod dojmom prvih etičkih sudskih slučajeva, polazi od dostojanstva pojedinca i njegove autonomije te zahtijeva pravni poredak koji će temeljna prava štititi kao „adute“ protiv većinske volje. Prvi traži etiku koja obvezuje čovjeka da misli unaprijed i preuzme odgovornost za posljedice vlastitog djelovanja, drugi gradi institucionalni okvir koji toj odgovornosti daje oblik justiciabilnih prava i procedura. Najvažnija točka u smislu rađanja ideje bioprava, a koja je prethodno prikazana jest da je problem prepoznat s dva različita intelektualna, filozofska i profesionalna stajališta, a rješenje koje se neodgodivo traži mora biti jednoznačno, pravno i općeprihvaćeno.

U tom svjetlu, Jonas i Dworkin ne stoje jedan nasuprot drugome, nego u produktivnoj napetosti: Jonas podsjeća da svako pravo pretpostavlja širi horizont obveze prema životu, a Dworkin pokazuje da se taj horizont može prevesti u konkretne pravne mehanizme zaštite autonomije i tjelesnog integriteta. Pokazuje se da antropološki, relacijska slika čovjeka kao bića-u-svijetu i individualistička slika nositelja prava nisu međusobno isključive, nego se mogu čitati kao dvije dimenzije iste ljudske situacije: čovjeka koji istodobno duguje odgovornost drugima (uključujući buduće generacije) i polaže pravo na prostor vlastite slobode. Normativno, njihovi

pristupi zajedno otvaraju mogućnost bioprava shvaćenog kao disciplinu koja integrira etiku odgovornosti i pravnu zaštitu temeljnih sloboda – biopravo koje istodobno ograničava moć tehnike i države te jamči da se zaštita života ne pretvori u negaciju autonomije, niti autonomija u sljepoću za dugoročne posljedice po život i svijet. Upravo njihova, naizgled suprotstavljenost i oprečnost ima za cilj pokazati kako postoje drugačiji stavovi i pristupi, interesne struje unutar jednog zajedničkog problema.

Zahtjevnost uspostave bioprava traži uključivost suprotstavljenih opcija i mišljenja, a bi se upravo tim putem uspješnije došlo do rješenja koja neće isključivati ni jedno mišljenje. Etika odgovornosti i prava pojedinca, zajedničke vrijednosti i nepovredivost života su kategorije koje nemaju svjetonazorski ili emocionalni predznak. Zajednički cilj čovječanstva je potreba za etikom odgovornosti i fundamentalna vrijednost života. Ovako identificirana pretpostavka čini temelj za daljnju zajedničku izgradnju i osiguranje budućnosti.

Premda se Jonasova i Dworkinova pozicija razlikuje, analiza je pokazala da se obojica suočavaju s istim temeljnim pitanjem: kako normativno opravdati granice slobode, odgovornosti i zaštite ljudskog života? Na to pitanje se ne može odgovoriti samo unutar filozofske etike ili samo unutar pravne teorije. Ono zahtijeva normativni okvir koji integrira oba područja, a što se jasno očitava u prikazu postepenog razvoja generacija ljudskih prava.

Jonas i Dworkin uviđaju da su se dogodile promjene koje traže novu paradigmu koja objedinjuje nova prava i novu etiku. Dvadeseto stoljeće je vrijeme velikog tehnološkog napretka, ali usporedo je i vremenski okvir koji je pokazao kako napredak može imati destruktivnu ulogu. Povijesni nastanak svih općih i općeprimjenjivih regulativa nastaje u određenim vremenskim i društvenim okolnostima. Potreba za boljom identifikacijom i regulacijom moralno-pravnih pitanja i ograničavanje moći, odnosno djelovanja onih koji moć imaju, okolnosti su koje su dovele do razvoja bioetike, a iz nje posljedično i ideje bioprava.

Upravo zato sljedeće poglavlje posvećeno je analizi ljudskih prava i normativnog etičkog okvira. Razlog je dvostruk. Ljudska prava predstavljaju suvremeni institucionalni izraz onih vrijednosti o kojima raspravljaju i Jonas i Dworkin – dostojanstva, života, autonomije, zabrane instrumentalizacije čovjeka, individualne i društvene odgovornosti. Zatim, normativni razvoj ljudskih prava, osobito kroz koncept generacija prava, odražava istu napetost između individualističkog (dworkinovskog) i relacijskog, odgovornošću usmjerenog (jonasovskog) poimanja čovjeka i svijeta. Drugim riječima, ljudska prava nisu tek pravni institut, nego normativni most između Jonasove etike odgovornosti i Dworkinove pravne teorije autonomije. Slijedi stoga prikaz povijesnog razvoja generacija ljudskih prava i njihove etičke podloge, kako bi se pokazalo na koji način suvremeni biopravni standardi proizlaze iz šire moralne, povijesne

i filozofske evolucije shvaćanja ljudskog dostojanstva. Upravo će taj okvir omogućiti daljnju razradu bioprava kao autonomne discipline koja mora istodobno uvažiti i odgovornost za život (Jonas) i nepovredivost pojedinca (Dworkin).

5. NASTAJANJE GENERACIJA LJUDSKIH PRAVA

Ovim poglavljem se polazi od premise da se suvremena rasprava o biopravima ne može razumjeti bez uvida u povijesno dinamički razvoj ljudskih prava kroz koncept generacija prava. Najprije će biti prikazana prva generacija ljudskih prava, usredotočena na zaštitu individue od države i na klasične slobode (poput prava na život, slobodu i sigurnost). Slijedi druga generacija, koja uvodi socijalnu dimenziju dostojanstva te zahtijeva aktivno djelovanje države radi ostvarivanja prava na rad, obrazovanje i zdravstvenu skrb. Potom dolazi treća generacija, usmjerena na kolektivna i globalna prava poput prava na mir, razvoj i zdrav okoliš, što odražava rastuću međuovisnost čovječanstva.

U razumijevanju dinamike razvoja prava, postaje razumljivo zašto se javlja i četvrta generacija ljudskih prava – ona koja se bavi neposrednim učincima biomedicinskog i tehnološkog napretka na samu biološku strukturu i identitet čovjeka. Digitalna privatnost, genetska autonomija, zaštita od manipulacije tijelom i informacijama te pitanja rađanja i umiranja ulaze u središte međunarodnih normativnih rasprava. U bazenu prava četvrte generacije, prokreativna prava dobivaju posebno mjesto kao primjer prava koja zaokupljaju interes javnosti i politike, a u kojem se mogu naći osnove i za sva ostala ustavna prava.¹¹⁸ Poglavlje će stoga ponuditi primjer prokreativnih prava, njihovo međunarodno uporište, bioetičke pretpostavke i ustavnopravne implikacije. Ali, prije je potrebno analizirati kako se prava razvijaju u korelaciji s razvojem društva.

Razvoj ljudskih prava ne odvija se linearnim tijekom, već u svojevrsnim valovima, koje pravna i filozofska literatura prepoznaje kao „generacije prava“¹¹⁹. Ova podjela nije isključivo kronološka, nego izražava promjene u razumijevanju ljudskog dostojanstva, slobode i odnosa pojedinca prema zajednici i državi. Riječ je o povijesnom procesu u kojemu se širi i produbljuje horizont ljudske autonomije.

¹¹⁸ Dworkin, *Life's Dominion*, 192; Dworkin u prokreativnim pravima vidi pitanje u kojem se ogledaju druga zajamčena prava: “Zaključujem da je pravo na prokreativnu autonomiju, iz kojeg proizlazi i pravo na izbor u pogledu pobačaja, čvrsto utemeljeno u Prvom amandmanu. Bilo bi doista izvanredno kada se tako temeljno pravo ne bi pojavilo i u najboljem tumačenju ustavne slobode i jednakosti. Drugim riječima, bilo bi iznenađujuće kada pravnici koji prihvaćaju pravo na prokreativnu autonomiju ne bi smatrali to pravo sastavnim dijelom pojma uređene slobode, pa time i zaštićenim klauzulom o pravičnom postupku (due process), ili dijelom onoga što zahtijeva jednaka briga države za sve građane, a time i zaštićenim klauzulom o jednakoj zaštiti (equal protection clause)“.

¹¹⁹ Karel Vasak, “Human Rights: A Thirty-Year Struggle,” *UNESCO Courier*, studeni 1977, 29–32.

5.1. Generacije prava

Prva generacija obuhvaća klasična, tzv. negativna prava – slobodu od arbitrarnog upletanja državne vlasti. Riječ je o pravima na život, sigurnost, slobodu savjesti, izražavanja i pravično suđenje. Njihova filozofijska podloga leži u prosvjetiteljskom liberalizmu, u ideji da se čovjekova sloboda najbolje čuva ograničavanjem vlasti¹²⁰. Utjelovljena su u temeljnim aktima moderniteta, poput Deklaracije o pravima čovjeka i građanina (1789.)¹²¹ i Ustava Sjedinjenih Američkih Država.¹²² Razvoj prve generacije prava proizlazi iz duboke društvene i intelektualne preobrazbe obilježene raspadom feudalnih hijerarhija, usponom građanskog subjekta i prosvjetiteljskom afirmacijom čovjeka kao autonomnog bića razuma, što je zahtijevalo normativni okvir koji će zaštititi slobodu pojedinca od samovolje političke vlasti. Kao i prava koje slijede, ova generacija prvih reguliranih prava su pokazatelj vremena i društvene potrebe.

Druga generacija predstavlja pomak od „slobode od“ prema „slobodi za“. To su pozitivna prava koja zahtijevaju aktivnu ulogu države u stvaranju pravednijih društvenih uvjeta: pravo na rad, obrazovanje, zdravstvenu zaštitu i socijalnu sigurnost. Time se naglašava socijalna dimenzija ljudskog dostojanstva¹²³, koje se ne može svesti isključivo na formalne slobode. Ova generacija svoje mjesto nalazi u dokumentima poput Međunarodnog pakta o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima (1966).

Daljnijim razvojem rađa se Treća generacija prava koja se oblikuje u kontekstu svijeta koji je postao međusobno ovisan: procesi dekolonizacije, tehnološka globalizacija i rast ekoloških prijetnji pokazali su da pojedinačna prava nisu dovoljna ako se ne štite i uvjeti zajedničkog opstanka. U takvim okolnostima javlja se potreba za pravima koja nadilaze individualnu autonomiju i obuhvaćaju kolektivnu dimenziju ljudskog dostojanstva – pravo na mir, razvoj, okoliš i kulturni identitet – kao izraz svijesti da se temeljne vrijednosti života mogu očuvati samo solidarno i na razini zajednica i čovječanstva u cjelini.¹²⁴ Za razliku od prethodnih, ova

¹²⁰ John Locke, *Dvije rasprave o vladi*, prijevod Saše Novaka (Zagreb: Naklada Jurčić, 2013), 257.

¹²¹ *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, usvojena 26. Kolovoza 1789. od strane Francuske nacionalne skupštine, preambula i članci, dostupan na Avalon Project, Yale Law School. Vidi Deklaracija o pravima čovjeka i građanina, *Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, (Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža), pristupljeno 11. rujna 2025., <https://www.enciklopedija.hr/clanak/deklaracija-o-pravima-covjeka-i-gradjanina>.

¹²² *Ustav Sjedinjenih Američkih Država*, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution>.

¹²³ T. H. Marshall, “Citizenship and Social Class” (1950), u *Citizenship and Social Class*, T. H. Marshall i Tom Bottomore (London: Pluto Press, 1992), 8–17.

¹²⁴ Boutros Boutros-Ghali, *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*, izvještaj glavnog tajnika, Dokument A/47/277 (New York: Ujedinjeni narodi, siječanj 1992), pristupljeno 11. rujna 2025., <https://digitallibrary.un.org/record/145749>.

prava još nisu u potpunosti kodificirana, ali se afirmiraju kroz djelovanje međunarodnih organizacija i normativni diskurs Ujedinjenih naroda.

Na kraju, s usponom tehnike i otvaranjem mogućnosti velikog napretka, rađa se četvrta generacija prava. Ona je posebno izazovna, jer otvara prostor pitanja koja proizlaze iz tehnoloških i biomedicinskih revolucija: digitalna privatnost, pravo na pristup internetu, genetska autonomija, zaštita od algoritamske diskriminacije te pravo na održivi razvoj. S novom generacijom prava, ljudsko dostojanstvo se promatra u novim uvjetima globalizacije i digitalizacije. Otvara se potreba i stavlja zahtjev na sve znanstvene i intelektualne razine da se granice slobode i opasnost manipulacije ljudskim bićem i prirodom iznova problematizira.¹²⁵

Ovaj prikaz razvoja ljudskih prava dokazuje kako se, usporedo s razvojem civilizacije mijenja i svijest o potrebi zaštite ljudskog bića i uvjeta njegovog života. Za očekivati je kako će daljnji razvoj iznjedrili petu generaciju ljudskih prava koja će svoje zahtjeve kreirati u suglasju s otvaranjem opasnosti ugroze ljudskog dostojanstva. Iako se pojam ljudskog dostojanstva kroz povijest mijenjao, pogotovo u političkim interpretacijama i regulatornim okvirima, sama vrijednost dostojanstva i zahtjev da se ono štiti ostaju trajna i neupitna jezgra svakog normativnog poretka. Zato se upravo ovim poglavljem, a u smislu opravdanja ideje bioprava, prikazuje kako nezaustavljivost razvoja modernog društva prati i trajna potreba normativne zaštite vrijednosti i dostojanstva ljudskog bića.

5.2. Dokumenti i deklaracije o ljudskim pravima kroz povijest razvoja prava

Razvoj ljudskih prava moguće je najjasnije pratiti kroz ključne povijesne dokumente koji su, svaki u svom vremenskom i političkom kontekstu, doprinijeli oblikovanju suvremenog međunarodnog poretka zaštite ljudskog dostojanstva. Ovi akti ne odražavaju samo pravne iskorake, već i duboke promjene civilizacijske svijesti o ulozi pojedinca u odnosu na državnu vlast. Od prvih ograničenja monarhijske moći u srednjem vijeku, preko konstitucionalnih jamstava sloboda u modernim revolucijama, pa sve do stvaranja globalnih institucija koje promiču i nadziru poštivanje ljudskih prava nastajala je sve kompleksnija arhitektura pravne zaštite čovjeka. Tablični pregled koji slijedi prikazuje najvažnije dokumente u tom razvoju, sažeto ilustrirajući kako se ideja ljudskih prava postupno pretvarala iz filozofijskog postulata u međunarodno prihvaćen pravni standard.

¹²⁵ Mirela Mezak Stastny, "Procreative Rights in Croatian Constitutional Law / Prokreativna prava u hrvatskom ustavnom pravu," u *Proceedings of the 2nd International Conference "Vallis Aurea" – Focus on: Regional Development* (Požega & Beč: Polytechnic of Požega; DAAAM International Vienna, 2010), (883–887), 884.

Tabela 1. Pregled nastanka dokumenata koji razvijaju i štite ljudska prava (od 1215.)¹²⁶

DOKUMENT	GODINA	KOMENTAR
MAGNA CARTA LIBERTATUM	1215	Prvi dokument koji ograničava apsolutnu kraljevsku vlast i jamči pravo na pravično suđenje
ENGLJSKA POVELJA O PRAVIMA „BILL OF RIGHTS“	1689	Dokument koji potvrđuje prava parlamenta i građana nasuprot monarhiji
AMERIČKA DEKLARACIJA O NEOVISNOSTI I VIRGINIA DECLARATION OF RIGHTS	1776	Dokument koji daje prioritet prirodnim i neotuđivim pravima
FRANCUSKA DEKLARACIJA O PRAVIMA ČOVJEKA I GRAĐANINA	1789	Dokument koji se smatra temeljem suvremene koncepcije ljudskih prava i sloboda
USTAV SAD-a I BILL OF RIGHTS	1787- 1791	Najčešće se navodi kao dokument koji učvršćuje građanska politička i prava u ustavnom okviru.
ABOLICIONISTIČKI POKRET I UKIDANJE TRGOVINE ROBLJEM	1807	Dokument koji pokazuje evoluciju civilizacijske svijesti i odgovornosti spram ljudskog bića. U osnovi je početak univerzalizacije ljudskih prava.
ŽENEVSKA KONVENCIJA	1864	Početak međunarodnog humanitarnog prava, nužnost institucionalizacije ljudskosti.
LIGA NARODA I MEĐUNARODNA ORGANIZACIJA RADA	1919	Dokument kojim se ukazuje na potrebu udruženja i unisonog stava u jačanju međunarodnih instrumenata zaštite prava.
UJEDINJENI NARODI	1945	Središnja institucija za razvoj i očuvanje ljudskih prava
OPĆA DEKLARACIJA O LJUDSKIM PRAVIMA	1948	Prva sveobuhvatna međunarodna kodifikacija ljudskih prava koja obuhvaća građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava
NÜRNBERŠKI KODEKS	1947	Prvi međunarodno prepoznat etički dokument koji je propisao obvezu dobrovoljnog i informiranog

¹²⁶ Human Rights Library. "A Short History of Human Rights." Sveučilište Minnesota, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://humanrts.umn.edu/edumat/hreduseries/hereandnow/Part-1/short-history.htm>

			pristanka u medicinskim istraživanjima na ljudima, kao izravnu reakciju na nacističke zločine. ¹²⁷
DEKLARACIJA HELSINKIJA	IZ	1964.	Helsinška deklaracija Svjetskog liječničkog udruženja (prvo usvojena 1964., s brojnim naknadnim revizijama) predstavlja temeljni međunarodni etički dokument koji regulira medicinska istraživanja na ljudima u kliničkom okruženju. Ona nadograđuje Nürnberški kodeks, osobito naglašavajući zaštitu ranjivih skupina, obvezu etičkog odobrenja istraživanja te pravo ispitanika na povlačenje bez posljedica. ¹²⁸

Iz tabličnog prikaza pratimo kako je tekao usporedni razvoj društva i regulacija prava u okvirima društvenih i političkih okolnosti. Za bolje razumijevanje važnosti četvrte generacije ljudskih prava, prikazat će se primjer prokreativnih prava. Ovaj fundus prava izabran je kao pokazatelj suprotstavljenosti mišljenja i vrijednosnih stavova koja se problematiziraju na dnevnoj, političkoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini. Regulacija prokreativnih prava značajno se razlikuje u državama svijeta, a sudeći prema zainteresiranosti zajednice, zauzima središnje mjesto u popisu tema u kojima se problematiziraju temeljna etička načela. Prikaz kontroverzi oko normiranja prokreativnih prava otvorit će put u prikaz postojećih relevantnih normativnih instrumenata novih prava.

5.2.1. Prokreativna prava kao primjer četvrte generacije ljudskih prava i pokazatelj prelaska iz etičkog u normativni kontekst

U suvremenom kontekstu rasprava u okviru bioprava i bioetike, pitanje prokreativnih prava zauzima središnje mjesto u raspravama o ljudskoj autonomiji, dostojanstvu i granicama pravne regulacije. Mirela Mezak Stasny, u svom članku *'Prokreativna prava u hrvatskom ustavnom pravu'* također nas ponajprije želi osvijestiti o činjenici dinamičkog razvoja generacija prava s

¹²⁷Nürnberški kodeks (1947), objavljeno kao "The Nuremberg Code," *British Medical Journal* 313, br. 7070 (7. prosinca 1996): 1448; "Nuremberg Code," *Encyclopædia Britannica*, pristupljeno 27. listopada 2025., <https://www.britannica.com/topic/Nuremberg-Code>. Njegovih deset načela postavilo je temelje suvremenoj bioetici i pravnoj zaštiti tjelesnog integriteta i dostojanstva ispitanika.

¹²⁸"*Declaration of Helsinki*," World Medical Association (adopted June 1964), pristupljeno 27. listopada 2025., <https://www.wma.net/what-we-do/medical-ethics/declaration-of-helsinki/doh-jun1964/>. [wma.net](https://www.wma.net)

ukazom na recentnu četvrtu generaciju.¹²⁹ Ovakav razvoj je, smatra, očekivan i svjedoči o proširenju horizonta shvaćanja ljudske autonomije, od početnog - zaštite pojedinca od države prema današnjemu u kojem se pojavljuju i tematiziraju prokreativna prava.

Prokreacija, u svojoj biološkoj, medicinskoj i psihološkoj dimenziji, nužno implicira pravno-etička pitanja. Upravo zato su dobar primjer novih prava u novim životnim okolnostima. Autorica prokreativna prava shvaća kao univerzalna ljudska prava koja obuhvaćaju planiranje obitelji, pristup pobačaju i mogućnost dobrovoljne sterilizacije. U središte diskusije postavlja načelo prokreativne autonomije, shvaćene kao moralno pravo pojedinca da samostalno odlučuje o vlastitoj reprodukciji. Takvo razumijevanje autonomije naglašava primat slobode, ali istodobno uključuje i dimenziju odgovornosti, jer odluke o rađanju nadilaze individualnu sferu i uvijek se odvijaju unutar šireg društvenog i etičkog konteksta.¹³⁰

U međunarodnim dokumentima, prokreativna prava prepoznata su kao sastavni dio ljudskog dostojanstva. Poseban naglasak je na pravu na slobodno odlučivanje o broju djece, vremenskom razmaku između rađanja te pristup informacijama i zdravstvenoj zaštiti, što objedinjuje više kategorija prava koja proizlaze iz pitanja prokreativnih prava. To doprinosi kompleksnosti teme, ali i daje obol opravdanju potrebe za sveobuhvatnim pristupom u pronalaženju jasnog odgovora. Mezak Stasny, slobodu odlučivanja postavlja kao temeljnu kategoriju ljudske slobode. Premda se autorica ne upušta u dublju razradu složenog odnosa između slobode odlučivanja, moralnog i pravnog statusa osobe i pitanja pravnog položaja fetusa, ona prepoznaje da jedino pravo, kao konačni regulator, može dati jasan odgovor o dopuštenom i zabranjenom, čime se etički horizont prevodi u normativni.¹³¹ Prokreativna prava tako se ne iscrpljuju samo u moralnoj autonomiji, pravu na odlučivanje već u potrebi za eksplicitnim pravno-političkim definiranjem i pravnom artikulacijom. Ustavno normiranje ovih prava nužno je, navodi Mezak Stasny kako bi se potvrdila sloboda pojedinca u kreiranju vlastitog života, ali i uspostavili jasni okviri odgovornosti u biomedicinskom djelovanju. Raspravljajući o prokreativnim pravima i njihovoj nužnoj ustavnoj regulaciji, autorica prepoznaje potrebu za biopravom. Upravo iz zahtjeva za rješavanjem kompleksnih pitanja prava najnovije generacije, nastalih kao posljedica

¹²⁹ Ibid., 884.

¹³⁰ Usp. John Stuart Mill, *On Liberty* (London: John W. Parker and Son, 1859), Chapter 1; pristupljeno putem Internet Archive, <https://archive.org/details/onlibertyxero00milluoft>; Mill ističe da društvo nema pravo prisiljavati pojedinca na određeno ponašanje samo zato što bi to, prema tuđem mišljenju, bilo korisno, moralno ispravno ili bolje za njega samoga. Takvi razlozi mogu opravdati savjet, raspravu ili pokušaj uvjeravanja, ali ne i upotrebu prisile ili sankcija. Ograničenje slobode opravdano je jedino kada bi pojedinačno djelovanje moglo nanijeti štetu drugima. Sve što se tiče samo osobe koja djeluje ostaje u potpuno autonomnoj sferi, u kojoj pojedinac ima punu vlast nad svojim tijelom, umom i životnim odlukama.

¹³¹ Mirela Mezak Stasny, *Procreative Rights in Croatian Constitutional Law*, 886.

novih mogućnosti utjecaja na ljudsko tijelo. Mezak Stasny kaže: „Nezaobilazan pojam koji se pojavljuje, a usko vezan za teoriju bioetike, je biopravo. Biopravo razmatra pravnu regulaciju unutar biomedicinskog djelovanja, odnosno nastoji pronaći najprihvatljivije parametre koji bi pravno uobličili ionako kompleksnu materiju. Pa tako uzima u obzir: pravo na organ, doniranje organa, pravo na dostojanstvenu smrt, pravo na dijete, pravo na biološki identitet, itd. U svakom slučaju, nastoji se utvrditi odgovornost, kako pravna tako i moralna.“¹³²

Razumijevanje pojma prokreativne autonomije, kao temeljne dimenzije osobne proklamirai T.T. Pires. Povezivanje prokreativne autonomije s univerzalnim pravom na slobodu i s jednakošću spolova, drži velikim doprinosom shvaćanja prava uopće. Time se prokreativna autonomija ustoličuje kao međunarodno relevantna pravna kategorija.¹³³

Postoje i mišljenja koja s drugačijeg polazišta sagledavaju prokreativna prava. Tako npr. za Jakeu Earl-a, tzv. prokreativna moralna prava nemaju status zasebnih, autonomnih moralnih prava. Ono što se u suvremenoj bioetičkoj i pravno-filozofskoj literaturi često interpretira kao pravo na prokreaciju ili pravo na izbjegavanje prokreacije zapravo je tek posljedica preklapanja drugih, već priznatih moralnih prava — prije svega prava na tjelesnu autonomiju, privatnost, roditeljstvo i trudnoću. Earl pokazuje da je moguće zamisliti intervencije države koje ograničavaju nečije prokreativne odluke, a da pritom ne narušavaju nijedno od tih neprokreativnih moralnih prava, što znači da ne postoji posebno “prokreativno pravo” koje bi bilo povrijeđeno. Stoga se navodne prokreativne moralne pretpostavke razlažu kao normativne iluzije nastale iz njihove česte podudarnosti s drugim pravima, a ne kao samostalne moralne kategorije.¹³⁴

Laura Shanner također tvrdi da prokreativna prava nisu konceptualno održiva kao zasebna moralna ili pravna kategorija. Ona pokazuje da se većina tvrdnji o „pravu na prokreaciju“ zapravo pogrešno izvodi iz drugih, već etabliranih reproduktivnih prava (npr. prava na privatnost, na tjelesni integritet ili na slobodu od prisile). Ključni je problem, smatra Shanner, to što bi svako stvarno prokreativno pravo moralo biti ograničeno „pravima budućeg djeteta“, no „pravo nerođenog da ne bude začeto“ predstavlja konceptualnu kontradikciju.¹³⁵

¹³² Ibid, 886.

¹³³ Teresinha Teles Pires, “Procreative Autonomy, Gender Equality and Right to Life: The Decision of the Inter-American Court of Human Rights in *Artavia Murillo v. Costa Rica*,” *Revista Direito GV* 13, br. 3 (2017): 1007–1028. PDF: admin,+73341-152348-1-CE.pdf.

¹³⁴ Jake Earl, “*Against Procreative Moral Rights*,” *Bioethics* 36, no. 3 (2022): 251–268, preprint version, dostupno u datoteci *AgainstProcreativeMoralRights-SM-JakeEarl.pdf*.

¹³⁵ Laura Shanner, “*The Right to Procreate: When Rights Claims Have Gone Wrong*,” *McGill Law Journal* 40 (1995): 823–874, dostupno u PDF-u 8689316-40.Shanner.pdf.

S prikazom ovog jednog sveobuhvatnog primjera problema regulacije prava iz četvrte generacije, zaključujemo da je razvoj novih prava izravna posljedica općeg društvenog, medicinskog napretka i shvaćanja autonomije. Također, ovaj primjer uobličuje u jedan zajednički koncept čitav diskurs novih pitanja - pitanje integriteta ljudskog bića, pravni i moralni položaj fetusa, pitanje znanstvenih konsenzusa u temama - kada započinje život, tko ima pravni status roditelja u slučaju surogatstva, govorimo li o pravima osobe ili ljudskim pravima... Pitanje prokreativne autonomije ostaje izrazito kontroverzno područje, jer se nalazi na raskrižju suprotstavljenih etičkih, pravnih i kulturnih tumačenja o statusu embrija, granicama osobne slobode i ulozi države u regulaciji reprodukcije. Različiti autori i sudske instance pritom zauzimaju divergentne pozicije — od snažnog naglašavanja individualne slobode odlučivanja do stavova koji privilegiraju zaštitu potencijalnog života ili kolektivnih moralnih vrijednosti, što ovu temu čini trajno osporavanom i hermeneutički otvorenom.

Zaključno, cilj ovoga prikaza je bio otvoriti pitanja i prikazati kompleksnost odgovora. Ovaj prikaz pokazuje da odgovor nije samo jedan i nikako jednostavan. Osim etičkih i filozofskih pitanja koja se nameću, svoj odgovor mora dati pravna znanost predlažući službenoj politici metode regulacije. Također vodeći se nužnošću zaštite svakog ljudskog bića, ne zadirući u individualne slobode i preuzimajući odgovornost prethodno dati odgovore na sva gore otvorena pitanja.

Na međunarodnoj razini regulacije postoje ili su u nastajanju, odgovori institucija i društva su već artikulirani. Iako je korpus dokumenata iznimno širok, što je u skladu s velikim brojem novonastalih prava koja proizlaze uglavnom iz medicinskih postupaka, u nastavku će biti izdvojeni oni instrumenti koji su imali presudnu ulogu u postavljanju etičkih i pravnih standarda u složenim pitanjima biomedicine i biotehnologije.

Predmet sljedećeg tabličnog prikaza su suvremeni međunarodni dokumenti koji se bave zaštitom ljudskog života, tijela i identiteta u kontekstu biomedicinskog napretka. Ove povelje i konvencije pokazuju da je zahtjev koji je postavljen na pravno-političku pozornicu prepoznat. Kroz različite faze razvoja međunarodnog prava, artikulirale su se temeljne vrijednosti i neminovno usmjerile evoluciju prava u područje života, identiteta, autonomije i zaštite ljudskog bića.

Tabela 2. Međunarodni instrumenti za biomedicinu, bioetiku i ljudska prava.

DOKUMENT	GODINA	KOMENTAR
----------	--------	----------

Opća deklaracija o pravima čovjeka (UDHR), UN	1948	Smatra se prekretnicom koja je prethodila mnogim dokumentima i konvencijama. Na temelju ove deklaracije doneseno preko 70 ugovora, a prevedena je na 500 jezika svijeta. Njome se po prvi puta utvrđuju koja su to temeljna ljudska prava i standardi koje treba zaštititi. ¹³⁶
Europska konvencija o ljudskim pravima (ECHR)/Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda	1950	U ovoj konvenciji, po prvi puta neke od temeljnih sloboda postale su pravno obvezujuće za sve države članice. Ozakonjeno je i pravno regulirano moralno stajalište definirano u Općoj deklaraciji. Prava poput prava na privatnost, tjelesni integritet i slično definirana su kao pravno obvezujuća. ¹³⁷
Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (ICCPR), UN	1966	Dokument se poziva na načela Povelje ujedinjenih naroda ali i na prava koja čovjeku pripadaju po rođenju. Također se poziva na dužnost svakoga da ta prava zaštiti te da dostojanstvo i nepovredivost integriteta ljudske osobe prepozna kao temelj donošenja budućih propisa. Ovaj dokument definira i prava na političko samoodređenje, gospodarsku slobodu, samostalno odlučivanje o vlastitim resursima i pravo na opći integritet nacija. ¹³⁸
Međunarodni pakt o gospodarskim socijalnim i kulturnim pravima (ICESCR)	1966.	Univerzalni ugovor UN-a i prema svojoj konstrukciji vrlo sličan ICCPR-u. Međutim u definiranju prava ide u smjeru „pozitivnih prava“ pa traži aktivno uključivanje države u prava koja se moraju odmah osigurati.,

¹³⁶ Ujedinjeni narodi, “Universal Declaration of Human Rights,” UN.org, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>; Napomena: U preambuli dokumenta navodi se kao razlog nastanka deklaracije, barbarstvo koje je povrijedilo čovječanstvo i svakog čovjeka. Godine koje su prethodile ovoj deklaraciji pokazale su koliko je nepovredivost temeljnih vrijednosti ljudskog bića i njegovih prava nužno zaštititi. Zaštita mora biti pravno obvezujuća i smatrati se temeljem donošenja svakog drugog zakonskog akta.

¹³⁷ Vijeće Europe, *European Convention on Human Rights*, dostupno na *ECHR – European Court of Human Rights*, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>; Za provedbu obveza koje su ovom konvencijom preuzele države članice zadužena su tri tijela: Europska komisija za ljudska prava, Europski sud za ljudska prava i Odbor ministara Vijeća Europe.

¹³⁸ Ujedinjeni narodi, *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*, rezolucija 2200 A (XXI), usvojena na Općoj skupštini UN-a, 16. prosinca 1966.; stupio na snagu 23. ožujka 1976., dostupno na OHCHR, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.; Univerzalni i pravno obvezujući ugovor UN-a, nastao 1966. godine, a na snazi tek od 1976.

		osiguranje jednakih mogućnosti i drugo su zahtjevi na aktivno uključanje državnih vlasti. ¹³⁹
Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (Oviedska konvencija)	1997.	Oviedska konvencija smatra se prvim međunarodnim pravno obvezujućim dokumentom u području bioetike i biomedicine. ¹⁴⁰
Deklaracija iz Barcelone	1998.	Dokument je nastao kao rezultat trogodišnjeg sudjelovanja u radu BIOMED II projekta. Iz različitih zemalja svijeta, 22 partnera različitih znanstvenih disciplina, pod vodstvom Centra za etiku i pravo iz Kopenhagena, raspravljalo je o etičkim pitanjima koja su nastala kao rezultat biotehnološkog napretka. Rezultati zajedničkog rada i promišljanja skupljeni su i prezentirani u ovoj deklaraciji. ¹⁴¹
Povelja Europske unije o temeljnim pravima	2000.	Povelja definira dostojanstvo, slobode, prava i jednakost, solidarnost i pravdu kao okosnicu za donošenje ove Povelje. ¹⁴²
Opća deklaracija o bioetici i ljudskim pravima, UNESCO	2005.	Njezina je ključna vrijednost u tome što kodificira temeljna bioetička načela – ljudsko dostojanstvo, autonomiju, dobročinstvo, neškodljivost, pravednost, ranjivost – u jezik međunarodnih ljudskih prava. ¹⁴³

¹³⁹ Ujedinjeni narodi, *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*, rezolucija ICESCR, usvojena na Općoj skupštini UN-a, dostupno na OHCHR, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.; Usvojen je iste godine kada i Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, 1966., a stupio je na snagu 1976. Ovaj dokument postavlja temelje za pravo na zdravlje, obrazovanje, rad i dr., Osiguranje socijalne države, uvjeta života dostojnih čovjeka

¹⁴⁰ Roberto Andorno, "The Oviedo Convention: A European Legal Framework at the Intersection of Human Rights and Health Law," *International Journal of Bioethics* 16, br. 1–2 (2005): 133–144.

¹⁴¹ Peter Kemp i Jacob Dahl Rendtorff, "The Barcelona Declaration. Towards an Integrated Approach to Basic Ethical Principles," *Synthesis philosophica* 23, br. 2 (2008): 239-251; *The Barcelona Declaration on Policy Proposals to the European Commission on Basic Ethical Principles in Bioethics and Biolaw*, usvojena u studenom 1998. u okviru BIOMED II projekta, reprintirano u *Final Project Report: Basic Ethical Principles in European Bioethics and Biolaw* (Barcelona: Institut Borja de Bioètica; Copenhagen: Centre for Ethics and Law, 2000).

¹⁴² Povelja europske unije o ljudskim pravima, *Službeni list Europske unije* C 202/389, 7. lipnja 2016., dostupno na EUR-Lex, pristupljeno 11. rujna 2025., https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng; Povelja je pravno obvezujuća od 2008. godine. Izrijekom kaže: „U tu svrhu nužno je ojačati zaštitu temeljnih prava u svjetlu promjena u društvu, društvenog napretka te znanstvenog i tehnološkog razvoja, tako da budu vidljivija u Povelji.

¹⁴³ UNESCO, *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*, adopted 19 October 2005, General Conference of UNESCO, 33rd session, Paris, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180>. Za ovaj model dokumenta, a u svrhu objašnjenja razlike između bioetike i bioprava u kojem je Unescova deklaracija samo instrument supstitucije, ali ovdje u svrhu pokazivanja na točnu narav bioprava, Lecaros kaže: Univerzalna deklaracija o bioetici i ljudskim pravima ... postavlja cilj tog instrumenta 'pružiti univerzalni okvir načela i postupaka koji vode države u formuliranju zakonodavstva, politika ili drugih instrumenata na području bioetike' ... Gros Espiell (2011) ponavlja istu pogrešku definirajući biopravo kao 'skup pravila i načela koja pravno reguliraju bioetiku'. Definicija u tim terminima proturječi onome što isti autor tvrdi o epistemološkom statusu

Konvencija 108 Vijeća Europe i modernizirana verzija 108+	2018.	Međunarodni dokument posvećen zaštiti podataka. Odnosi se na sve podatke što je vrlo važan doprinos bioetičkim problemima ¹⁴⁴
---	-------	--

Pregled ovih suvremenih međunarodnih konvencija i deklaracija pokazuje da se razvoj ljudskih prava u posljednjih nekoliko desetljeća snažno usmjerava prema područjima koja zahvaćaju biomedicinu, ljudsko tijelo i osobni identitet. Dokumenti poput Oviedske konvencije, UNESCO-ove Opće deklaracije o bioetici i ljudskim pravima te Konvencije 108+ proširuju tradicionalnu zaštitu sloboda na nove etički osjetljive dimenzije ljudske egzistencije, genetske informacije, medicinske intervencije i podatke o zdravlju. Povelja EU o temeljnim pravima i međunarodni pakti UN-a dodatno učvršćuju pravnu snagu bioetičkih načela dostojanstva, autonomije i tjelesnog integriteta, čineći ih operativnim standardima koji obvezuju države.

Od temeljnih dokumenata se dalje razvijaju posebni dokumenti s namjerom upravo zaštite ranjivih i nemoćnih čija su prava potencijalno ugrožena. Tako imamo Konvenciju o pravima osoba s invaliditetom iz 2006. godine¹⁴⁵, Konvenciju o pravim djeteta iz 1989. godine¹⁴⁶, Konvenciju protiv mučenja iz 1984. godine.¹⁴⁷ Zaštita ljudskih prava ne zaustavlja se na osobnim temeljnim pravima čovjeka, pojedinca ili skupine, nacija. U posebnu skupinu zaštite koja indirektno pripada pravu i odgovornosti čovjeka i zaštita prirode i prirodnih resursa. Stoga imamo i Konvenciju o biološkoj raznolikosti iz 1992. godine¹⁴⁸ koja regulira smjernice za očuvanje biološke raznolikosti, odgovorno i održivo upravljanje biološkim resursima. Cartagenski protokol o biosigurnosti uspostavlja međunarodna pravila za sigurno rukovanje, prijenos i korištenje živih modificiranih organizama (LMO/ GMO) kako bi se zaštitila biološka

bioprava, koje, prema njemu, nije namijenjeno da nadomjesti, zamijeni ili potisne bioetiku. Jasno je da se u pristupu supstitucije uspostavlja snažna veza između bioetičkih principa i normi te bio-pravnih principa i normi, ne uzimajući u obzir epistemološku različitost svakog od tih normativnih društvenih sustava i uspostavljajući strogu korespondenciju njihovog aksiološkog sadržaja." Juan Alberto Lecaros, "Biolaw and Bioethics: Convergences and Divergences," u *Biolaw and Policy in the Twenty-First Century*, ur. Erick Valdés i Juan Alberto Lecaros (Cham: Springer, 2019), 93.

¹⁴⁴ Vijeće Europe, *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data* (ETS No. 108), Strasbourg, 28. siječnja 1981., s pripadajućim protokolom (ETS No. 181), dostupno na Council of Europe, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://rm.coe.int/1680078b37>

¹⁴⁵ Ujedinjeni narodi, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities*, G.A. Res. 61/106, annex I, usvojena 13. prosinca 2006.

¹⁴⁶ Ujedinjeni narodi, *Convention on the Rights of the Child*, G.A. Res. 44/25, usvojena 20. studenoga 1989.

¹⁴⁷ Ujedinjeni narodi, *Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, G.A. Res. 39/46, usvojena 10. prosinca 1984.

¹⁴⁸ Ujedinjeni narodi, *Convention on Biological Diversity*, usvojena 5. lipnja 1992., stupila na snagu 29. prosinca 1993.

raznolikost i zdravlje ljudi.¹⁴⁹ Uređuje i načelo kontrole, opreza i informiranja vezano uz korištenje LMOs/GMOs.

Nagojski protokol o pristupu i podjeli koristi (Access and Benefit-Sharing - ABS) je instrument koji regulira pravednu i jednakomjernu podjelu koristi od genetskih resursa što je pravni aspekt korištenja i pristupa resursima.¹⁵⁰ Usvojen je 2010. godine, a na snazi je od 2014. godine.

Godine 2005. donesen je globalni i pravno obvezujući dokument o zdravstvenim prijetnjama (International Health Regulation - IHR).¹⁵¹ Dokument regulira i daje smjernice u sprječavanju širenja zaraznih bolesti. Dokument je donijela Svjetska zdravstvena organizacija (World Health Organization), a obvezujući je za svih 196 država članica. Usporedo sa novim saznanjima u području zdravstva dokument se dograđuje i mijenja.

Ovim dokumentima i njihovim postupnim razvojem jasno se očituje kako su biomedicina i tehnološki napredak snažno utjecali na širenje i konkretizaciju ljudskih prava. Od temeljnih načela zaštite ljudske osobe do specifičnih pravila za istraživanja, medicinski tretman i obradu zdravstvenih i genetskih podataka, suvremeni međunarodni instrumenti uspostavljaju čvrst normativni okvir za očuvanje dostojanstva, autonomije i tjelesnog integriteta pojedinca. Helsinška deklaracija, u svojim najrecentnijim izmjenama iz 2024. godine, pokazuje da se taj okvir neprestano prilagođava novim znanstvenim saznanjima, čime potvrđuje dinamičnu prirodu bioetike i bioprava. Time se stvaraju pretpostavke za daljnji razvoj pravnih standarda koji će moći odgovoriti na složene izazove suvremene biomedicine.¹⁵²

Dok međunarodni dokumenti sve snažnije pravno štite ljudsku osobu u području biomedicine, upravo se kroz razvoj bioetike oblikovao normativni temelj za daljnju raspravu. Bioetika nastaje kao odgovor vremena i u smislu sljedivosti pokazatelja razvoja ljudskih prava kroz vrijeme, posljedično nastanka pravno obvezujućih dokumenata, ona je prvi odgovor koje je društvo ponudilo. Iz bioetike će izrasti biopravo kao nužni odgovor na regulaciju novog fundusa ljudskih prava. U prethodnim poglavljima prikazani su etički temelji društvene odgovornosti prema budućim generacijama (Jonas) te pravna struktura autonomije (Dworkin) te njihova

¹⁴⁹ Sekretarijat Konvencije o biološkoj raznolikosti, Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity, usvojen 29. siječnja 2000. (Montreal).

¹⁵⁰ Sekretarijat Konvencije o biološkoj raznolikosti, Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity, usvojen 29. listopada 2010. (Nagoya), stupio na snagu 12. listopada 2014.

¹⁵¹ Svjetska zdravstvena organizacija, International Health Regulations (2005), usvojene 23. svibnja 2005., stupile na snagu 15. lipnja 2007.

¹⁵² Svjetsko liječničko udruženje (World Medical Association), Declaration of Helsinki: Ethical Principles for Medical Research Involving Human Participants, usvojena na 75. generalnoj skupštini WMA, Helsinki, listopad 2024.

operacionalizacija u prikazu razvoja i institucionalizacije generacija ljudskih prava. Prikazan je i primjer kroz pitanje prokreativnih prava kako bi se ukazalo na zahtjevnost/problematičnost ozakonjenja moralne norme, ako je prioritet samo i isključivo opća dobrobit (Jonas), i/ili apsolutno shvaćanja autonomije (Dworkin). Ni jedna ni drugi pristup ne daju zadovoljavajuće rješenje niti odgovor na sva pitanja.

Pitanja o kojima govorimo su bioetička pitanja. Kako su i kada nastala i koji su prvi bioetički izazovi? Kako se na njih odgovorilo? Bioetika nastaje u istom vremenskom okviru kada nastaju i filozofski opusi Jonasa i Dworkina. Utjecaj okolnosti i razvoja jasno se ogleda u njihovim filozofijama koje koreliraju s bioetičkim pokušajima odgovora na novotvorena pitanja.

U sljedećem poglavlju će se prikazati nastanak bioetike, od samog pojma do znanstvene i društvene prepoznatosti. Analizirati će se zašto je upravo bioetika bila odgovor na vremenske okolnosti i koji su prvi pokušaji primjene regulacije kroz „Božje komitete“. Bit će potrebno postaviti paralelan prikaz „Božjih komiteta“ i Nürnberškog kodeksa kako bi se jasnije shvatili etički principi u okvirima društvenih okolnosti i posljedice moralnih tragedija dvadesetog stoljeća. Također će se staviti u korelaciju s najvažnijim dokumentom o bioetici i biomedicini. Nadalje, pregled definicije temeljnih bioetičkih principa i kako su evoluirali u biopravne principe uvest će nas u poglavlje o biopravu kao prirodnom razvoju bioetike kao teorijske filozofske discipline u integrirani sustav regulacije prava i njihovog opstanka na pravnoj i političkoj platformi. Od Jonasove etike odgovornosti i Dworkinova pojma autonomije, preko iskustava Božjih komiteta, Nürnberškog kodeksa i Ovijske konvencije, pa sve do artikulacije temeljnih bioetičkih principa, iz koje izrasta biopravo - disciplina koja nastaje na sjecištu zahtjeva za zaštitom ljudskog života i afirmacijom slobode pojedinca u medicinskom i tehnološkom kontekstu.

6. BIOETIKA KAO PRETHODNICA BIOPRAVA

U ovom poglavlju analizirat će se kako se iz bioetike, kao interdisciplinarnog područja normativnog promišljanja medicine, postupno razvija koncept bioprava kao pravno obvezujućeg instrumentarija zaštite ljudskog dostojanstva, autonomije i tjelesnog integriteta. Polazeći od povijesnog razvoja etičkih standarda, od „Božjih komiteta“ i Nürnberškog kodeksa do Oviedske konvencije, prikazat će se kako su ključna bioetička načela, osobito informirani pristanak i prava pacijenata, dobila snažnu institucionalnu i pravnu potvrdu. Time se otvara prostor za razumijevanje bioetike ne samo kao teorijskog temelja, već i kao prethodnice bioprava, koja omogućuje njihovu operacionalizaciju u suvremenom pravu.

6.1. Nastanak bioetike

Pojava bioetike kao zasebnog polja mišljenja i djelovanja nije rezultat iznenadnog događaja, već plod dugotrajnog razvoja u kojem se susreću medicinska praksa, filozofska refleksija i društveno-pravne institucije. Definicija bioetike prema Enciklopedia Britannica je: „Bioetika, grana primijenjene etike koja proučava filozofska, društvena i pravna pitanja koja proizlaze iz medicine i znanosti o životu. Primarno je usmjerena na ljudski život i dobrobit, premda se ponekad bavi i etičkim pitanjima koja se odnose na neljudsko biološko okruženje.“¹⁵³

Već u antičkoj misli prepoznajemo korijene onoga što će stoljećima kasnije postati bioetika Hipokratova prisega¹⁵⁴ (oko 5. st. pr. Kr.) izražava temeljni princip „primum non nocere“ (ponajprije ne naškoditi), čime se medicina stavlja u okvire etičke dužnosti i odgovornosti za dobrobit pacijenta.¹⁵⁵ No, tek 20. stoljeće donosi artikulaciju bioetike kao samostalnog diskursa.¹⁵⁶

Neki smatraju da je njemački teolog Fritz Jahr prvi uveo termin Bio-Ethik 1927. godine,¹⁵⁷ formulirajući bioetički imperativ prema kojemu je čovjek odgovoran ne samo prema drugom

¹⁵³ „Bioethics,“ *Encyclopaedia Britannica*, zadnje ažuriranje 22. svibnja 2024., <https://www.britannica.com/topic/bioethics>.

¹⁵⁴ Ludwig Edelstein, *The Hippocratic Oath: Text, Translation and Interpretation* (Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1943), vii, 1-2, pristupljeno 13. rujna 2025., <https://archive.org/details/hippocraticoath0000edel/page/n3/mode/2up>

¹⁵⁵ Nada Gosić, „The Hippocratic Oath. A Historical Perspective in Bioethical Education,“ *Synthesis philosophica* 23, br. 2 (2008): (225-238) ovdje 230. Vidi

¹⁵⁶ Edmund D. Pellegrino, „The Origins and Evolution of Bioethics: Some Personal Reflections,“ *Kennedy Institute of Ethics Journal* 9, br. 1 (1999): 73–88.

¹⁵⁷ Fritz Jahr, „Bio-Ethik. Eine Umschau über die ethischen Beziehungen des Menschen zu Tier und Pflanze,“ *Kosmos* 24 (1927): 2–4.

čovjeku, već i prema životinjama, biljkama i cjelini života. Time je etika proširena izvan antropocentričnog okvira, najavljujući globalnu i ekološku dimenziju bioetičkog mišljenja.

Nastanak bioetike kao nove etičke discipline usko se veže za američkog biokemičara i onkologa Van Rensselaer Pottera koje se naziva i ocem bioetike. Kao početak ove „nove etike“ smatra se njegovo djelo *Bioetika: Most prema budućnosti*.¹⁵⁸ Kada govorimo o nastanku riječi „bioetika“, osim Pottera važno je spomenuti još nekoliko imena koji se povezuju s nastankom samog pojma. Godine 2007. Hans- Martin Sass objavljuje Fritza Jahra kao prvoga koji upotrebljava riječ „bio-Ethik“ i to 1927. u časopisu *Kosmos*¹⁵⁹.

U djelu *Bioetika*, Tončija Matulića prikazan je povijesni pregled nastanka same riječi. On polazi od Pottera kao zaslužnog tvorca neologizma *Bioetika* kojeg je prvi put spomenuo u članku *Biocybernetics an Survival*, 1970. godine te već 1971. godine u članku *Bioethics: The Science of Survival*. Napokon objavom svoje poznate knjige *Bioethics: Bridge to the Future*, 1971., u samom naslovu knjige spominje se *Bioetika*.¹⁶⁰ Postoje opravdane i neopravdane sumnje u pravo podrijetlo riječi, smatra Matulić. Opravdanim navodi argument koji iznosi Warren Reich koji začetnikom riječi drži Andre Hellegersa, utemeljitelja prvog bioetičkog instituta u Washingtonu. Institut The Joseph and Rose Kennedy Institute for the Study of Human reproduction and Bioethics na Georgetown University utemeljen je 1971. godine.¹⁶¹

Radi se o mjesecima razlike između trenutka objave knjige i trenutka utemeljenja instituta. Ovdje nam nije presudno tko je točno i u kojem trenutku prvi spomenuo i skovao riječ bioetika. Jasno je i danas je „nesumnjivo i nepodijeljeno prihvaćanje od cijelog bioetičkog svijeta da je upravo Potter bio prvi u kovanju neologizma „bioetika“.“¹⁶²

Bioetika se, dakle, oblikuje na raskrižju filozofije i znanosti, povijesnog iskustva i normativne regulacije. Od Jahr-ova univerzalnog bioetičkog imperativa, preko Potterova mosta između biologije i vrijednosti, pa sve do institucionalnih normi poput Belmontovog izvještaja, vidljiv je put od pojedinačne moralne intuicije do globalne discipline koja pokušava odgovoriti na

¹⁵⁸ Van Rensselaer Potter, *Bioethics: Bridge to the Future* (Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1971).; Van Rensselaer Potter, *Bioetika – most prema budućnosti*. prev. Ines Radinović (Rijeka: Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci i Hrvatsko društvo za kliničku bioetiku, 2007).

¹⁵⁹ Ante Čović, „Pojmovna razgraničenja: moral, etika, medicinska etika, bioetika, integrativna bioetika,“ u *Bioetika i dijete: moralne dileme u pedijatriji*, ur. Ante Čović i Marija Radonić (Zagreb: Pergamena i Hrvatsko bioetičko društvo, 2011), 11–24, ovdje 18.

¹⁶⁰ Tonči Matulić, *Bioetika*, 3. nepromijenjeno izdanje (Zagreb: Glas Koncila, 2012), 38. Napomena: U svrhu potpunog rasvjetljenja nastanka neologizma bioetika, Matulić istražuje i donosi Potterov iskaz o tome kako je osobno skovao izraz bioetika. Upućuje nas na provjeru u Van Rensselaer Potter, „Humility with Responsibility – A Bioethic for Oncologists: Presidential Address,“ *Cancer Research* 35 (1975): 2297–2300, ovdje 2297.

¹⁶¹ Matulić, *Bioetika*, 38.

¹⁶² *Ibid.*, 39.

pitanje: kako živjeti i djelovati u svijetu u kojem znanost zahvaća samu strukturu života? U tom smislu, bioetika nije samo disciplina, već i nova forma praktične filozofije, u kojoj se promišljanje života nužno pretvara u regulaciju života.

U hrvatskoj akademskoj i teološko-filozofskoj literaturi posebno mjesto zauzima knjiga Tončija Matulića, *Bioetika*, koja predstavlja prvu sustavnu sintezu bioetičke discipline na hrvatskom jeziku. Matulić pristupa bioetici iz perspektive njezina epistemološkog utemeljenja te u uvodnim poglavljima analizira razloge njezina povijesnog nastanka, razvoj neologizma 'bioetika', kao i problematiku definiranja njezina predmeta i metodologije istraživanja.¹⁶³

Matulić jasno ukazuje na to da je bioetika, u svojoj genezi, nerazdvojivo povezana s ubrzanim razvojem biomedicinskih znanosti, s ekološkom krizom, kao i s općom zabrinutošću čovječanstva pred mogućim zloupotrebama znanstveno-tehnoloških dostignuća. U tom smislu, prema Matuliću, bioetika nastaje kao nužan etički korektiv znanstvenog progressa, svojevrsna svijest o potrebi ograničenja i 'koraka unatrag' koji bi trebali spriječiti da se napredak pretvori u prijetnju čovjeku i životu u cjelini.¹⁶⁴ Osobitu vrijednost njegova prikaza bioetike čini naglasak na interdisciplinarnosti.

Bioetika, prema Matuliću, nije samo produžetak medicinske etike kako se često prikazuje, nego je novo i kompleksno područje koje se gradi na sudjelovanju prirodnih i biomedicinskih znanosti s jedne strane, te filozofije, etike, teologije, prava i društvenih znanosti s druge strane. Takva struktura omogućuje bioetici da se razvije u istinsko polje dijaloga i međusobnog poštovanja različitih disciplina, pri čemu se svaka od njih suočava s vlastitim granicama i otvara prema drugima.¹⁶⁵

Što se tiče hrvatskog konteksta nastanka i razvoja bioetike, Matulićeva knjiga ima pionirsku vrijednost. Iako su određene bioetičke teme već ranije ulazile u akademske i javne rasprave, sve do objave *Bioetike* u Hrvatskoj nije postojalo kompletno djelo ovakvog opusa i sadržaja koje bi cjelovito obradilo povijesne, filozofske i metodološke temelje novonastale discipline. Upravo stoga ova knjiga popunjava prazninu u domaćoj literaturi, nudeći sustavni pregled nastanka bioetike i njezina značenja za suvremenu kulturu i društvo u Hrvatskoj.¹⁶⁶ Matulićev doprinos sastoji se, dakle, ne samo u tome da je interpretirao genezu bioetike u svjetskim razmjerima, nego i u tome što je omogućio njezinu inkulturaciju u hrvatski znanstveni i

¹⁶³ Tonči Matulić, *Bioetika* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009).

¹⁶⁴ Marija Lončar, recenzija knjige Tonči Matulić, *Vodič kroz bioetiku 1: Oblikovanje identiteta bioetičke discipline*, *Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije* br. 3–4 (2008): 209–210.

¹⁶⁵ Tonči Matulić, *Bioetika* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2009). Usp. 53–72 .

¹⁶⁶ Nada Gosić, recenzija knjige Tonči Matulić, *Bioetika*, *Bogoslovska smotra* 74, br. 4 (2004): 947–950.

društveni kontekst, čime se otvorio prostor za daljnji razvoj bioetičke refleksije u domaćoj akademskoj i pravno-političkoj sferi.

Veliki doprinos razvoju bioetike dao je Ivan Šegota, ponajprije utjecajem na uvođenje kolegija i tema u kurikulum Medicinskog fakulteta u Splitu 1992., koji su tematizirali probleme medicinske etike. Svojim kontaktima sa svjetskim stručnjacima iz ovog područja, a i s ocem bioetike V. R. Potterom¹⁶⁷ i kasnije, 1996. kao urednik Društvenih istraživanja, omogućio je hrvatskoj javnosti čitanje zavidnog broja članaka na temu medicinske etike.¹⁶⁸

Međutim, prepoznavanje svjetskih filozofskih kretanja i otvaranje prostora za razvoj nove etike - bioetike, prepoznao je i prvi uveo u hrvatski akademski i javni prostor, teolog i filozof, dr. sc. Valentin Pozaić, kasniji pomoćni biskup zagrebački. Upravo se u njegovim radovima iz 1985. godine pojam *bioetika* prvi put javlja u Hrvatskoj.¹⁶⁹ Pozaić je kao profesor na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove u Zagrebu počeo koristiti termin u kontekstu etičkih rasprava o medicini, biologiji i suvremenim znanstvenim izazovima. U rujnu 1986. osnovao je i Centar za bioetiku u sklopu Filozofsko-teološkog Instituta Družbe Isusove u Zagrebu. Njegov doprinos nije bio samo u pukom prenošenju termina iz inozemne literature, nego i u pokušaju da se bioetika ugradi u širi teološki i filozofski kontekst hrvatske kulture i znanosti.¹⁷⁰

Time je Pozaić otvorio vrata interdisciplinarnom pristupu etičkim pitanjima života i znanosti, a njegovo djelovanje označilo je početak hrvatske bioetike kao prepoznatljive akademske i kulturne discipline. Kasniji razvoj, uključujući institucionalizaciju bioetike u obrazovnim i istraživačkim ustanovama ne bi bio moguć bez pionirskog rada Pozaića, koji je prvi prepoznao važnost bioetičke refleksije u našem društvenom i kulturnom prostoru.¹⁷¹

Ovim kratkim povijesnim prikazom napravljen je uvod u rađanje jedne nove filozofske discipline koja nastaje kao odgovor na izazove novog vremena. Za daljnji razvoj teme bioprava nije potreban dublja analiza samog nastanka bioetike. Okolnosti koje su do toga dovele su pokazane u prethodnim poglavljima koja su upravo imala za cilj razjasniti kako su iste okolnosti oblikovale i filozofije Jonasa i Dworkina, a na koje su oni dali svoje odgovore, svatko sa svoje

¹⁶⁷ Ivana Zagorac i Hrvoje Jurić, "Bioetika u Hrvatskoj," *Filozofska istraživanja* 28, br. 3 (2008): 601–611, ovdje 604.

¹⁶⁸ *Društvena istraživanja*, 5, br. 3–4 (23–24) (1996) (temat „Nova medicinska etika“, ur. Ivan Šegota); vidi i Ivan Šegota, „Uz temu – Nova medicinska etika“, *Društvena istraživanja* 5, br. 3–4 (1996): 519–521

¹⁶⁹ Iva Rinčić i Amir Muzur, *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike* (Zagreb: Pergamena, 2012), 95.

¹⁷⁰ Iva Rinčić i Amir Muzur, "Variety of Bioethics in Croatia: A Historical Sketch and a Critical Touch," *Synthesis philosophica* 26, br. 2 (2011): 403–428.

¹⁷¹ Iva Rinčić i Amir Muzur, "Variety of Bioethics in Croatia: A Historical Sketch and a Critical Touch," *Synthesis philosophica* 26, br. 2 (2011): 404, citirano prema Centar za bioetiku – Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, <http://www.bioetika.ftidi.hr/bioetika.htm>.

pozicije djelovanja. Kako je to u isto vrijeme učinila bioetika i kako je tekao put od ideje nove etike do prvih pokušaja institucionalizacije i nadzora donošenja odluka u teškim pitanjima?

6.2. Od Božjih komiteta do Oviidske konvencije

6.2.1. Božji komiteti

Prvi pokušaji etičkog nadzora medicinskih odluka odvijali su se kroz djelovanja tzv. „Božjih komiteta“ u SAD-u 1960-ih godina. Kasnije su se postupno razvili u sustavne i međunarodno obvezujuće mehanizme regulacije biomedicine. Od ad hoc moralnih prosudbi laičkih tijela u uvjetima nedostatka resursa, preko formuliranja globalnih etičkih načela u poslijeratnom razdoblju, put vodi do modernih dokumenata poput Oviidske konvencije, koja prvi put pravno normira zaštitu ljudskog dostojanstva u medicini i biotehnologiji. Time se jasno vidi kako je bioetika evoluirala iz praktične potrebe u institucionalizirani normativni okvir koji danas predstavlja temelj bioprava.

Ono što je u ovom kontekstu ključno jest činjenica da se upravo s pojavom tzv. „Božjeg komiteta“ može govoriti o prvim organiziranim, nadziranim i institucionaliziranim odlukama s potrebom moralnog utemeljenja. Nakon što je 1962. godine u Seattleu stavljen u funkciju prvi aparat za dijalizu, pojavila se potreba da se odabere koji će pacijenti od ovog ograničenog resursa imati koristi, odnosno tko će dobiti priliku za život. Budući da je povjerenstvo u biti odlučivalo o životu i smrti, javnost mu je ubrzo nadjenula naziv „Božji komitet“. Ono se sastojalo od devet članova, i to ne isključivo medicinskih stručnjaka, već i laika, kako bi odluke odražavale širi društveni pogled.¹⁷² Iako je ovakva komisija kao prvo rješenje pitanja kako i kome omogućiti liječenje, etički vrlo diskutabilna, ipak je pokazatelj da je postojala volja donošenja odgovorne i multidisciplinarnе odluke. Zato A. Čović u pojavi Božjih komiteta vidi korijene nastanka integrativne bioetike.¹⁷³

Kako se radi o potpuno novom tijelu odlučivanja, bez tradicije i iskustva, nagađa se da su kriteriji poput obiteljskog statusa, zanimanja i „društvene korisnosti“ igrali važnu ulogu u

¹⁷² Shana Alexander, “They Decide Who Lives, Who Dies: Medical Miracle and a Moral Burden of a Small Committee,” *Life* 53, br. 20 (9. studenoga 1962): 102–125. Vidi i “The God Committee,” *NephJC*, pristupljeno 18. studenoga 2025., <https://www.nephjc.com/news/godpanel>.

¹⁷³ Čović, “Pojmovna razgraničenja”: „Ključni moment u tom događaju predstavlja činjenica da odbor nije bio sastavljen na stručnom nego na laičkom principu, što je nosilo poruku da orijentaciju u moralnim dilemama koje donosi znanstveno-tehnički napredak treba tražiti izvan znanosti same, u interakciji znanstvenih disciplina i izvanznanstvenih, etičkih i kulturnih perspektiva.... Razmjerno kratkom vremenu od početnog stadija »nove medicinske etike« preobrazila u integrativnu orijentacijsku znanost.“, ovdje 18.

odabiru, što je naknadno otvorilo pitanje legitimnosti i pravednosti takvih odluka. Mnogi autori upravo ovaj trenutak smatraju prekretnicom: postalo je jasno da znanost sama pa ni medicinska stručnost ne može pružiti dovoljan oslonac za rješavanje moralnih dvojbi koje proizlaze iz tehnološkog napretka. Potrebna je, kako se tada počelo jasnije uviđati, institucionalna intervencija etičkih, kulturnih i humanističkih perspektiva, kako bi se zaštitilo dostojanstvo i ravnopravnost svih pacijenata. Fenomen 'Božjih komiteta' ukazuje na rizik arbitrarnog odlučivanja u uvjetima ograničenih resursa.

S tim u vezi Potter piše: "Prošlo je vrijeme kada je bilo moguće osloniti se na individualni intuitivni razum ili otkrivenje za pribavljanje svog relevantnog znanstvenog znanja; sada moraju postojati stalne diskusije, a zaključci bi trebali stalno biti podvrgnuti ispravcima."¹⁷⁴

Ovime je jasno izražena Potterova zabrinutost zbog proizvoljne moći nad životom i smrti koja je delegirana neformalnim i neodgovornim tijelima, što on vidi kao simptom nedostatka sustavne, dalekosežne etike u eri tehnološkog napretka. Potterova vizija bioetike kao 'mosta prema budućnosti' polazi upravo od potrebe da se ovakve odluke utemelje u načelima pravednosti, dostojanstva i kolektivne odgovornosti. Tema 'Božjih komiteta' stoga nije samo povijesna bilješka, već i snažan podsjetnik na nužnost etičkog promišljanja u uvjetima ograničenih resursa i sve većih medicinskih mogućnosti.

O Etičkim komisijama (Božjim komitetima) Gronke kaže: „Etičke su komisije osnivane zato što su se politika i pravo, kroz novovrsne rezultate znanstvenog istraživanja, suočili s izazovima u čijem se svladavanju nisu, odnosno *više* nisu, mogli pozivati na jednu zajedničku društvenu vrijednosnu bazu“¹⁷⁵ Etičke komisije su prva tijela koja su donosila odluke u okvirima moralnih normi i kroz etičku refleksiju, predstavljajući početni korak u formalizaciji etičkog nadzora nad medicinskim postupcima. To još uvijek nije dovoljno, ali možemo smatrati da etičke preporuke predstavljaju temelj za donošenje odluka na političkoj razini. Dakle, etičke komisije objedinjuju ulogu moralnih, znanstvenih, pravnih i političkih dimenzija u jednoj odluci koja će se onda smatrati legitimnom. Ovdje imamo suradnju do tada neprimjenjivane jednakosti i jednakovrijednosti između humanističkih elemenata i prirodnih znanosti.

U radu Etičkih komisija, Gronke prepoznaje sve probleme zahtjeva nove etike (Jonas). I upravo u toj nedostatnosti etičkih komisija vidi postojanje razdora između: Jonasovih očekivanja od

¹⁷⁴ Potter, *Bioetika-most prema budućnosti*, 96. Dodatno Potter predlaže 'Vijeće za budućnost' kao nadopunu mehanizmima odlučivanja na bazi činjenica, ali i vrijednosti., str. 111. Također predlaže 'Kroniku za budućnost', što je ideja niza rasprava i simpozija u kojima bi sudjelovale sve discipline koje bi stvorile svojevrsan bazen znanja koje će onda služiti 'Vijeću za budućnost', ovdje 114.

¹⁷⁵ Gronke, *Ne idite u utopiju*, 646.

nove etike i njene nemoći, a koja se ogleda upravo u radu takvih komisija. Osiguravanje njihove praktične primjenjivosti u složenim stvarnim kontekstima jedno je od ključnih određenja budućeg razvoja odgovornosti. Pravo pitanje je jesu li etičke komisije dorasle problemu ili su samo teorijsko opravdanje nekog djelovanja. Gronke u tom smislu kaže: „Stoga se zadaća etičkih komisija sastoji u tome da političkoj moći daju preporuke – a to ne znači ništa drugo nego da one ne smiju izgovarati nemoćne riječi odnosno da moraju posredovati između „stare“ i „nove“ etike na taj način da se učvrsti tlo za postupak koji će se moći realizirati, a ujedno i biti odgovoran“¹⁷⁶

Rad etičke komisije je odmjeravanje između rizika i koristi koji je uvijek na strani istine pa etičke komisije koje žele dati preporuku rade ustupke na strani istine. Održavanje statusa prihvatljivosti na uštrb etičkih principa. Gronke smatra da je Jonasova zamisao na strani etike toliko radikalna da svojim stavom „ne idite u utopiju“ želi reći da postoje takvi etički sadržaji kojima se bezuvjetno treba podložiti pa čak i na štetu čovjeka. Odnosno, ako etička povjerenstva ili komisije donose odluke na temelju odmjeravanja između istine, rizika i koristi, onda postoje toliko važni etički principi koji trebaju biti poštivani čak i onda ako to znači gubitak koristi za one na koje se odluka odnosi.¹⁷⁷

Kroz primjer etičkih komisija Gronke tumači Jonasov stav koji proizlazi iz njegove vizije nove etika, a koja ne bi dopustila, ni pod cijenu koristi ili istine odustati od temeljnih moralnih vrijednosti. Naravno da Gronke za takav čvrsti Jonasov stav krivi nastalu moralnu katastrofu dvadesetog stoljeća. Paralela između odluka etičkih komisija i odluka donošenih u Drugom svjetskom ratu je za njega jasna. I jedne i druge su utemeljene u zakonima koje su donosile potpuno legitimna „tijela“. Od tuda veliko nepovjerenje prema Etičkim povjerenstvima ukoliko ona rade samo na principu odmjeravanja istine i koristi, odnosno zadržavanja stanja „zadovoljstva“. Odluke koje u svojim temeljima imaju etička načela, a namjera im je opća, moraju se držati tih načela po cijenu nepopularnosti i pobune. U suprotnom, ne činimo dobro. A ako ne činimo dobro, odluka ne smije biti donesena, pa čak i pod cijenu sukoba s važećim zakonom.

Iako je djelovanje „Božjeg komiteta“ s pravom izazvalo snažne etičke kritike, ono je istodobno jasno pokazalo da tehnički napredak medicine nužno otvara prostor za nove moralne odgovornosti. Prve institucionalizirane odluke o životu i smrti otkrile su potrebu da takvi izbori više ne mogu počivati na improvizaciji ili subjektivnim kriterijima, nego zahtijevaju sustavna

¹⁷⁶ Ibid, 646.

¹⁷⁷ Ibid, 646.

načela pravednosti, transparentnosti i zaštite ljudskog dostojanstva. Uz navedene kvalitete i vještine moramo postati „svjesniji dileme postavljene ekspanzionalnim rastom znanja bez rasta mudrosti potrebne da bi se njime upravljalo“¹⁷⁸

Razvoj od ad hoc odluka „Božjih komiteta“ prema međunarodno prihvaćenim etičkim standardima pokazao je da biomedicina zahtijeva stabilan pravni okvir; upravo taj zahtjev svoju je najpotpuniju institucionalizaciju doživio u Oviedskoj konvenciji kao prvom obvezujućem međunarodnom instrumentu koji štiti ljudsko dostojanstvo u području biomedicine. Kako se razvijala osjetljivost za pitanja života i smrti, tako smo od početnih etičkih komisija s nekoliko članova došli do međunarodno prihvaćene konvencije o ljudskim pravima i biomedicini.

6.2.2. Oviedska konvencija (Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini)

Oviedska konvencija, u punom nazivu: *Convention on Human Rights and Biomedicine*, smatra se prvim međunarodnim pravno obvezujućim dokumentom u području bioetike i biomedicine.¹⁷⁹ Vijeće Europe ističe da je riječ o „jedinom međunarodnom pravno obvezujućem instrumentu u području zaštite ljudskih prava u biomedicini“.¹⁸⁰ Upravo zbog toga, konvencija se u literaturi često opisuje kao normativni temelj bioprava, jer uvodi sveobuhvatna pravila u vezi s ljudskim dostojanstvom, pravom na integritet, informiranim pristankom i zabranom komercijalizacije ljudskog tijela.¹⁸¹ Usvojena je 1997. godine, a Hrvatska je ratificirala 2003. godine.¹⁸²

Konvencija ima iznimnu vrijednost, jer je međunarodno obvezujući pravni dokument koji na jednom mjestu jasno i konkretno definira biopravne probleme i izazove te propisuje postupke. Zato je njen sadržaj izuzetno važan i presudan u procesu razvoja bioprava. Za konvenciju, Andorno kaže da je: „Prvi multilateralni obvezujući dokument u potpunosti posvećen biomedicinskom pravu“ (*first multilateral binding instrument entirely devoted to biomedical*

¹⁷⁸ Poter, *Bioetika – most prema budućnosti*, 227.

¹⁷⁹ Roberto Andorno, “The Oviedo Convention: A European Legal Framework at the Intersection of Human Rights and Health Law,” *International Journal of Bioethics* 16, br. 1–2 (2005): 133–144.

¹⁸⁰ Vijeće Europe, “Oviedo Convention and its Protocols,” *Human Rights and Biomedicine*, pristupljeno 11. rujna 2025., <https://www.coe.int/en/web/human-rights-and-biomedicine/oviedo-convention> („This Convention is the only international legally binding instrument on the protection of human rights in the biomedical field“).

¹⁸¹ Oktawian Nawrot, “The Biogenetical Revolution of the Council of Europe: Twenty Years of the Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo Convention),” *Medicine, Health Care and Philosophy* 21, br. 2 (2018): 283–288.

¹⁸² Republika Hrvatska, *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencije o ljudskim pravima i biomedicini, Dodatnih protokola o zabrani kloniranja i o transplantaciji organa i tkiva ljudskog podrijetla*, Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 13/2003 (1. kolovoza 2003.), dostupno na https://narodnenovine.nn.hr/clanci/medunarodni/2003_08_13_109.html.

law)¹⁸³ čime se potvrđuje njezin status pionirskog dokumenta u nastajanju bioprava kao zasebne discipline. Njen doprinos u integraciji medicine, prava i etike je revolucionaran pa Joseph Seatzu, ističe da je ona: „Najrazrađeniji i najsistematičniji pokušaj ikada poduzet na nadnacionalnoj razini da se, putem pravno obvezujućih instrumenata, odgovori na izazove za ljudska prava koje postavlja biomedicinsko istraživanje“¹⁸⁴

Ovako shvaćena i priznata Oviedska konvencija ne djeluje samo kao međunarodni ugovor, već i kao osnovni okvir biopravnog poretka u Europi i šire. Možemo s pravom govoriti o njoj kao o prvom i najvažnijem međunarodnom okvirnom dokumentu koji daje pravni oblik bioetičkim načelima. Time konvencija institucionalizira vrijednosti ljudskog dostojanstva, autonomije i odgovornosti prema budućim generacijama u obliku obvezujućih pravnih normi. Od rađanja bioetike i prvih etičkih komiteta (Božji komiteti) do međunarodno obvezujućeg dokumenta koji regulira bioetička pitanja, nije proteklo puno vremena. Sa usvajanjem konvencije, približili smo se uspostavi bioprava kao samostalne discipline, što od prvih pokušaja za novom etikom do danas ne čini veliki vremenski skok. Stoga Oviedska konvencija svojim postojanjem ne iznenađuje nego nasljeđuje.¹⁸⁵

Ipak, prije nego što su međunarodni pravni standardi poprimili oblik kakav danas poznajemo u Oviedskoj konvenciji, bilo je nužno uspostaviti temeljna etička načela koja će usmjeravati medicinsku praksu i istraživanja na ljudima. Upravo tu ulogu odigrao je Nürnberški kodeks, koji je postavio prvi univerzalni okvir zaštite ljudskog dostojanstva u medicini i tako otvorio put suvremenoj bioetici i biopravima.

6.2.3. Principi Nürnberškog kodeksa

Po završetku II Svjetskog rata i nakon suđenja nacističkim liječnicima, 1947. nastao je Nürnberški kodeks. To je prvi međunarodni dokument koji izričito propisuje da je dobrovoljan pristanak ispitanika apsolutno nužan.¹⁸⁶ Već 1964. nastaje Deklaracija iz Helsinkija, Svjetskog

¹⁸³ Andorno, *The Oviedo Convention*, str.134

¹⁸⁴ Francesco Seatzu, “The Experience of the European Court of Human Rights with the European Convention on Human Rights and Biomedicine,” *Utrecht Journal of International and European Law* 31, br. 81 (2015): 5–16.

¹⁸⁵ Jonas, *Princip odgovornosti*, 131: „Kauzalna moć je uvjet odgovornosti. Počinitelj mora odgovarati za svoj čin: on se smatra odgovornim za njegove posljedice i ponekad on jamči za njih. Ovo, prije svega, ima pravni, a ne, zapravo, čudoredni značaj. Učinjena šteta se mora nadoknaditi, pa i kad uzrok štete nije bilo zlodjelo, pa i kad ta posljedica čina nije bila ni predviđena ni namjeravana.“

¹⁸⁶ Nürnberški kodeks (1947), objavljeno kao “The Nuremberg Code,” *British Medical Journal* 313, br. 7070 (7. prosinca 1996): 1448.

liječničkog udruženja koja proširuje Nürnberški kodeks na klinička istraživanja i propisuje detaljna pravila o informiranju i pisanom pristanku.¹⁸⁷

Nürnberški kodeks (1947.) predstavlja prvi sustavno formuliran skup etičkih načela koja reguliraju medicinska istraživanja na ljudima. Njegovo temeljno polazište jest apsolutno poštivanje autonomije, što se očituje u stavu da je dobrovoljni i informirani pristanak ispitanika nužan uvjet svakog istraživanja te da sudionik mora biti sposoban donijeti odluku bez prisile, obmane ili manipulacije. Nadalje, istraživanje se smije provoditi samo ako se očekuje stvarna korist za društvo i ako se ona ne može postići drugim, manje rizičnim metodama, čime se naglašava moralna svrhovitost znanstvenog postupanja. Istraživanje se može prekinuti u svakom trenutku, što potvrđuje da znanstveni cilj nikada ne smije nadvladati moralnu dužnost zaštite ljudskog života.

Filozofsko opravdanje informiranog pristanka počiva na pretpostavci da je čovjek moralni subjekt sposoban za autonomno odlučivanje, te da svaka odluka koja zahvaća njegovo tijelo ili identitet zahtijeva njegovo slobodno i racionalno prihvaćanje. U središtu te ideje stoji kantovski zahtjev da se osoba nikada ne tretira isključivo kao sredstvo, nego uvijek kao svrha po sebi. Time se informirani pristanak pojavljuje kao zaštitni mehanizam ljudskog dostojanstva, jer osigurava da se intervencije u područja života, zdravlja ili tjelesnog integriteta provode samo uz punu spoznaju i dobrovoljnu odluku pojedinca. Istodobno, informirani pristanak predstavlja i korektiv povijesnih zloupotreba moći, naglašavajući da legitimnost bilo kojeg medicinskog ili istraživačkog postupka proizlazi iz pristanka onih na koje se postupak neposredno odnosi. U tom smislu, on nije samo pravna procedura, nego etički imperativ koji utemeljuje odnos povjerenja između stručnjaka i ispitanika te potvrđuje moralni status osobe kao nositelja vlastite sudbine.

Danas je u uobičajenoj praktičnoj primjeni obrazac 'informed consent' ili informirani pristanak. Prvi put se službeno pojavio 1957. godine u presudi *Salgo v. Leland Stanford Jr. University Board of Trustees*, pred Sudom u Kaliforniji.¹⁸⁸ Pojam informiranog pristanka, 1970. godine se standardizira i postaje pravno i etički obavezan u medicinskoj praksi, ne samo u istraživanjima nego i u rutinskom liječenju. Iako se radi o velikom iskoraku u poštivanju autonomije ljudskog

¹⁸⁷ Svjetsko liječničko udruženje (World Medical Association), *Declaration of Helsinki: Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects*, usvojena na 18. općoj skupštini WMA u Helsinkiju, lipanj 1964., revidirana 2008.; Paul Weindling, *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials: From Medical War Crimes to Informed Consent* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004).

¹⁸⁸ *Salgo v. Leland Stanford Jr. University Board of Trustees*, 154 Cal. App. 2d 560, 317 P.2d 170 (Cal. Dist. Ct. App. 1957). Sud je utvrdio da liječnik ima obvezu pružiti pacijentu dovoljno informacija o zahvatu, rizicima i alternativama kako bi pacijent mogao donijeti informiranu odluku.

bića, pravu na informiranost i odlučivanje, sama formalna usvojenost takvog običaja, a sada i pravne regule, nije dovoljna.¹⁸⁹

Informirani pristanak kao instrument osiguranja autonomije pojavljuje se kao jamstvo očuvanja etičkih principa u pravima ranjivih skupina.¹⁹⁰ Također otvara druge etičke probleme i pitanja kojima se bavio i Jonas.¹⁹¹ Upravo je Nürnberški kodeks postavio temeljnu pretpostavku da se svako medicinsko ili istraživačko djelovanje može smatrati moralno dopuštenim samo ako je utemeljeno na slobodnom, svjesnom i dobrovoljnom pristanku osobe, čime je otvoren put razvoju suvremenog koncepta informiranog pristanka.

Ključan doprinos uspostavi etičkih standarda u medicinskim istraživanjima daje Henry K. Beecher, čiji je članak iz 1966. u *New England Journal of Medicine* razotkrio ozbiljne etičke propuste u 22 (a ne 50, kako se često pogrešno navodi u sekundarnoj literaturi) kliničke studije provedene u SAD-u bez adekvatnog informiranog pristanka i zaštite ispitanika.¹⁹² Taj je rad snažno odjeknuo u javnosti i potaknuo političku i institucionalnu reakciju koja je dovela do osnivanja National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and

¹⁸⁹ Hans Jonas, "Philosophical Reflections on Experimenting with Human Subjects", *Daedalus* 98, br. 2 (1969): 217–242, ovdje 221. "„Pristanak" je, međutim, drugi po redu najdosljednije naglašavan i razmatran pojam u raspravama o ovom pitanju. Ta pažnja odražava osjećaj da „društveni" aspekt nije u potpunosti zadovoljavajući. Ako društvo ima neko pravo, njegovo ostvarivanje ne ovisi o dobrovoljnom pristanku. S druge strane, ako je dobrovoljnost potpuno iskrena, tada ne treba konstruirati nikakvo javno pravo na čin koji je rezultat dobrovoljnog pristanka. Postoji razlika između moralnog ili emocionalnog privlačenja neke stvari koja potiče dobrovoljno djelovanje i prava koje zahtijeva poslušnost — primjerice, u odnosu na društvenu sferu, između moralnog zahtjeva za općim dobrom i prava društva na to dobro i na sredstva njegove provedbe. Moralni zahtjev ne može se ispuniti bez pristanka; pravo može i bez njega. Tamo gdje je pristanak ionako prisutan..." (prijevod autora).

¹⁹⁰ Charles Fethe, "Beyond Voluntary Consent: Hans Jonas on the Moral Requirements of Human Experimentation," *Journal of Medical Ethics* 19, br. 2 (1993): 99–103. Fethe je pisao o Joansovom mišljenju o instrumentu informiranog pristanka. Njegovo je tumačenje Jonasova učenja u sljedećem citatu: „Nadalje tvrdi da bi svaki poziv za dobrovoljnim sudjelovanjem u medicinskim eksperimentima trebao, kad god je to moguće, dati prednost onima koji se mogu poistovjetiti s projektom i koji pokazuju snažnu predanost njegovim ciljevima. Prva od ovih tvrdnji dobiva potporu u odnosu na neke nedavne kritike, no iznosi se argument da druga tvrdnja ne samo da malo pridonosi jačanju standardnog zahtjeva za slobodnim i informiranim pristankom, nego može čak i oslabiti moralnu valjanost tog pristanka.

¹⁹¹ Antonio Casado da Rocha i David Rodríguez-Arias, "Hans Jonas' Contribution to Bioethics: 40 Years After His 'Philosophical Reflections on Experimenting with Human Subjects,'" *Appraisal* 7, br. 2 (2008): 6–11, ovdje da Rocha i Rodríguez-Arias smatraju da Jonas upućuje na dodatne dvojbe i sumnje koje mogu nastati u procesima istraživanja na ljudima te uvodi metaforu "conscripted consent" ("novačenje pristanka") — tj. kada se pristanak traži na načine koji nisu potpuno jasni ili neutralni. Laka rješenja ne postoje, pogotovo u situacijama kada se radi o istraživanjima na ljudima gdje je čovjek u inferiornom položaju zbog svoje uloge u projektu. Također su u pitanju krucijalni individualni interesi i stoga je „neko nagovaranje nužno uključeno". Pristanak će se tražiti, pa čak i „novačiti", ponekad ne posve jasnim sredstvima. „Moramo živjeti s dvosmislenošću, podmuklom nečistoćom svega ljudskoga..."

¹⁹² Henry K. Beecher, "Ethics and Clinical Research," *New England Journal of Medicine* 274, br. 24 (1966): 1354–1360. Henry K. Beecher, "Ethics and Clinical Research," *New England Journal of Medicine* 274, br. 24 (1966): 1354–1360, preuzeto iz PDF-verzije, *Observatorio Bioética*, pristupljeno 13. rujna 2025., https://www.observatoriobioetica.org/wpcontent/uploads/2016/09/Beecher_Ethics_and_Clinical_Research_1966.pdf

Behavioral Research 1974. godine. Plod rada te Komisije bio je Belmont Report (1979.)¹⁹³, dokument koji je kodificirao tri temeljna etička principa: Poštovanje osobe, Dobročinstvo, Pravednost. *Poštovanje osoba* — jamči autonomiju i zaštitu ranjivih skupina koje nemaju punu sposobnost odlučivanja operacionalizira se prvenstveno kroz zahtjev za informirani pristanak. *Dobročinstvo* — obveza da se maksimizira korist, a minimalizira šteta; *Pravednost (Justice)* — zahtijeva pravednu raspodjelu koristi i tereta istraživanja, sprječavajući iskorištavanje ili diskriminaciju određenih skupina.

Od prvih pokušaja formiranja etičkih komiteta, preko prvih međunarodno obvezujućih dokumenata (Oviedo), do sustavno formuliranih etičkih načela koja reguliraju medicinska istraživanja (Nürnberški kodeks) i propisuju informirani pristanak kao ključni instrument zaštite dostojanstva i autonomije, razvijao se konceptualni okvir unutar kojeg je sazrijevala moderna bioetika. U sljedećem poglavlju prikazat će se nastanak i razvoj temeljnih bioetičkih principa. Oni su presudni za daljnje utemeljenje bioprava: ne samo da čine teorijsku osnovu discipline, nego i svjedoče o postupnom normativnom napretku u razumijevanju i zaštiti ljudskih prava u biomedicinskom kontekstu. Uspostavom tih načela otvara se prostor za artikulaciju temeljnih biopravnih principa.

6.2.4. Temeljni bioetički i biopravni principi

Filozofska dimenzija bioetike dobiva snažan teorijski okvir djelom Toma L. Beauchampa i Jamesa F. Childressa — *Principles of Biomedical Ethics* (1979.)¹⁹⁴ Autori razvijaju paradigmatički model četiri principa: *Autonomija* kao poštivanje slobodne i informirane odluke pojedinca o vlastitom tijelu i zdravlju. *Dobročinstvo* kao dužnost djelovanja u najboljem interesu pacijenta. *Neškodljivost* kao zabrana nanošenja štete („*primum non nocere*“) i *Pravednost* kao jednaka dostupnost zdravstvene zaštite i pravedna alokacija resursa.

Za razliku od Belmonta, koji se fokusira primarno na istraživanja na ljudima, Beauchamp–Childress pristup namijenjen je širem području biomedicinske prakse pa se zato i smatra normativnim temeljem suvremene kliničke etike. Kumulativni učinak ovih intervencija bio je učiniti etička načela ne samo teorijskim okvirom, nego institucionalno obvezujućim

¹⁹³ The National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research, *The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research*, Washington, D.C., 1979; The National Commission for the Protection of Human Subjects of Biomedical and Behavioral Research, *The Belmont Report: Ethical Principles and Guidelines for the Protection of Human Subjects of Research*, Washington, D.C., 1979, pristupljeno 13. rujna 2025., https://www.hhs.gov/ohrp/sites/default/files/the-belmont-report-508c_FINAL.pdf

¹⁹⁴ Tom L. Beauchamp i James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, 8. izdanje (New York: Oxford University Press, 2019)

standardom, što je ključan korak prema razvoju bioprava, prava koja osiguravaju da se medicinske odluke odvijaju u okviru poštivanja ljudskog dostojanstva, autonomije i pravednosti.

Nasuprot anglo-američkom principizmu Beauchampa i Childressa, koji prvenstveno regulira odnos liječnik – pacijent, Rendtorff i Kemp artikuliraju europski personalistički model bioetike i bioprava, usredotočen na *Autonomiju, Integritet, Dostojanstvo* i *Ranjivost* kao vrijednosti koje zahtijevaju širu institucionalnu i društvenu zaštitu.¹⁹⁵ Rendtorffova načela zbog svoje usmjerenosti na zaštitu autonomije, dostojanstva, integriteta i ranjivosti osobe u kontekstu biomedicinskog napretka prelaze okvire kliničke etike te se prirodno uklapaju u razvoj bioprava kao specifičnog pravnog područja.

Jacob Dahl Rendtorff, kao znanstveni izvjestitelj na europskom istraživačkom projektu BIO-MED II, pripremio je, detaljno analizirao, izložio i na kraju, u članku *Basic Principles in Bioethics and Biolaw*, napisao analizu temeljnih principa bioetike i bioprava.¹⁹⁶ Autor naglašava da se radi o načelima koja se međusobno nadograđuju, a ne isključuju. Konceptualnom i filozofskom analizom, autor traži odgovore zašto su upravo ova načela okvir za raspravu o ljudskim pravima, odnosno traži utemeljenje u povijesti, filozofiji i pravu.¹⁹⁷

Odabir načela: autonomija, dostojanstvo, integritet i ranjivosti kao temeljnih načela ima za cilj stvoriti čvrste temelje za pravnu zaštitu čovjeka ugroženog brzim razvojem biomedicine i biotehnologije. Ova načela izražavaju europski etički i pravni status zaštite ljudske osobe. Sagledavaju se u okviru ljudskih prava, gdje je osoba nositelj slobode i nositelj prava. Njihova uloga je dvojaka: deskriptivno odražavaju postojeću praksu i javnu raspravu, a normativno služe kao smjernice za oblikovanje buduće europske politike bioetike i bioprava.

Autonomija

U grčkoj političkoj kulturi, autonomnim se smatrao grad koji je bio samostalan u upravljanju, dok zapadna civilizacija autonomiju pripisuje osobi, individualnoj slobodi, pravu izbora i odlučivanja. Filozofske osnove autonomije, Rendtorff pronalazi već kod Kanta te podsjeća na njegovu koncepciju osobe koja posjeduje moralnu slobodu i autonomiju jer je čovjek svrha sam po sebi.¹⁹⁸ Unutarnja vrijednost čovjeka dolazi iz njegove moralne slobode i autonomije.

¹⁹⁵ Jacob Dahl Rendtorff, "Basic ethical principles in European bioethics and biolaw: Autonomy, dignity, integrity and vulnerability—Towards a foundation of bioethics and biolaw," *Medicine, Health Care and Philosophy* 5 (2002): 235–244.

¹⁹⁶ Ibid., 235–244.

¹⁹⁷ Jacob Dahl Rendtorff, "Basic Principles in Bioethics and Biolaw," *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 4 (1998) 130-142; ovdje 130 (abstract).

¹⁹⁸ Usp. Immanuel Kant, *Metafizika čudoređa*, preveo Dražen Karaman, priredio Pavo Barišić (Zagreb: Matica hrvatska, 1999).

John Stuart Mill, iznosi Rendtorff, opravdanje autonomije vidi u shvaćanju iste kao slobode od prisile te mogućnosti odlučivanja o sebi. J.S.Mill je prema Rendtorff-u, ključan predstavnik liberalne tradicije u kojoj je individualna sloboda u središtu političkog i moralnog poretka.¹⁹⁹ Jean-Paula Sartre²⁰⁰ i Mounier²⁰¹, smatra Rendtorff, autonomiju vide kao egzistencijalnu slobodu, proces refleksije i izbora, nužan za razvoj osobnog identiteta. Kroz povijesni pregled dalje nas vodi do suvremenih političkih filozofa, Rawls-a, Habermasa i Dworkina. Kod njih autonomiju nalazimo kao središnje načelo u suvremenoj teoriji pravde.²⁰²

Ono što Rendtorff ističe kod Dworkina, pozivajući se na Dworkinovo *Shvaćanje prava ozbiljno* je: „U tom kontekstu svjedočimo bližoj povezanosti etike i prava, pri čemu se temeljna načela tumače i kao etička i kao pravna načela, usko povezana s pravnim i političkim pravima. Načela su pitanje ‘političkog morala’, a prava se mogu shvatiti kao trijumfi u ostvarenju zaštite osobe“²⁰³.

Autonomija se u medicini primjenjuje kroz informirani pristanak (*informed consent*), uveden nakon Nürnberškog kodeksa i Helsinških deklaracija. Rendtorff navodi elemente informiranog pristanka prema Beauchampu i Childressu: otvorenost/informiranost, razumijevanje/jasnoća, dobrovoljnost/nepri siljenost, razumijevanje, privola (*disclosure, understanding, voluntariness, competence, consent*).²⁰⁴ Autonomija se uobičajeno smatra središnjim uporištem zaštite pacijenta, no njezina se primjena u praksi često suočava s ozbiljnim ograničenjima – od nedostatnog razumijevanja pacijentovih odluka i paternalističkih intervencija liječnika do koncepta ‘terapijske privilegije’, koji dopušta privremeno uskraćivanje informacija u uvjerenju da je to u pacijentovu interesu. Posebno se zahtjevnom pokazuje u situacijama u kojima subjekt nije sposoban donositi odluke: kod nerođenog života (embrija i fetusa), tijela nakon smrti, darovanih organa, kao i osoba koje zbog dobi ili zdravstvenog stanja ne mogu autonomno odlučivati, poput maloljetnika, osoba u komi ili teško mentalno oboljelih. Iako autonomija u ovim slučajevima ne može biti operativni kriterij, tim se subjektima ipak priznaje određeni

¹⁹⁹ Jacob Dahl Rendtorff, “Basic Principles in Bioethics and Biolaw”, 132.

²⁰⁰ Rendtorff, “Basic Ethical Principles in Bioethics and Biolaw,” 235–244. Usp. Jean-Paul Sartre, *L’Être et le Néant: Essai d’ontologie phénoménologique* (Paris: Gallimard, 1943); Jean-Paul Sartre, *L’existentialisme est un humanisme* (Paris: Les Éditions Nagel, 1946).

²⁰¹ Ibid., 240. Usp. Emmanuel Mounier, *Le personalisme*, coll. “Que sais-je?” br. 395 (Paris: Presses Universitaires de France, 1950).

²⁰² Ibid., 130.

²⁰³ Ibid., 135. Usp. Ronald Dworkin, *Shvaćanje prava ozbiljno: novo izdanje s odgovorom kritičarima*, prev. Rajka Rusan i Mimir Matulović (Zagreb: Kruzak, 2003), 201–214.

²⁰⁴ Ibid., 135; Usp. Tom L. Beauchamp i James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, 8. izdanje (New York: Oxford University Press, 2019)

moralni status, što nameće obvezu njihove zaštite i otvara pitanje koji normativni temelji, osim autonomije, mogu opravdati tu zaštitu

Autonomija je, dakle, prvenstveno i ključno načelo, ali sama po sebi nije dostatna za cjelovito očuvanje vrijednosti ljudske osobe. Stoga zahtijeva nadopunu drugim etičkim kategorijama — dostojanstvom, integritetom i ranjivošću — koje proširuju normativni horizont i omogućuju sveobuhvatniji, realističniji i antropološki utemeljen pristup u okviru bioetike i bioprava.

Dostojanstvo

Dostojanstvo kao princip vrlo je usko povezano na autonomiju. Nerijetko se može i poistovjetiti s njom. Posebno je karakteristično za zapadnu tradiciju. U sebi nosi značenje kako je čovjek, osoba, biće nadređeno svemu ostalom u prirodi. Čovjeku kao biću morala dostojanstvo doprinosi unutarnjoj vrijednosti. Rendtorff pronalazi značenja principu dostojanstva (*dignitas*) od stoika, preko renesanse do kršćanstva.²⁰⁵ Stoci su ljudsko dostojanstvo smatrali najvećim doprinosom ljudskom biću, a ideja dostojanstva kao unutarnje vrijednosti ljudskog bića razvija se posebno u kršćanstvu gdje se Rendtorff poziva na sv. Augustina.

Augustin ističe da je čovjek stvoren na sliku Boga i ta ideja, vjerovanje ljudskom biću daje posebno mjesto u svemiru. Ono je moć koja omogućava čovjeku izabrati između dobra i zla. Na taj način čovjek štiti vlastito dostojanstvo, ali i dostojanstvo druge osobe. U renesansi se ovakva filozofska refleksija o dostojanstvu nastavlja pa se Rendtorff poziva i na Mirandollu. U renesansi je dostojanstvo značilo mogućnost izbora između pada na razinu životinje ili dizanja na višu božansku razinu.²⁰⁶

Ljudsko dostojanstvo se kod Kanta očituje u vrijednosti ljudske osobe same po sebi koja nikada ne može biti sredstvo, samo svrha i cilj. Vrijednost osobe je u njenom dostojanstvu i takav odnos prema ljudskom biću je nužan. Svako ljudsko biće vrijedno je po sebi i u sebi zbog posjedovanja vlastite volje i dostojanstva. Rendtorff ističe Kanta u središtu čije filozofije je dostojanstvo temeljni moralni princip koji je usko povezan s autonomijom.²⁰⁷

Princip dostojanstva ključan je u shvaćanju tijeka razvoja ljudskih prava i ima nezamjenjivu aktivnu ulogu. Ovaj princip je temelj na koji se pozivamo u zaštiti ljudskih prava. Jednako je i ključan u daljnjem razvoju ljudskih prava gdje se, osim na autonomiju, najprije pozivamo na

²⁰⁵ Ibid., 136.

²⁰⁶ Ibid., 136., Usp. Giovanni Pico della Mirandola, *Oration on the Dignity of Man: A New Translation and Commentary*, ur. Francesco Borghesi, Michael Papio i Massimo Riva (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).

²⁰⁷ Ibid, 136., Usp. Immanuel Kant, *Metafizika čudoređa*, preveo Dražen Karaman, priredio Pavo Barišić (Zagreb: Matica hrvatska, 1999).

dostojanstvo ljudske osobe. Stoga i Rendtorff kaže: „Ovo je osobito važno u proširenju koncepta ljudskih prava do takozvanih bioprava.“²⁰⁸

Integritet

Kao i prva dva principa međusobno, tako je i treći neodvojiv i ne može se sagledati bez prva dva. Integritet u ljudskom biću povezuje dušu i tijelo i jednako je nužno poštivanje tjelesnog i psihološkog integriteta osobe. Danski filozof L Løgstrup, na kojeg se u ovom dijelu rasprave poziva Rendtorff razvio je pojam ili koncept „nedodirljivog“ koji se odnosi na integritet.²⁰⁹ Svaka intervencija u zonu nedodirljivog u smislu zaštite vlastitog tijela ili duše (psihe) je zadiranje u integritet. Takva zaštita integriteta treba biti zajamčena svakom ljudskim biću, u smislu zaštite od drugog čovjeka kao i od društva. Ovdje Rendtorff proširuje okvire zaštite pa ukazuje i na zaštitu osobnih podataka što je u današnjici, ali i u smislu daljnjeg širenja ove teme korisno.²¹⁰ Svaki pojedinac vlasnik je svoga tijela. Integritet i nepovredljivost daje mu pravo da posjeduje vlastiti um i vlastito tijelo, prije i poslije smrti. Oduzimanje tog prava gruba je povreda zajamčenog integriteta.

Biopravna pitanja poput postupanja s tijelom ili dijelovima tijela prije i poslije smrti ovise o shvaćanju pojma integriteta i nepovredivosti. Stoga je koncept integriteta također i pravni koncept, odnosno dio shvaćanja prava i pravnog poretka. Rendtorff u korijenima riječi latinski - „*integritas*“ te daljnjom razradom u „*intact*“ te izrekom „*nolli me tangere*“ doprinosi važnosti opisane nedodirljivosti, zaštiti, vrijednosti i osiguravanju nepovredivosti ljudskog tijela kojoj je individua vlasnik i gospodar.

Upravo integritet daje ključnu notu u deklaracijama o ljudskim pravima i ključan je u konstituiranju i razvoju bioprava.²¹¹ Shvaćanje koncepta integriteta u punini značenja može se primijeniti i na zaštitu ostalih temeljnih pripadajućih okolnosti. Zaštita sociološke i ekonomske dobrobiti čovjeka također se može smatrati zaštitom integriteta. Kao i kod prethodnih principa, integritet je jedna od temeljnih koncepata ispravnog shvaćanja funkcioniranja zakona. Ronald Dworkin je konceptom integriteta opisivao politički moral i zakonski poredak. Integritet je ono

²⁰⁸ Ibid., 136., „To je osobito relevantno u proširenju pojma ljudskih prava na takozvano „biopravo“ (prijevod autora).

²⁰⁹ Ibid., 136., Usp. K. E. Løgstrup, „Urørlighedszonen,” in *Kunst og Etik*, Gyldendal, København 1982.

²¹⁰ Ibid., 136., „U širem kontekstu ovo implicira zaštitu osobnog identite individue do zaštite pojedinca u vezi javne baze osobnih podataka“

²¹¹ Ibid., 136., „...no i načelo cjelovitosti (integriteta) također ima važnu ulogu u deklaracijama o ljudskim pravima ... kao nužna pretpostavka za razvoj bioprava (biolawa)“ (prijevod autora)

što daje izvorište i opravdanje sudcima u donošenju odluka i presuda, a provoditeljima zakonskog reda integritet daje pravo.²¹²

Ranjivost

Koncept ranjivosti posebno se kristalizira u bioetičkim pitanjima. Također, i ne iznenađujuće u pravnom poretku i zakonskim propisima koji su primarno osmišljeni u zaštiti ranjivih skupina. I ne samo u fundusu pitanja koja ističu nužnost zaštite nezaštićenih i ranjivih već i u shvaćanju ljudskog bića u njegovoj biti. Ranjivost i slabost ljudskog bića je realnost i kao takvo ono teži zaštiti i uvažavanju svog identiteta koji je, uz sve ostalo, i značajno osjetljivo nezaštićeno i ranjivo. Za razliku od drugih principa, ranjivost je ne samo opisni princip već ponajprije normativni.

Rendtorff usmjerava na potragu dodatnog objašnjenja ranjivosti kao koncepta i specifičnosti ljudskog identiteta kod francuskog filozofa Emanuela Levinas-a. Shvatiti stanje ljudskosti, odnosno čovjekovo stanje može se jedino kroz razumijevanje stanja ranjivosti. Levinas smatra da je ranjivost temelj za razumijevanje ljudskog morala, odnosno razlog postojanja morala kao odgovor na ranjivost. Ili u ovom slučaju nemoć.²¹³ Moralna odgovornost prema drugoj osobi kod Levinasa se isčitava u njegovom izričaju „Ne ubij“ što je temelj njegove filozofije.²¹⁴

Svjesnost o vlastitoj ranjivosti navodi nas na jednak pristup drugom ljudskom biću kojeg težimo zaštititi. U svijetu nejednake raspodjele bogatstva sve veća je razlika između bogatih i siromašnih gdje se koncept ranjivosti ljudskog bića ističe kao iznimno važan normativni element vrijednosti ljudskog bića. Odgovornost prema slabijima i ranjivima uz uvažavanje zajedničkih načela autonomije, dostojanstva i integriteta, postaje krucijalan koncept za mogućnost uvažavanja svih navedenih principa i u svim dimenzijama života. Činjenica ranjivosti ljudskog bića čini temelj za opstanak pravnog sustava jer zakon ima štititi. Ponajprije zaštititi one koji to sami ne mogu, ranjive i nezaštićene. Hart smatra da je ranjivost ljudskog bića temelj za regulaciju aktivnosti, pravila ponašanja i rada društvenih institucija.²¹⁵ Zaključno možemo utvrditi da primjena temeljnih bioetičkih načela predstavlja neizostavan normativni okvir

²¹² Ibid., 137., (Usp. Ronald Dworkin, *Law's Empire* (Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1986).

²¹³ Ibid., 137., Usp. Emmanuel Levinas, *Totality and Infinity: An Essay on Exteriority*, trans. Alphonso Lingis (Pittsburgh: Duquesne University Press; The Hague: Martinus Nijhoff, 1969)

²¹⁴ Peter Takov i Ambe Abraham Chenwie, "Levinas' Metaphysics of the Face: Ontological Injunction Not to Kill," *International Journal of Research and Innovation in Social Science* 8, br. 11 (2024): (1775–1785) ovdje 1776.; Usp. Emmanuel Levinas, *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*, translated by Richard A. Cohen (Pittsburgh: Duquesne University Press, 1985).

²¹⁵ Ibid., 138., Usp. Tom L. Beauchamp i James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, 8. izdanje (New York: Oxford University Press, 2019)

svakog zrelog i odgovornog zakonodavstva u suvremenom demokratskom društvu. Njihovo međusobno nadopunjavanje — autonomije, dostojanstva, integriteta i ranjivosti — čini ih strukturnim uporištem za cjelovito pravno uređenje biomedicinskih pitanja.

Uvažavanjem autonomije, afirmacijom dostojanstva, očuvanjem integriteta i prepoznavanjem ranjivosti, pravo ostvaruje svoju temeljnu svrhu — očuvanje čovjeka i civilizacijskog poretka pred izazovima biomedicinskog napretka. Svako regulatorno rješenje koje zanemari ove principe ostaje parcijalno i nedostatno u promoviranju istinske zaštite ljudskoga bića.

U prethodnom dijelu prikazan je proces definiranja etičkih načela. Put koji vodi od prvih etičkih komisija, međunarodnih konvencija i uvođenja informiranog pristanka kao ključnog nasljeđa Nürnberškog kodeksa pa preko formulacije temeljnih bioetičkih i biopravnih principa. Prepoznavanje potrebe za uspostavom osnovnih biopravnih načela otvorilo je prostor za formiranje bioprava kao zasebnog normativnog područja.

U poglavlju koje slijedi pratit ćemo kako se etičke ideje – uključujući one prethodno analizirane – postupno transformiraju u pravne norme kroz povijesni razvoj i konstitucionalizaciju bioprava. Taj put vodi od pojave neologizma ‘biopravo’ i prvih znanstvenih radova koji naznačuju njegovu novinu u bioetičkom i pravnom diskursu. Bit će potrebno obraditi i najznačajnije i najzahtjevnije probleme bioprava graničnih biomedicinskih praksi – kako bi se pokazalo na koji način ta pitanja razotkrivaju normativne dosege, ali i ograničenja suvremenih biopravnih okvira. Prateći prve naznake ideja bioprava kod Jonasa i Dworkina, pokazat će se i koji je njihov doprinos konačnoj uspostavi biopravne discipline. Konačno i prikaz institucionalizacije bioprava kroz akademski rad doprinijet će dokazu važnosti i opravdanosti teme.

7. BIOPRAVO - NASTANAK I RAZVOJ

Pojam 'biolaw' ili 'biopravo' relativno je nov neologizam u pravnoj i bioetičkoj literaturi. Prema dostupnim izvorima, prvi se put pojavljuje u europskoj znanstvenoj kulturi tijekom 1990-ih godina, kada je u francuskom diskursu korišten oblik 'biodroit', dok se na engleskom paralelno uvriježio termin 'biolaw'.²¹⁶ Poljski pravnik Roman Tokarczyk u radu 'Biojurisprudence. A New Current in Jurisprudence' (1997)²¹⁷ među prvima koristi termin 'biolaw' u znanstvenom kontekstu. On ga opisuje kao novi pravni pravac unutar jurisprudencije, usmjeren na regulaciju pitanja koja proizlaze iz razvoja biomedicinskih i biotehnoških znanosti.

U kasnijem razdoblju, osobito od početka 2000-ih, pojam 'biolaw' dobiva sve veću institucionalizaciju u međunarodnim raspravama, uključujući akademske konferencije i publikacije. Andrew W. Torrance u radu 'The Evolution and Development of Biolaw', naglašava kako se disciplina bioprava oblikuje u suvremenoj pravnoj znanosti kao autonomno područje povezano s bioetikom, ali sa svojom metodološkom i normativnom samostalnošću.²¹⁸ Dakle, može se zaključiti da je neologizam 'biolaw' u akademskoj upotrebi prisutan od 1990-ih, s prvim sustavnim spominjanjima kod Romana Tokarczyka (1997), dok njegovo šire teorijsko oblikovanje i institucionalizacija slijedi u radovima s kraja 1990-ih i početkom 21. stoljeća.

Razvoj discipline bioprava (biolaw) u europskom kontekstu nemoguće je razumjeti bez doprinosa talijanske filozofkinje prava i bioetičarke Laure Palazzani. Kao profesorica filozofije prava na LUMSA sveučilištu u Rimu i dugogodišnja članica Europske skupine za etiku znanosti i novih tehnologija (EGE), Palazzani je jedna od rijetkih autorica koja je sustavno povezala bioetiku s pravnom normativnošću. Njezin rad predstavlja filozofsku i metodološku sintezu koja je odigrala ključnu ulogu u konstituiranju bioprava kao autonomnog akademskog i praktičnog područja.

Palazzani u svojim ranim radovima, poput članka 'The Concept of Person Between Bioethics and Biolaw' (1999), polazi od temeljne filozofske dileme: što znači biti 'osoba' i kako taj pojam

²¹⁶ Juan Alberto Lecaros, "Biolaw and Bioethics: Convergences and Divergences," u *Biolaw and Policy in the Twenty-First Century: Building Answers for New Questions*, ur. Erick Valdés i Juan Alberto Lecaros (Cham: Springer, 2019) (93-118) ovdje 95: „coin first in French (*biodroit*) and soon afterwards in English (*biolaw*) extending later to other European languages (*biorecht*, *biodiritto*, *bioedireito*)“.

²¹⁷ Roman A. Tokarczyk, "Biojurisprudence: A New Current in Jurisprudence," *Finnish Yearbook of International Law* 7 (1996): 341–352.

²¹⁸ Andrew W. Torrance, "The Evolution and Development of Biolaw," preprint, 2010, Social Science Research Network (SSRN), <https://ssrn.com/abstract=1552851>

oblikuje pravnu zaštitu života.²¹⁹ U toj raspravi jasno ističe napetost između personalističkog pristupa, prema kojem je ljudsko biće u svakom stadiju razvoja osoba, i funkcionalističkog pristupa, koji pojam osobe veže uz određene kognitivne i relacijske sposobnosti. Biopravo, prema Palazzani, nastaje upravo na tom raskrižju, gdje etičko promišljanje prelazi u normativnu regulaciju života i ljudskog dostojanstva.

Njezina monografija 'Introduction to the Philosophy of Biolaw' (2009) predstavlja prvi sustavni pokušaj da se *biolaw* utemelji kao filozofski i pravni koncept.²²⁰ Palazzani tu naglašava da je biopravo autonomno područje, koje ne proizlazi samo iz medicinskog prava ili bioetike, već se oblikuje kao most između deskriptivne znanosti i normativne regulacije. Sama autorica piše: „Filozofija prava vraća biopravo njegovom strukturalnom i izvornom značenju prava, naglašavajući opasnost od prava koje se radikalno otuđuje od etike, opasnost nečovječnog korištenja prava, odnosno opasnost da se pravo upotrijebi protiv čovjeka.“²²¹

Daljnji razvoj teme Palazzani proširuje u knjizi 'Bioethics and Biolaw: Theories and Questions' (2018), gdje raspravlja o teorijskim dilemama i praktičnim pitanjima koja proizlaze iz biomedicinskih inovacija.²²² Tu se jasno očituje njezina metodološka linija: biopravo je potrebno razumjeti ne samo kao 'pravnu primjenu' bioetike, nego kao vlastitu disciplinu, koja zahtijeva filozofsko utemeljenje, normativnu autonomiju i otvorenost interdisciplinarnom dijalogu.²²³

Poseban naglasak u njezinu radu leži na konceptu osobe (personhood). U poglavlju '*Person and Human Being in Bioethics and Biolaw*' Palazzani ističe da se suvremeni izazovi biomedicine ne mogu riješiti bez razjašnjenja odnosa između 'čovjeka' kao biološkog entiteta i 'osobe' kao pravno-etičkog subjekta.²²⁴ Da je pojam osobe ključan u shvaćanju bioprava misli i D. Carpi. U djelu '*Bioetika i bioprava kroz literaturu*' zaključuje: „U današnje vrijeme bioetika se pretvara u biopravo, neologizam koji naglašava da obrana života mora ići ruku pod ruku s obranom i

²¹⁹ Laura Palazzani, “The Concept of Person Between Bioethics and Biolaw,” *Theoretical Medicine and Bioethics* 20, br. 2 (1999): 141–151.

²²⁰ Laura Palazzani, *Introduction to the Philosophy of Biolaw*, prev. Victoria Bailes (Rome: Studium, 2009), 35–39.

²²¹ Ibid, 43.

²²² Laura Palazzani, *Bioethics and Biolaw: Theories and Questions* (Torino: Giappichelli, 2018), 2–16 (poglavlje “From Bioethics to Biolaw”), gdje autorica analizira pluralizam u suvremenoj filozofskoj misli te prikazuje glavne teorijske pristupe bioetici: liberalizam, principilizam, utilitarizam, etiku vrline, personalizam i komunitarizam.

²²³ Laura Palazzani, *Introduction to the Philosophy of Biolaw*, prev. Victoria Bailes (Rome: Studium, 2009), 42–48. Autorica istražuje povezanost prava i morala, bioprava i bioetike te besmislenost odvajanja ovih disciplina kao i neutemeljenost izjednačavanja.

²²⁴ Laura Palazzani, “Person and Human Being in Bioethics and Biolaw,” u *Autonomy and Human Rights in Health Care: An International Perspective*, ur. David N. Weissstub i Guillermo Díaz Pintos (Dordrecht: Springer, 2008), 89–98. Vidi isto: Treba li u bioetici govoriti o čovjeku ili o osobi? *Socijalna ekologija* 6, br. 4 (1997): 393–400.

promicanjem prava, te da se pravo mora suočiti s konkretnim rezultatima znanosti. Posljedično, čak se i pojmovi koji su se uvijek uzimali zdravo za gotovo stavljaju pod upitnik. Zapravo, ono što je danas u središtu rasprave u bioetici/biopравu jest pojam osobe.²²⁵

Biopravo tako nastaje kao polje u kojem pravo pokušava premostiti jaz između činjenica biološkog života i normativnih zahtjeva dostojanstva i pravne zaštite. Palazzani je, dakle, filozofski artikulirala biopravo kao autonomnu disciplinu, utemeljenu na personalističkoj etici i interdisciplinarnoj metodologiji. Njezin rad omogućuje da biopravo bude shvaćeno ne samo kao tehničko 'pravo o životu', nego kao nova paradigma pravnog mišljenja, gdje se pitanje 'što je čovjek' pretvara u pitanje 'što pravo mora zaštititi kao osobu'. Time Palazzani zauzima ključnu poziciju u europskoj tradiciji razvoja bioprava, čineći ih legitimnim nasljednikom i pravnim produžetkom bioetičke refleksije.

Detaljnou analizom glavnih etičkih tradicija — od liberalno-libertarijanskih preko utilitarističkih do personalističkih²²⁶ — rasprava nužno dolazi do pojma osobe kao središnje etičke, odnosno bioetičke kategorije. Ključno je pitanje: jesu li sva ljudska bića ujedno i osobe, ili postoje situacije u kojima „još nisu” ili „više nisu” osobe?²²⁷ Za razliku od Dworkina, koji izbjegava strogo ontološko određenje osobe i raspravu usmjerava na vrijednost života i prava koja iz nje proizlaze, Palazzani drži da se to pitanje ne može izbjeći: potrebno je eksplicitno razjasniti kriterije osobnosti kako bi bioetički i biopravni sudovi imali stabilno normativno uporište.

Jacob Dahl Rendtorff također je jedan od ključnih europskih filozofa prava i bioetike koji je pridonio oblikovanju pojma bioprava (biolaw). Rendtorff je sudionik europskog istraživačkog projekta BIOMED II (1995.–1998.) čiji je cilj bio identificirati temeljne etičke vrijednosti koje mogu poslužiti kao osnova europske bioetike i bioprava.²²⁸ Rezultat tog projekta bilo je isticanje četiri ključna etička načela za bioetiku i biopravo: autonomija, dostojanstvo, integritet i ranjivost. Rendtorff naglašava da se ta načela ne mogu shvatiti kao univerzalne, bezvremenske istine, nego kao refleksijske smjernice i vrijednosti koje imaju osobitu važnost u europskoj kulturi.²²⁹ Time je Rendtorff pokazao da biopravo nije samo teorijska refleksija, već i praktična disciplina koja nastoji uspostaviti most između filozofske analize i konkretnih pravnih

²²⁵ Daniela Carpi, "Introduction", u: *Bioethics and Biolaw through Literature*, ur. Daniela Carpi (Berlin/Boston: De Gruyter, 2011), 3.

²²⁶ Palazzani, *Introduction to the Philosophy of Biolaw*, 3-18.

²²⁷ Ibid., 27-34.

²²⁸ Jacob Dahl Rendtorff, "Basic Principles in Bioethics and Biolaw," *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 4 (1998) 130-142; ovdje 130 (abstract).

²²⁹ Jacob Dahl Rendtorff, "Basic Principles in Bioethics and Biolaw," *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 4 (1998) 130-142; ovdje 130 (abstract).

mehanizama.²³⁰ Njegov doprinos sastoji se, dakle, u filozofskom artikuliranju bioprava kao autonomne discipline utemeljene na personalistički shvaćenoj autonomiji, dostojanstvu, integritetu i ranjivosti, koji zajedno čine refleksijski okvir za europsku bioetiku i pravnu regulaciju života. U tom smislu, biopravo ne predstavlja tek pravnu primjenu bioetike, nego područje u kojem se etička načela pretvaraju u konkretne pravne i političke norme.

Da je biopravo praktična disciplina tvrdi i Fernanda Schaefer Rivabem u članku *'Biolaw: an autonomous discipline?* Iako je naslov njenog rada zapravo pitanje, ona objašnjava svoju namjeru analize bioprava kao samostalne discipline: "Predložena rasprava usmjerena je na analizu može li se biopravo tretirati kao nova i autonomna grana prava, kao posrednik u novim sukobima."²³¹ Zaključnom analizom utvrđuje: „Impresivan razvoj biotehnologije, osobito u posljednja dva desetljeća, doveo je do onoga što je postalo poznato kao biopravo."²³² Autorica argumentira postojanje snažne potrebe za priznanjem bioprava kao zasebne discipline, budući da tradicionalne pravne grane nisu dovoljne za regulaciju novih biomedicinskih izazova.²³³ Time se njezina pozicija nadovezuje na autore poput Laure Palazzani, koji također ističu normativnu i filozofsku autonomiju bioprava.

Važno je napomenuti da Rivabem naglašava kako biopravo ne treba svoditi na puku pravnu primjenu bioetike, već ga treba razumjeti kao samostalno područje prava koje se bavi specifičnim pitanjima ljudskog dostojanstva, tijela i biomedicinskih inovacija.

Na istom tragu, ali ulazeći dalje u analizu teme bioprava preko pojma biopolitike, talijanski filozof, D'Agostino u članku „Le prospettive della biopolitica“ iznosi glavnu tezu: U današnjim vremenima biopolitika postaje sveprožimajući obrazac djelovanja koji *ljudskost* više ne shvaća kao zadanu vrijednost, nego kao proizvod društvenih i tehnoloških praksi. Takvo razumijevanje, kako ističe D'Agostino, nosi ozbiljne normativne posljedice za bioetiku i biopravo: ako je čovječnost rezultat prakse, tada se nameće pitanje kako spriječiti da pravo i politika svedu osobu na biološki materijal i instrumentaliziraju sam život.²³⁴ Ovu dijagnozu ilustrira nizom

²³⁰ Ibid., 235-244.

²³¹ Ibid., 282.

²³² Ibid., 282.

²³³ Ibid., 288. "Uistinu, iako se biopravo trenutno nalazi u preparadigmatskoj fazi, prije formalnog priznanja kao nove discipline, njegov je razvoj neupitan i neizbježan. Moglo bi se tvrditi da će postojati nesuglasice u pogledu njegovih epistemoloških temelja, kao što je slučaj s bioetikom, no to se nije dogodilo. Različiti se pristupi ujedinjaju kroz ustavnu viziju i priznanje ljudske osobe kao vrijednosti i izvora cjelokupnog pravnog poretka, a upravo iz zaštite osobe razvijaju se teorijski temelji te discipline.

²³⁴ Francesco D'Agostino, „Le prospettive della biopolitica,“ *Medicina e Morale* 58, br. 1 (2008): 15–34.

tematskih dvojbi (legalizacija pobačaja, utjecaj na omjera spolova pri rođenju, legalizacija eutanazije, moderni sport i tehničko upravljanje tijelom). U sva četiri slučaja vidi se tendencija da se o životu odlučuje polazeći od učinaka i ciljeva prakse, a ne od inherentnog dostojanstva osobe.

Personalističkim poimanjem filozofije prava, on tumači bioetiku kao područje koje se mora ugraditi u normativni poredak upravo zato da bi se zaštitila osoba kao nedisponibilan subjekt prava. U tom je smislu personalizam za njega kriterij i granica biopolitičke moći: političko upravljanje životom ne smije pretvoriti osobu u “materijal politike”.²³⁵ Biopravne 'granice' su pravila koja, uz sve poteškoće moraju štiti integritet života i tjelesnosti (npr. zabrane eutanazije, selekcije po spolu, utilitarnih manipulacija genomom). Ovakav pristup traži stalni dijalog prava s filozofijom i teologijom, ali i oslonac na ustavnopravne kategorije (dostojanstvo, jednakost, pravo na život).

D'Agostinova analiza biopolitike ne završava u kritici, nego otvara put pozitivnoj konstrukciji biopravnog poretka: pravo, ukoliko je personalistički utemeljeno i preventivno oblikovano, može zaustaviti sklonost moderne tehnike da od osobe načini „proizvod prakse“. Time se ostvaruje cilj zajednički bioetici i biopravima: u središtu normativnog poretka ostaje osoba – a ne korisnost ili moć.²³⁶ U recenziji D'Agostinova djela, Guerzoni vidi doba prikaz bioetičkih pojmova i problematike vezane uz njih. Također smatra da je autor dao dobra pregled pojmova u odnosu na biopolitičke implikacije i praktičnu primjenu s jedne strane i teoretsku zahtjevnost pojmova s druge strane.²³⁷

Zini upućuje da D'Agostino postavlja granice biopolitike u odnosu na ljudsku osobu i njeno dostojanstvo. Naglašava da pojam 'osobe' kod D'Agostina ima primat pred političkim i društvenim strukturama moći. Biopolitika se, prema D'Agostinu, ne smije svesti na tehniku upravljanja životom, već mora ostati utemeljena na etičkoj dimenziji. Zini vidi D'Agostinovu misao kao oblik 'kritičke biopolitike' koja uvažava ontološku i fenomenološku posebnost ljudske osobe. Na kraju izvodi zaključak kako su temeljne implikacije D'Agostinovog pristupa normativne: osigurati granice moći kako bi se očuvalo dostojanstvo i integritet ljudskog života.²³⁸

²³⁵ Usp. Francesco D'Agostino, *Bioetica nella prospettiva della filosofia del diritto* (Torino: Giappichelli, 1996; 3. izd. 1998); idem, “Le prospettive della biopolitica,” *Medicina e morale* 58, br. 1 (2008): 15–34; vidi i Laura Palazzani, “Dalla bioetica alla biogiuridica di Francesco D'Agostino,” *Persona y Derecho* 90 (2024): 331–350.

²³⁶ Francesco D'Agostino, *Introduzione alla biopolitica. Dodici voci fondamentali* (Rim: Aracne, 2009).

²³⁷ Daniele Guerzoni, „Recensione a Francesco D'Agostino, *Introduzione alla biopolitica. Dodici voci fondamentali*,“ *Diritto e questioni pubbliche* 10 (2010): 275–280.

²³⁸ Francesco Zini, „Persona e potere. I limiti della biopolitica nel pensiero di Francesco D'Agostino,“ *Rivista di filosofia del diritto* 1 (2025): 163–178.

U hrvatskom akademskom kontekstu, Hrvoje Jurić, profesor filozofije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, jedan je od rijetkih hrvatskih autora koji je tematizirao pojam bioprava i njegov odnos prema bioetici i biopolitici. U svojim radovima Jurić naglašava da je biopravo nastalo kao odgovor na granice same bioetike. Dok bioetika pruža normativno-etički okvir, biopravo ga institucionalizira i prevodi u pravno obvezujuće norme.

Jurić pritom povezuje biopravo s pojmom biopolitike (Foucault, Agamben). Ako se biopolitika, tvrdi Jurić, odnosi na moć nad životom kroz disciplinarne i biopolitičke mehanizme, onda biopravo predstavlja normativnu korekciju tih procesa, osiguravajući da se život štiti i afirmira, a ne reducira na objekt upravljanja. “Biopolitika ovdje znači skup multidisciplinarnih i pluriperspektivnih znanstvenih političkih rasprava....te političke prakse kojoj ta pitanja padaju u zadatak, uključujući i pravnu regulaciju tih pitanja (koja se u posljednje vrijeme izdvaja te naziva „biojuridikom“ ”²³⁹ On upućuje na pojam biojuridike i to u korelaciji s bioetikom i biopolitikom čineći jasnu razliku između njih. Također, ističe nužnost da hrvatska pravna i filozofska zajednica preuzmu proširenu diskusiju, posebno s obzirom na izazove koje donose biotehnologije, medicinska praksa i ljudska prava.²⁴⁰

Njegov doprinos leži u tome da je, povezujući pojmove bioetike, biopolitike i bioprava, otvorio prostor za razumijevanje bioprava ne samo kao pravne discipline, nego i kao filozofskog projekta.

Još ranije, 2000-te Matulić objavljuje članak *Bioetika i biopravo, Bio-jus” kao odgovor na pravne aspekte izazvane unutar “bio-etosa”*. Pokušaj delieneacije nekih aspekata u odnosu između bioetike i bioprava. Jasno izražava stav da je bioetička reakcija odgovor na izazove nastale uslijed biomedicinskog napretka. Biopravo dolazi kao odgovor na bioetičke probleme i ne može se shvatiti odvojeno od prava općenito, ali metodološki i referencijalno da. Matulić tu razliku objašnjava činjenicom da se radi o nužnoj interdisciplinarnosti i uvažavanju drugih znanstvenih disciplina. Biopravo će stoga smatra Matulić, nadrasti bioetiku jer zahtjeva da se načela koja je bioetika prepoznala i konkretizirala, ostvare pravnom formulacijom i normiranjem.²⁴¹ Matulić ističe: „Bioetika je izazov za pravo“²⁴². On sustavno prati i prepoznaje postojanje i glasnu raspravu na bioetičkoj sceni o odnosu bioetike i prava. Stoga je i naglasio,

²³⁹ Hrvoje Jurić, “Etika i politika, bioetika i biopolitika,” *Socijalna ekologija* 11, br. 3 (2002): 233–244, ovdje 239.

²⁴⁰ Ibid., 233-244.

²⁴¹ Tonči Matulić, “Bioetika i biopravo: ‘bio-jus’ kao odgovor na pravne aspekte izazvane unutar ‘bio-ethosa’.

Pokušaj delieneacije nekih aspekata u odnosu između bioetike i bioprava,” *Vladavina prava* 4, br. 2 (2000): 43–64.

²⁴² Ibid, 46.

a to se danas pokazuje aktualnim, da se u raspravu o bioetičkim temama, kako kaže „nužno i neodgodivo“ uključi i pravna znanost.²⁴³

Mirko Štifanić razvija promišljanja o mjestu čovjeka i života u suvremenoj medicini i zdravstvu. Posebno naglašava nužnost nastanka i razvoja novih biodisciplina – biomedicine, bioetike, biopolitike i bioprava – kako bi se osigurala zaštita života i dostojanstva čovjeka u uvjetima naglog znanstveno-tehnološkog napretka.²⁴⁴ On izričito navodi da je „sve neophodniji i razvoj bioprava, kao nove, posebne generacije prava. Ono će izrasti na korijenima medicinskog prava, te će na nov- „bio“ način – pravno urediti poziciju čovjeka pred izazovima biomedicine i biotehnologije u biozdravstvu.“²⁴⁵

Dok se medicinsko pravo bavi odnosima u okviru zdravstvene djelatnosti i zaštitom pacijentovih prava, biopravo ima šire značenje: ono pravno uređuje pitanja poput: zahvata na ljudskom genomu, tijelu i životu, povezujući pravnu regulaciju s etičkim načelima.

Odnos između bioetike i bioprava može se razumjeti analogno odnosu između etike i prava: riječ je o dvama autonomnim, ali međusobno ovisnim područjima. Etika predstavlja normativni temelj prava, dok je pravo njegov pozitivnopravni, institucionalizirani izraz. Isto načelo vrijedi i u odnosu bioetike i bioprava. Bioetika analizira i razrađuje vrijednosne pretpostavke, moralne kategorije i normativne kriterije, dok biopravo te uvide preobražava u konkretne pravne odredbe i postupovne standarde.

Njihova povezanost osigurava da središte normativnog djelovanja ostaje usmjereno na zaštitu života kao temeljne vrijednosti. Za razliku od medicinskog prava, koje primarno uređuje praktične odnose između pacijenata i zdravstvenih djelatnika, biopravo ide korak dalje: ono istražuje i prosuđuje kriterije na kojima se temelji pravna dopustivost ili nedopustivost biomedicinskih i biotehnoloških intervencija. Time se biopravo ne iscrpljuje u regulaciji, nego preuzima i refleksivnu ulogu preispitivanja moralnih i ontoloških pretpostavki samih zakonskih normi.²⁴⁶ Bez bioprava, smatra Štifanić, nije moguće rješavati suvremene etičke i pravne dileme poput pitanja ljudskog genoma, eutanazije, eksperimentiranja na ljudima, pobačaja ili terapijskog kloniranja. Biopravo je dakle nužno kako bi se izbjegao formalizam i kako bi se pravni okvir uskladio s etikom usmjerenom na život i dostojanstvo osobe. Iako biopravo i bioetika ostaju autonomne discipline, Štifanić naglašava da moraju djelovati u međuovisnosti.

²⁴³ Ibid, 46-47, „Načelna diskusija o ‘odnosu‘ je od samih početaka bioetike poprimila dimenzije nužne i nedogodive potrebe za angažmanom pravne znanosti i prava u tematikemakoje bioetika prigrljuje kao svoj materijalni objekt”.

²⁴⁴ Mirko Štifanić, „Čovjek i život u središtu pozornosti,” *Riječki teološki časopis* 17, br. 1 (2009): 153–168.

²⁴⁵ Ibid., 153.

²⁴⁶ Ibid., 153-168.

Autonomija prava ne može biti apsolutna jer su izazovi suvremene medicine povezani s temeljnim pitanjima života i smrti, ljudskog dostojanstva, prava pacijenata i etike odgovornosti. Biopravo stoga mora biti prožeto etičnošću i interdisciplinarnim dijalogom kako bi moglo odgovoriti na složena pitanja biotehnoške civilizacije.²⁴⁷

Štifanićev doprinos razumijevanju bioprava ogleda se ponajprije u njihovu jasnom pozicioniranju kao nove generacije prava, koja nadilazi okvire tradicionalnog medicinskog prava i u sebe integrira temeljna načela bioetike. U njegovoj filozofskoj viziji bioprava pravo mora biti usmjereno na očuvanje i zaštitu života u svim njegovim pojavnim i egzistencijalnim dimenzijama. Kao normativni sustav na sjecištu etičkog i pravnog poretka, biopravo je pozvano oblikovati biozdravstveni okvir u kojemu je čovjek — kao tjelesno, duhovno i relacijsko biće — doista u središtu pozornosti.

U tom kontekstu Štifanić iznosi i vlastitu definiciju bioprava: „Pojmom biopravo označavaju se pravna pravila u području medicine, zdravstva i bioinženjerstva. Naime, danas je nedvojbeno nemoguće stvoriti idealne zakone koji će obuhvatiti i predvidjeti sve moguće situacije i stanja, jer je biomedicinska znanost...(p)ostala (ne)predvidljiva.“²⁴⁸ Štifanićeva koncepcija „nove generacije prava“ — bioprava — u mnogočemu se podudara s D’Agostinovim pozivom na razvoj biogiuridike: oba autora zagovaraju uspostavu normativnog poretka koji je istodobno pravno utemeljen i etički prožet, a čija je središnja zadaća zaštita života i ljudskog dostojanstva. Koji su to izazovi i kontroverzne biopravne teme prikazat ćemo u sljedećem prikazu. Neke od njih su aktualne i političko – medijski podržane, a neke su zbog slabije zastupljenosti u medijskom prostoru i nedostatka informiranosti, zapostavljene.

7.1. Primjeri biopravnih izazova

a) Pravo na život predstavlja jedno od temeljnih područja bioprava. Govorimo o možda najzastupljenijoj temi u političkom, medijskom i javnom prostoru. Od teme prava na život ne može se odvojiti pitanje prava na smrt jer obje počivaju na istoj premisi. Stoga, razrada pitanja prava na život u suvremenom pravnom i etičkom diskursu obuhvaća i pitanje prava na smrt.

Ova problematika zauzima središnje mjesto u raspravama o granicama autonomije pojedinca, dostojanstvu ljudskog života te odnosu između nacionalnih zakonodavstava i međunarodnih

²⁴⁷ Ibid., 155-156. „Etika i pravo u suvremenom društvu i kulturi podložne su stalnim promjenama. Najčešće je pravo ovisilo o etici i donedavno je smatrano njezinim integralnim dijelom. Naime, zakoni su se temeljili na načelima i /ili vrijednostima koji su bili temelj moralnog ponašanja liječnika i drugog zdravstvenog osoblja te građana. Međutim, etika nikada nije bila jedinstvena nego pluralistička. A upravo je etički pluralizam, koji se javlja od samih početaka, najvažniji čimbenik koji je utjecao na nastanak bioetike.“

²⁴⁸ Štifanić, „Čovjek i život u središtu pozornosti“, 156.

standarda zaštite ljudskih prava. Budući da se radi o vrlo kompleksnoj problematici, u europskoj i svjetskoj praksi, političko pravni stavovi su različiti.

Iako su temeljna ljudska prava univerzalno zajamčena međunarodnim konvencijama, njihova se primjena u području prava na život i smrti i dalje oblikuje prema nacionalnim pravnim tradicijama i moralnim standardima. Svaka država zadržava diskrecijsko pravo u određivanju granica između zaštite života i poštovanja osobne autonomije, što dovodi do različitih rješenja u pitanjima eutanazije, potpomognutog samoubojstva ili prekida liječenja.

Europski sud za ljudska prava sustavno tumači članak 2. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava²⁴⁹ kao jamstvo prava na život, ali odbija izvesti iz njega pravo na smrt. U predmetu *Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva*²⁵⁰ sud je jasno naglasio da se iz članka 2. ne može izvesti pravo na smrt uz pomoć druge osobe. Istodobno, u predmetima *Haas protiv Švicarske* i *Lambert protiv Francuske* sud je naglasio granicu između aktivne pomoći pri smrti i povlačenja ili uskraćivanja održavajuće terapije.²⁵¹

b) Pobačaj i njegova zakonska regulacija, pokazuje značajne razlike među državama svijeta. U nastavku su primjeri koji ukazuju na širok spektar normativnih i kulturnih pozicija – od ustavnog jamstva autonomije žene (Francuska) do gotovo potpune zabrane pobačaja (Poljska, Malta, El Salvador) – čime se jasno ocrtava pluralizam vrijednosnih i pravnih interpretacija unutar suvremenog globalnog konteksta.

Tako je, na primjer Francuska 2024. godine ustavno zajamčila pravo na prekid trudnoće, čime je postala prva država u Europi koja je to učinila.²⁵² Španjolska pak od 2010. primjenjuje model rokova koji omogućava prekid trudnoće do 14. tjedna, što je potvrđeno i odlukom Ustavnog

²⁴⁹ Vijeće Europe, *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms* (European Convention on Human Rights), Rim, 4. studenoga 1950., čl. 2, <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005>. „Svatko ima pravo na život, a to pravo štiti zakon. Nitko ne smije biti namjerno lišen života, osim pri izvršenju kazne izrečene presudom suda nakon osude za kazneno djelo za koje je ta kazna predviđena zakonom. Lišenje života neće se smatrati protivnim ovom članku ako proizlazi iz uporabe sile koja nije veća od one apsolutno nužne: a) u obrani bilo koje osobe od nezakonitog nasilja; b) radi zakonitog uhićenja ili sprječavanja bijega osobe koja je zakonito lišena slobode; c) u djelovanju zakonito poduzetom s ciljem suzbijanja nereda ili pobune“ (prijevod autora).

²⁵⁰ *Pretty v. The United Kingdom*, br. 2346/02, presuda Europskog suda za ljudska prava od 29. travnja 2002., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60448>.

²⁵¹ *Haas v. Switzerland*, br. 31322/07, presuda Europskog suda za ljudska prava od 20. siječnja 2011., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103571>.

²⁵² Francuska, *Constitution de la République française*, čl. 34 (u verziji na snazi nakon ustavne revizije od 8. ožujka 2024.), *Journal officiel de la République française* br. 58, 9. ožujka 2024., članak 34: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000049251463>. „La loi détermine les conditions dans lesquelles s'exerce la liberté garantie à la femme d'avoir recours à une interruption volontaire de grossesse“ (Zakon određuje uvjete pod kojima se ostvaruje sloboda zajamčena ženi da pribjegne prekidu trudnoće).

suda 2023. godine.²⁵³ Kanada je nakon presude Morgentaler 1988. dekriminalizirala pobačaj na saveznoj razini.²⁵⁴ U Hrvatskoj je pobačaj dopušten do 10. tjedna trudnoće na temelju zakona iz 1978., a Ustavni sud je 2017. potvrdio njegovu ustavnost.²⁵⁵ Nasuprot tome, Poljska je 2020. godine gotovo potpuno zabranila pobačaj odlukom Ustavnog suda,²⁵⁶ dok Malta i dalje zadržava najstroži režim u Europi, dopuštajući prekid trudnoće isključivo kada je život majke u neposrednoj opasnosti.²⁵⁷ Izvan Europe, primjer El Salvadora, gdje je pobačaj u potpunosti zabranjen, rezultirao je osudom Interameričkog suda za ljudska prava u predmetu Manuela protiv El Salvadora (2021).²⁵⁸

c) Eutanazija i medicinski potpomognuto umiranje, zajedno s pobačajem, predstavlja jedno od najsloženijih i najraspravljanijih pitanja suvremene bioetike. Oba fenomena zahvaćaju samu srž bioetičkog promišljanja jer se tiču nepovredivosti ljudskog života i granica njegove moralne i pravne zaštite. Na primjeru odabranih država europskog i šireg pravnog prostora, ilustrirat će se različiti kulturni, etički i normativni pristupi pitanju prava na smrt te granicama dopuštenog medicinskog djelovanja. Nizozemska je 2002. godine donijela Zakon o prekidu života na

²⁵³ Španjolska, Sentencia del Tribunal Constitucional br. 44/2023 od 9. svibnja 2023., kojom se potvrđuje čl. 14 *Ley Orgánica 2/2010, de salud sexual y reproductiva y de la interrupción voluntaria del embarazo*, BOE-A-2023-13955. „...se consagra un derecho de aborto libre en las catorce primeras semanas“ (utemeljuje se pravo na slobodan pobačaj u prvih četrnaest tjedana trudnoće).

²⁵⁴ *R. v. Morgentaler*, [1988] 1 S.C.R. 30 (Vrhovni sud Kanade, presuda od 28. siječnja 1988.), <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/scc-csc/en/item/288/index.do>. Sud je presudio da odredba 251 Kanadskog kaznenog zakona, koja je kriminalizirala abortus osim u slučajevima kada medicinski odbor certifikata odobri, krši prava žene zajamčena § 7 Kanadske povelje o pravima i slobodama („right to life, liberty and security of the person“).

²⁵⁵ Ustavni sud Republike Hrvatske, *Rješenje broj U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i Izdvojeno mišljenje, Narodne novine 25/2017* (20. ožujka 2017). Sud je u točkama 49. i 50. odluke izričito naložio Saboru da u roku od dvije godine donese novi zakon kojim će se “osuvremeniti” postojeći *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* (NN 18/78, 88/09). Taj rok je istekao u veljači 2019., ali novi zakon još nije usvojen.

²⁵⁶ Trybunał Konstytucyjny Republike Poljske, *Planowanie rodziny, ochrona płodu ludzkiego i warunki dopuszczalności przerywania ciąży, wyrok od 22. listopada 2020.*, sygn. akt K 1/20, pristupljeno 18. rujna 2025., <https://trybunal.gov.pl/postepowanie-i-orzeczenia/wyroki/art/11300-planowanie-rodziny-ochrona-plodu-ludzkiego-i-warunki-dopuszczalnosc-przerywania-ciazy>. „Ustavni sud Poljske odlučio je da su članak 4a stavak 1. točka 2. i članak 4a stavak 2. prvi stavak Zakona od 7. siječnja 1993. o planiranju obitelji, zaštiti ljudskog ploda i uvjetima dopuštenosti prekida trudnoće protivni članku 38. u vezi s člankom 30. i člankom 31. stavkom 3. Ustava Republike Poljske.“

²⁵⁷ Malta, *Criminal Code (Amendment No. 3) Act, 2023*, Act No. XXII of 2023, Government Gazette of Malta No. 21,078 (30 June 2023); vidi i ažurirani Criminal Code, Cap. 9, čl. 243B (iznimke kada je život trudnice u neposrednoj opasnosti ili je zdravlje u teškoj ugrozi koja može dovesti do smrti). Dostupno na: [legislation.mt](https://legislation.mt/eli/act/2023/22) (ELI: *eli/act/2023/22*) i *eli/cap/9* (PDF) (pristupljeno 17. 09. 2025).

²⁵⁸ Inter-American Court of Human Rights, *Case of Manuela et al. v. El Salvador*, presuda od 2. studenoga 2021., Series C br. 441, §§ 180–260, posebno § 180 („The State is responsible for the violation of the rights to life, personal integrity, privacy, equality before the law and health ... to the detriment of Manuela“), pristupljeno 18. studenoga 2025., https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_441_ing.pdf.

zahtjev i potpomognutom samoubojstvu, čime je uz stroge kriterije dopuštena eutanazija.²⁵⁹ Belgija je iste godine usvojila sličan zakon, a 2014. ukinula je dobnu granicu.²⁶⁰ Španjolska je 2021. legalizirala eutanaziju organskim zakonom 3/2021.²⁶¹ Kanada od 2016. dopušta medicinski potpomognuto umiranje (MAID Medical Assistance in Dying), a Zakon je proširen 2021. godine.²⁶² te definira izuzetke za „final consent“.²⁶³ Novi Zeland je također legalizirao eutanaziju nakon referenduma 2020. godine.²⁶⁴ Suprotno tome, u Hrvatskoj, Kaznenim zakonom - člankom 112. definirana je zabrana i propisana kazna zatvora.²⁶⁵ U Ujedinjenom Kraljevstvu eutanazija i asistirano samoubojstvo i dalje su kaznena djela.²⁶⁶

Ne postoji jedinstvena baza podataka o državama Europske unije i ostatka svijeta koja bi sadržavala podatke o legislativi za pitanje eutanazije. Međutim točna kretanja o zakonskim promjenama u pitanjima eutanazije u svakoj državi svijeta prati World Federation of Right to

²⁵⁹ Nizozemska, *Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act* (Zakon od 12. travnja 2001., stupio na snagu 1. travnja 2002.), *Bulletin of Acts and Decrees 2001.*, br. 194; u: Regional Euthanasia Review Committees, *Euthanasia Code 2022*, Annexe: Relevant Statutory Provisions, ch. II, § 2(1)(a–f) (kriteriji dužne pažnje), pristupljeno 18. rujna 2025., https://www.euthanasiecommissie.nl/binaries/euthanasiecommissie/documenten/codes/2022-01-01-euthanasia-code/EuthanasiaCode2022_English/RTE_EuthaCode2022_English.pdf. Navod iz zakona: „Kako bi se postupalo u skladu s kriterijima dužne pažnje ... liječnik mora: (a) biti uvjeren da je pacijentov zahtjev dobrovoljan i promišljen; (b) biti uvjeren da je pacijentova patnja nepodnošljiva, bez izgleda za poboljšanje; (c) informirati pacijenta o njegovom stanju i prognozi; (d) zajedno s pacijentom zaključiti da ne postoji razumna alternativa; (e) konzultirati najmanje jednog neovisnog liječnika koji pregledava pacijenta i daje pisano mišljenje; i (f) postupiti s dužnom medicinskom pažnjom i brižljivošću pri okončanju pacijentova života ili pri pružanju pomoći pri samoubojstvu.“

²⁶⁰ Belgija, *Law of 28 May 2002 on Euthanasia*, kako je izmijenjen *Law of 28 February 2014* (proširenje na maloljetnike), čl. 3; vidi Law Library of Congress, “Regulation of Assisted Dying – Belgium” (potvrđuje da je dobna granica ukinuta – the law was amended to extend eligibility for euthanasia to minors), pristupljeno 18. rujna 2025., <https://www.loc.gov/law/help/assisted-dying/belgium/assisted-dying-belgium.pdf>.

²⁶¹ Španjolska, *Ley Orgánica 3/2021, de 24 de marzo, de regulación de la eutanasia*, BOE-A-2021-4628, Boletín Oficial del Estado br. 72, 25. ožujka 2021., 34037–34049, preambula II, 34039, pristupljeno 17. rujna 2025., <https://www.boe.es/eli/es/lo/2021/03/24/3/con>. „Svaka punoljetna osoba, potpuno sposobna za postupanje i odlučivanje, može zatražiti i primiti navedenu pomoć, pod uvjetom da to čini autonomno, svjesno i informirano, te da se nalazi u okolnostima teškog, kroničnog i onesposobljavajućeg stanja ili teške i neizlječive bolesti.“

²⁶² Kanada, *Bill C-14: An Act to amend the Criminal Code and to make related amendments to other Acts (medical assistance in dying)*, 42. parlament, 1. zasjedanje, Royal Assent 17. lipnja 2016., <https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-14/royal-assent>.

²⁶³ Kanada, *Bill C-7: An Act to amend the Criminal Code (medical assistance in dying)*, 43. parlament, 2. zasjedanje, Royal Assent 17. ožujka 2021., <https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/43-2/bill/C-7/royal-assent>.

²⁶⁴ Novi Zeland, *End of Life Choice Act 2019*, Public Act 2019 No. 67, s. 5, stupio na snagu 7. studenoga 2021., <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2019/0067/latest/DLM7285950.html>. „A person is eligible for assisted dying if they are aged 18 years or over; are a citizen or permanent resident of New Zealand; suffer from a terminal illness that is likely to end the person’s life within six months; are in an advanced state of irreversible decline in physical capability; experience unbearable suffering that cannot be relieved in a manner the person considers tolerable; and are competent to make an informed decision about assisted dying.“

²⁶⁵ *Kazneni zakon Republike Hrvatske*, NN 110/1997; pročišćeni tekst NN 125/2011 (ispravak), s izmjenama i dopunama: NN 144/12, 56/15, 61/15 – ispravak, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21, 114/22, 114/23 i 36/24. Stupio na snagu 1. siječnja 1998.

²⁶⁶ *Suicide Act 1961*, 9 & 10 Eliz. 2 c. 60, sec. 2(1), UK Public General Acts. Službeni tekst: [legislation.gov.uk. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1961/60/pdfs/ukpga_19610060_en.pdf](https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1961/60/pdfs/ukpga_19610060_en.pdf)

Die Societies (Svjetska federacija društava za pravo na smrt)²⁶⁷ Službeni i zakonski akti o regulaciji pitanja eutanazije na nacionalnoj razini u Europi i svijetu su različiti. To je živi projekt koji se razvija na nacionalnim razinama. Stoga je službeno mišljenje o razvoju i nadležnosti za ovakvu kontroverznu odredbu prepušteno svakoj državi posebno. Ne očekuje se univerzalni i općeprimjenjivi dokument koji bi ovo pitanje mogao riješiti konvencijom ili dekretom.²⁶⁸

Stoga ne čudi stav službe za europska parlamentarna pitanja koja o pitanju eutanazije kaže ovako: „Za složena pitanja poput eutanazije malo je vjerojatno da će u Europi ikada uspjeti pristup odozgo. Kako bi se izbjeglo otuđenje država članica, sudovi će i dalje dopuštati nacionalnu diskreciju u takvim politikama. Nametanje legalizacije bilo bi mnogim državama preteško za prihvatiti, s obzirom na različita stajališta o pravima i religiji.“²⁶⁹

d) Reproductivna prava i filozofija roda pripadaju u središte prava na privatni i obiteljski život, ali su istodobno predmet intenzivnog javnog interesa i regulacije. U europskom kontekstu, okvir čine Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava²⁷⁰ i standardi Vijeća Europe (npr. Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini/Oviedo), uz opća načela nediskriminacije i jednakog dostojanstva (UNESCO-va Univerzalna deklaracija o bioetici i ljudskim pravima; CEDAW).²⁷¹ *Oviedo* zabranjuje odabir spola putem medicinski potpomognute oplodnje, osim radi izbjegavanja ozbiljne nasljedne bolesti;²⁷² UNESCO Universal Declaration on Bioethics and Human Rights naglašava nedjeljivost dostojanstva, jednakosti i autonomije; a CEDAW

²⁶⁷ Vidi World Federation of Right to Die Societies, “Interactive World Map: Legal status of assisted dying worldwide,” WFRtDS, accessed September 17, 2025, <https://wfrtds.org/world-map/>.

²⁶⁸ O eutanaziji ili asistiranom samoubojstvu se razmatra i analizira. Tema opstoji na političkoj, dnevno medijskoj, pravno, filozofskoj platformi. Za više podataka i detaljniju analizu može se vidjeti: Sheri M. Gerson, Gitte H. Koksvik, Naomi Richards, Lars J. Materstvedt i David Clark, “The Relationship of Palliative Care With Assisted Dying Where Assisted Dying is Lawful: A Systematic Scoping Review of the Literature,” *Journal of Pain and Symptom Management* 59, no. 6 (2020): 1287–1303.e1; YA Picón-Jaimes, “Euthanasia and assisted suicide: An in-depth review of relevant historical aspects,” *Annals of Medicine and Surgery* (2022); Andreas Fontalis, Efthymia Prousalis i K. Kulkarni, “Euthanasia and assisted dying: what is the current position and what are the key arguments informing the debate?,” *Journal of the Royal Society of Medicine* 111, no. 11 (2018): 407–413.

²⁶⁹ Blaakman, Steven. *Euthanasia legislation in the EU*. EPRS Briefing. European Parliamentary Research Service. PE 775.914 (September 2025).

[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775914/EPRS_BRI\(2025\)775914_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775914/EPRS_BRI(2025)775914_EN.pdf)

²⁷⁰ Vijeće Europe, *Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine: Convention on Human Rights and Biomedicine* (CETS No. 164), Oviedo, 4. travnja 1997, osobito čl. 14 i 18.

²⁷¹ Ujedinjeni narodi, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (CEDAW), usvojena Rezolucijom Opće skupštine 34/180 od 18. prosinca 1979., stupila na snagu 3. rujna 1981.

²⁷² Vidi Republika Hrvatska. *Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine, 2003., Članak 14* „Nije dozvoljeno korištenje postupaka medicinski potpomognute prokreacije u svrhu odabira spola budućeg djeteta, osim za izbjegavanje ozbiljne nasljedne bolesti vezane uz spol.“

eksplicitno traži uklanjanje rodno uvjetovanih barijera u području zdravlja i reproduktivne skrbi.²⁷³

U uvodu stoji: „Uvažavajući da Opća deklaracija o ljudskim pravima potvrđuje načelo neprihvatljivosti diskriminacije i proglašava da se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima te da svatko ima pravo na sva prava i slobode utvrđene u toj Deklaraciji, bez ikakve razlike, uključujući razliku na temelju spola.“²⁷⁴

U praksi, Europski sud za ljudska prava štiti odlučivanje o roditeljstvu u okviru čl. 8. EKLJP, ali državama ostavlja širu marginu prosudbe u uređivanju potpomognute oplodnje (S.H. i dr. protiv Austrije).²⁷⁵ Također priznaje pozitivne obveze kada je riječ o pristupu određenim tehnikama, ovisno o okolnostima (npr. Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva).²⁷⁶

e) IVF (In Vitro Fertilization) i pristup potpomognutoj oplodnji temeljno je promijenio poimanje začeća, roditeljstva i nasljeđivanja. Od trenutka kada je 1978. rođena prvo „dijete iz epruvete“²⁷⁷, pravni sustavi suočeni su s pitanjem tko ima pravo na biološko roditeljstvo, što se pravno štiti u embriju te kako uravnotežiti pravo na znanstveni napredak s dostojanstvom ljudskog života. Biopravni pristup u ovom kontekstu ne polazi od tehničkih mogućnosti medicine, nego od etičkih i pravnih granica ljudske intervencije u proces stvaranja života.

Regulacija IVF-a u svijetu pokazuje širok raspon pristupa: od restriktivnih modela koji dopuštaju oplodnju samo u slučaju medicinski potvrđene neplodnosti, do liberalnih sustava koji priznaju pravo na reproduktivni izbor svim odraslim osobama, bez obzira na spol ili bračni

²⁷³ Palazzani nas također usmjerava na sposobnost bioprava u premošćavanju razlika među shvaćanjima i činjenicu da su temeljene zajedničke međunarodne konvencije; nacije i dalje zadržavaju pravo tumačenja i primjena, ali se osigurava minimum zajedničkih vrijednosnih točki. Vidi Laura Palazzani, *Introduction to the Philosophy of Biolaw*, prev. Victoria Bailes (Rome: Studium, 2009), 46.

²⁷⁴ Ujedinjeni narodi, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, 1979.

²⁷⁵ Europski sud za ljudska prava (Veliko vijeće), *S.H. i drugi protiv Austrije*, br. 57813/00, presuda od 3. studenoga 2011., HUDOC, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107325>. Slučaj se bavi pitanjem diskriminira li i krši pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života (članak 8 Europske konvencije o ljudskim pravima) te postoji li povreda načela nediskriminacije (članak 14) austrijskog zakonodavstva koje zabranjuje korištenje doniranih jajnih stanica i doniranog sperma u postupcima potpomognute oplodnje (in vitro fertilizacija). Vidi zaključak presude pod c) „Ni u pogledu zabrane donacije jajnih stanica u svrhu umjetne oplodnje niti u pogledu zabrane donacije sjemena za oplodnju in vitro prema članku 3. Zakona o umjetnoj oplodnji, austrijski zakonodavac nije prekoračio granice slobodne procjene koje su mu bile dopuštene u relevantnom razdoblju.“

²⁷⁶ Europski sud za ljudska prava (Veliko vijeće), *Dickson i Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 44362/04, presuda 4. prosinca 2007., HUDOC, <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-83788>. Slučaj se bavi parom Dickson (zatvorenik na dugotrajnoj kazni i njegova supruga također bivša zatvorenica) podnio je zahtjev za pristup umjetnoj oplodnji putem umjetne oplodnje s doniranom spermom jer su, zbog zatvorenikove kazne, bili spriječeni začeti dijete prirodnim putem. Britanske vlasti odbile su zahtjev pozivajući se na javni interes i svrhu kazne zatvora. Veliko vijeće ESLJP-a presudilo je u korist tužitelja.

²⁷⁷ Christine L. Manganaro, “Louise Brown,” *Encyclopaedia Britannica*, 18 October 2025, <https://www.britannica.com/biography/Louise-Brown>; M. Khalaf et al., “Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown,” *Human Reproduction* 30, no. 9 (2015): 2032–2040, <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3799275>

status. Takve razlike ne odražavaju samo pravne tradicije, nego i temeljna shvaćanja ljudske osobe, obitelji i odgovornosti prema budućem životu.

Dok pojedine države, poput Francuske²⁷⁸ i Španjolske, postupno proširuju pristup IVF-u i na žene bez partnera te istospolne parove, druge poput Italije²⁷⁹ ostaju primjer postepenog pravnog popuštanja pod pritiskom ustavnosudske zaštite prava na zdravlje, jednakost i reproduktivnu autonomiju. Italija je 2004. donijela strogi Zakon br. 40/2004, ali je Ustavni sud postupno uklonio ključna ograničenja, a 2014. dopuštena je heterologna oplodnja.²⁸⁰

f) Zamrzavanje jajnih stanica i pohrana gameta/embrija je u središtu biopravnog interesa zbog pitanja gdje se nalaze granice dopuštene intervencije u ljudski genetski materijal. Preimplantacijsko genetsko testiranje (PGT) i kriopohrana gameta postavljaju pitanje odnosa između prava na zdravlje i prava nerođenog djeteta, odnosno tko odlučuje o genetskoj budućnosti novog života. Izvantjelesna oplodnja tako postaje jedno od najizrazitijih mjesta susreta bioetike i prava. Ona pokazuje da se granice autonomije i dostojanstva ne mogu odrediti jednom zauvijek, nego ih je potrebno stalno reinterpretirati u svjetlu novih biotehnoških mogućnosti. Biopravo u tom smislu nastoji pronaći ravnotežu između slobode znanstvenog istraživanja i zaštite života kao temeljne vrijednosti pravnog poretka.

Iako se u svim europskim državama pohrana primarno povezuje s medicinskim razlozima (npr. očuvanje plodnosti kod onkoloških pacijenata), posljednjih desetljeća sve se češće dopušta i tzv. „socijalno zamrzavanje“ – postupak kojim pojedinci žele odgoditi roditeljstvo iz osobnih, profesionalnih ili drugih razloga. U tom se kontekstu jasno ocrtavaju različiti pravni pristupi. U Ujedinjenom Kraljevstvu, prema propisima HFEA (*Human Fertilisation and Embryology*

²⁷⁸ Francuska, Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique, Journal officiel de la République française br. 178, 3. kolovoza 2021., čl. L. 2141-2: „La procréation médicalement assistée est destinée à répondre au projet parental. Toute personne peut bénéficier d’une assistance médicale à la procréation, dans les conditions prévues au présent chapitre, qu’elle soit seule ou en couple, après les entretiens particuliers prévus à l’article L. 2141-10“ (prijevod autora: „Medicinski potpomognuta oplodnja namijenjena je ostvarenju roditeljskog projekta. Pravo na medicinski potpomognutu oplodnju ima svaki par koji čine muškarac i žena, par koji čine dvije žene ili svaka nevjencana žena, nakon posebnih razgovora podnositelja zahtjeva s članovima multidisciplinarnog kliničko-biološkog medicinskog tima, provedenih na način predviđen člankom L. 2141-10.“). Vidi i Vie-publique, „Loi du 2 août 2021 relative à la bioéthique — extension de l’accès à la procréation médicalement assistée (PMA) aux couples de femmes et femmes seules, et introduction de l’autoconservation des gamètes hors motif médical,“ Vie-publique.fr, zadnje ažuriranje 29. rujna 2021., <https://www.vie-publique.fr/loi/280625-loi-2-aout-2021-relative-a-la-bioethique-pma-pour-toutes>.

²⁷⁹ Talijanski ustavni sud, Sentenza n. 162/2014 (Presuda br. 162/2014), 9. travnja 2014., kojom su proglašeni neustavnima članci 4(3), 9(1) i (3) te 12(1) Zakona br. 40 od 19. veljače 2004. o medicinski potpomognutoj prokreaciji.

²⁸⁰ Talijanski ustavni sud, Sentenza n. 96/2015 (Presuda br. 96/2015), 5. lipnja 2015., dostupno na engleskom kao “Judgment No. 96 Year 2015,” PDF, https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/Sentenza_96_2015_en.pdf.

Authority), zamrzavanje gameta i embrija dopušteno je iz medicinskih i nemedicinskih razloga, uz maksimalni rok pohrane od 55 godina i obvezu obnove informiranog pristanka svakih deset godina. Sličan liberalan okvir usvojila je i Francuska Zakonom o bioetici iz 2021., kojim je proširila pravo na autokonzervaciju gameta i pristup medicinski potpomognutoj oplodnji svim ženama, neovisno o bračnom ili partnerskom statusu.

Suprotan primjer predstavljaju Italija i Njemačka, koje tradicionalno polaze od zaštite embrija kao pravnog subjekta. Italija je Zakonom br. 40/2004 prvotno uvela niz restrikcija (zabrana heterologne oplodnje, ograničenja pohrane), no odluke Ustavnog suda (npr. br. 162/2014 i 96/2015) postupno su ih ublažile, dok Njemačka i dalje zadržava restriktivni okvir putem *Embryonenschutzgesetz-a* (ESchG), koji kriminalizira manipulaciju embrijima, ali omogućuje pohranu gameta iz medicinskih razloga u okviru kliničkih smjernica. Nizozemska i Španjolska primjenjuju uravnotežene modele: nizozemski *Embryowet* (2002.) i španjolski *Ley 14/2006* dopuštaju pohranu gameta i embrija te definiraju mogućnosti njihove donacije, buduće uporabe ili istraživanja.²⁸¹

g) Surogat majčinstvo (gestacijska surogacija) je jedno od najsloženijih biopravnih pitanja jer dovodi u neposredan odnos reproduktivnu autonomiju, dostojanstvo žene i pravni status djeteta. Pitanje nije samo medicinsko ili tehničko, nego duboko pravno i etičko: tko je pravni roditelj djeteta rođenog iz surogat trudnoće i u kojem trenutku nastaje roditeljstvo? U primjeni su tri osnovna modela regulacije surogat majčinstva – *restriktivni (zabrana)*, *dozvoljeni altruistički*, i *komercijalno-pravni*. Surogatstvo tako razotkriva temeljnu napetost bioprava između individualne autonomije i zaštite ljudskog dostojanstva, pri čemu svaka država, polazeći od vlastite pravne i kulturne tradicije, uspostavlja različitu ravnotežu između moralnog i pravnog legitimiteta stvaranja života.

h) Rodna perspektiva zahtijeva da se normativna arhitektura bioprava vrednuje prema učincima na materijalnu jednakost i nediskriminaciju. U tom je pogledu presudna UNESCO-va

²⁸¹ Vidi Human Fertilisation and Embryology Authority (HFEA), “New Law Comes into Force Giving Greater Flexibility for Fertility Patients,” 1. srpnja 2022., <https://www.hfea.gov.uk/about-us/news-and-press-releases/2022/new-law-comes-into-force-giving-greater-flexibility-for-fertility-patients/>;

Ujedinjeno Kraljevstvo, *The Health and Care Act 2022* (Storage of Gametes and Embryos) (Explanatory Memorandum), https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2024/625/pdfs/ukxiem_20240625_en_001.pdf;

Francuska, *Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique*, *Journal officiel de la République française* br. 178, 3. kolovoza 2021., <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043884384>; Talijanski ustavni sud, Sentenza n. 162/2014 (Presuda br. 162/2014), 9. travnja 2014., https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/162-2014_en.pdf;

Španjolska, *Ley 14/2006, de 26 de mayo, sobre técnicas de reproducción humana asistida*, BOE-A-2006-9292, *Boletín Oficial del Estado* br. 126, 27. svibnja 2006., <https://www.boe.es/eli/es/l/2006/05/26/14/con>.

Deklaracija, koja bioetiku eksplicitno uvezuje s režimom ljudskih prava i načelom jednakog dostojanstva svih osoba.²⁸² Komplementarno tome, Preporuka br. 24 Odbora za uklanjanje diskriminacije žena (CEDAW) nalaže uklanjanje prepreka u pristupu zdravstvenoj i reproduktivnoj skrbi, kao i osiguranje informiranog pristanka te dostupnosti usluga oslobođenih stereotipnih pretpostavki.²⁸³

U europskoj sudskoj praksi članak 8. Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava (EKLJP) tumači se kao jamstvo prava na privatni i obiteljski život, koje uključuje i autonomiju odlučivanja o rađanju i roditeljstvu. To pravo obuhvaća i pristup metodama medicinski potpomognute reprodukcije (ART – Assisted Reproductive Technology), što je potvrđeno u predmetu *Dickson protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, gdje je Sud istaknuo da mogućnost osnivanja obitelji spada u srž prava na privatni život, iako države zadržavaju široku marginu prosudbe u određivanju uvjeta pristupa tim postupcima.²⁸⁴

Reformski valovi posljednjih godina, poput francuskog *Zakona o bioetici* iz 2021., proširuju dostupnost ART-a samcima i istospolnim parovima. Takve su promjene usmjerene na uklanjanje strukturnih nejednakosti temeljenih na spolu i seksualnoj orijentaciji, uz istodobno očuvanje načela najboljeg interesa djeteta, koje ostaje temeljna smjernica biopravne regulacije.²⁸⁵

Stoga se unutar bioprava sve snažnije postavlja pitanje granice između reproduktivne slobode i dostojanstva novog života: ako se život stvara tehničkim putem, pravo mora osigurati da taj čin ne postane čin proizvodnje, nego čin prihvaćanja drugog kao subjekta. U tom smislu, biopravo nije samo pravo na autonomiju, nego i pravo odnosno dužnost odgovornosti prema onome tko tek dolazi.²⁸⁶ Svrha rodno osjetljivog pristupa biopravu jest usklađivanje autonomije, jednakosti i zaštite ranjivih skupina s načelima medicinske etike (informirani pristanak, zabrana zlouporabe) i relevantnim međunarodnim standardima, uključujući zabranu selekcije spola iz nemedicinskih razloga.

²⁸² UNESCO, Universal Declaration on Bioethics and Human Rights (Paris: UNESCO, 19. listopada 2005).

²⁸³ Ujedinjeni narodi, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, čl.12.

²⁸⁴ *Dickson v. United Kingdom*, br. 44362/04, presuda Europskog suda za ljudska prava od 4. prosinca 2007.

²⁸⁵ Francuska, Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique, Journal officiel de la République française br. 178, 3. kolovoza 2021., texte n° 1, <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043879604>

²⁸⁶ Leon R. Kass, "The Wisdom of Repugnance: Why We Should Ban the Cloning of Humans," *The New Republic* 216, no. 22 (June 2, 1997): 18; Iako je tema Kassovog rada kloniranje, može se primijeniti isti princip tumačenja prava na osobu, odnosno instrumentaliziranja ljudskog bića „...hoće li se djeca ubuduće stvarati, a ne rađati ... pristati načelno na to značilo bi prihvatiti put koji vodi (u najboljem slučaju) prema dehumaniziranoj racionalnosti Huxleyeva Vrlog novog svijeta.“

i) Genetika, genomika, bionženjering je izazovna tema za koju je potrebno dati sustavan pregled ključnih pravnih i etičkih pitanja. U području genetike, genomike i bioinženjeringa, s naglaskom na (1) pravo na genetsku privatnost, (2) CRISPR²⁸⁷ i budućnost regulacije genske modifikacije te (3) napetost između zaštite ljudskog dostojanstva i znanstvenog napretka leži veliki interes znanosti i filozofije, kao i opće javnosti. Pitanja su to od ogromnog značaja, a zbog nepoznavanja materije i općoj populaciji teško dostupnih podataka, time i kontroverzna. Genetski podaci u pravilu se smatraju posebno osjetljivom kategorijom osobnih podataka jer otkrivaju jedinstive informacije o fiziologiji i zdravlju pojedinca te mogu imati implikacije i za biološke srodnike. U europskom pravu, Opća uredba o zaštiti podataka (GDPR) definira „genetske podatke“ kao osobne podatke koji se odnose na nasljedna ili stečena genetska obilježja fizičke osobe, a koji daju jedinstvene informacije o fiziologiji ili zdravlju te osobe i koji nastaju posebice analizom biološkog uzorka predmetne osobe.

Konvencija Vijeća Europe o ljudskim pravima i biomedicini (Oviedo) u poglavlju o ljudskom genomu zabranjuje diskriminaciju na temelju genetskog nasljeđa (čl. 11.), ograničava prediktivno genetsko testiranje na zdravstvene svrhe i istraživanja povezana sa zdravljem uz odgovarajuće genetsko savjetovanje (čl. 12.) te propisuje da su intervencije na ljudskom genomu dopuštene samo u preventivne, dijagnostičke ili terapijske svrhe, pod uvjetom da im cilj nije uvođenje promjena u genom potomaka (čl. 13.). UNESCO-ve deklaracije dodatno naglašavaju povjerljivost i posebnu zaštitu genetskih podataka te zabranu diskriminacije temeljem genetskih obilježja.

Europski sud za ljudska prava razvio je relevantnu praksu o privatnosti genetskih i biometrijskih podataka. U predmetu *S. i Marper protiv Ujedinjenog Kraljevstva*.²⁸⁸ Sud je utvrdio da sustavno i neograničeno zadržavanje DNA profila i uzoraka osoba koje nisu osuđene predstavlja povredu prava na poštovanje privatnog života (čl. 8. EKLJP).

U predmetu *Aycaguer protiv Francuske* Sud je ispitao kažnjavanje zbog odbijanja davanja biološkog uzorka za nacionalnu DNA bazu te istaknuo zahtjev razmjernosti i zakonitosti ograničenja.²⁸⁹

²⁸⁷ CRISPR-Cas9 gene-editing technology (*Clustered Regularly Interspaced Short Palindromic Repeats – CRISPR associated protein 9*), na hrvatskom: „Skupovi pravilno razmaknutih kratkih palindromskih ponavljanja“.

²⁸⁸ Vidi *S. and Marper v. United Kingdom*, br. 30562/04 i 30566/04, presuda Velikog vijeća Europskog suda za ljudska prava od 4. prosinca 2008., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051>. Presuda je važna jer predstavlja primjer postavljanja granica državi i institucijama nad posjedovanjem i korištenjem osobnih podataka, u ovom slučaju DNK podataka tužitelja.

²⁸⁹ Vidi *Aycaguer v. France*, br. 8806/12, presuda Europskog suda za ljudska prava od 22. lipnja 2017., <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175007>. Slučaj pokazuje princip da i osobe osuđene za relativno lake

Izvan Europe, u SAD-u Zakon o zabrani diskriminacije na temelju genetskih informacija (GINA - Genetic Information Nondiscrimination Act) zabranjuje diskriminaciju u području zapošljavanja i zdravstvenog osiguranja temeljem genetskih informacija, a HIPAA (Health Insurance Portability and Accountability Act) i savezni propisi uređuju privatnost zdravstvenih/genetskih podataka.²⁹⁰ Pored pozitivnog prava, međunarodne strukovne inicijative poput GA4GH-ova (Global Alliance for Genomics and Health) okvira odgovornog dijeljenja genomskih i zdravstvenih podataka nude dobrovoljne standarde za interoperabilnost, transparentnost i zaštitu ispitanika.²⁹¹

Suvremeni biopravni okvir počiva na slojevitosti nacionalnih, regionalnih i globalnih propisa. Europska unija kroz GDPR, Ovietsku konvenciju i praksu ESLJP-a razvija model visoke zaštite genetskog identiteta i privatnosti. Američki sustav, s GINA-om i HIPAA-om, oslanja se na zabranu diskriminacije i regulaciju pristupa genetskim podacima, dok UNESCO-ve deklaracije (1997., 2003.) daju univerzalni normativno-etički okvir usmjeren na povjerljivost, ograničenje sekundarne uporabe i sprječavanje zlouporaba genetskih informacija.

j) CRISPR ili regulacija genske modifikacije je tehnika preciznog uređivanja genoma (primarno CRISPR-Cas sustavi) koji je otvorio znatne terapijske mogućnosti u somatskoj medicini, ali i kontroverze glede zametne (nasljedne) modifikacije. Svjetska zdravstvena organizacija (WHO- World Health Organisation) je 2021. godine objavio preporuke i okvir za globalno upravljanje uređivanjem genoma, uključujući registre genoma, nadzor provođenja i standarde za izbjegavanje preranih kliničkih primjena nasljednog uređivanja.²⁹² Ovo je prvi put da WHO daje globalne, opće smjernice koje obuhvaćaju sve oblike procesa uređivanja genoma, uključujući hereditarne oblike. Također daje i normativne preporuke za zaštitu ljudskih prava i identiteta koje su posljedično ugrožene.

Ovakav dokument podiže standard u smislu ozbiljnosti regulacije ovog pitanja. Ne samo da regulacija treba biti nacionalna, nego joj je ipak potreban međunarodni nadzor, transparentnost,

prijestupe imaju pravo na zaštitu privatnosti i da država mora osigurati proporcionalnost, vremenska ograničenja te mogućnost brisanja podataka.

²⁹⁰Sjedinjene Američke Države, *Genetic Information Nondiscrimination Act of 2008* (GINA), U.S. Equal Employment Opportunity Commission, <https://www.eeoc.gov/statutes/genetic-information-nondiscrimination-act-2008>; U.S. Department of Health & Human Services, "Privacy Rule under HIPAA – Summary of the HIPAA Privacy Rule," <https://www.hhs.gov/hipaa/for-professionals/privacy/laws-regulations/index.html>.

²⁹¹Ibid.

²⁹² Svjetska zdravstvena organizacija, *Human Genome Editing: Recommendations and a Framework for Governance*, Izvješće WHO Expert Advisory Committee on Developing Global Standards for Governance and Oversight of Human Genome Editing (Ženeva: WHO, 12. srpnja 2021), <https://www.who.int/news/item/12-07-2021-who-issues-new-recommendations-on-human-genome-editing-for-the-advancement-of-public-health>.

registri, mogućnost sankcija za nelegalne prakse, edukacija i javni angažman. Radi se o opće važnom pitanju u kojem su u igri temeljne ljudske vrijednosti i bioetički principi. To onda nije stvar samo nacionalne regulacije nego globalne obveze zaštite.

Jedan od najkontroverznijih primjera biopravnih i bioetičkih prijepora suvremenog doba predstavlja slučaj kineskog znanstvenika He Jiankui, koji je otvorio globalnu raspravu o granicama genetskog inženjeringa i odgovornosti znanstvenika.²⁹³ Slučaj je 2018. izazvao svjetski skandal kada je objavljeno rođenje prvih genetski modificiranih blizanki uz primjenu tehnologije CRISPR/Cas9. Međunarodna znanstvena zajednica osudila je postupak zbog nedostatka etičkog nadzora, transparentnosti i sigurnosnih provjera.²⁹⁴

Kritičari upozoravaju i na opasnost od “znanstvenog turizma” i pokušaja zaobilaženja regulative, dok se Heov povratak u akademske krugove 2023.–2024. doživljava kao zabrinjavajući znak nedovoljno snažne provedbe novih normi.²⁹⁵ Time ovaj slučaj ostaje ključna točka rasprave o globalnom upravljanju nasljednim uređivanjem genoma.

U ožujku 2019. godine tadašnji ravnatelj *National Institutes of Health* (NIH), Francis Collins, izrazio je jasnu podršku globalnom moratoriju na kliničku primjenu nasljednog uređivanja ljudskog genoma, naglašavajući kako je takva intervencija prerana i etički neprihvatljiva bez međunarodnog konsenzusa, dok se istodobno podržava daljnji razvoj somatskih pristupa.²⁹⁶

Cohen i Adashi u časopisu *Science* (2016.) ističu kako je američki Kongres kroz tzv. 'appropriations rider' zabranio *Food and Drug Administration* (FDA) razmatranje bilo kakvih zahtjeva za klinička ispitivanja koja uključuju nasljedno uređivanje, čime je de facto uvedena

²⁹³ David Cyranoski, “CRISPR-Baby Scientist Fails to Satisfy Critics,” *Science* 363, no. 6431 (2019): 1023–1024; Kina je nakon slučaja He Jiankui reformirala etičko-pravni okvir: sudska osuda zbog „ilegalne medicinske prakse“ uslijedila je 2019., a 2021.–2023. donesene su dopune kaznenog zakonodavstva i nacionalna pravila o etičkoj reviziji istraživanja u životnim i medicinskim znanostima, uključujući zabrane i strogi nadzor nad kliničkim nasljednim uređivanjem.

²⁹⁴ Yuantao Zou, et al., “Regulatory Framework of Human Germline and Heritable Genome Editing after the He Jiankui Case: Developments in China, 2019–2025.” *Journal of Law and the Biosciences* (2025).; Jing-Bao Liu, “He Jiankui’s Unprecedented Offense and Worrying Comeback.” *The CRISPR Journal* 7, no. 2 (2024): 105–110. <https://doi.org/10.1080/23299460.2024.2372116> ; Yong Jiang and Xiaomei Zhai, “China’s New Ethics Regulations Contain Concerning Loopholes for Gene-Editing Research.” *BMJ* 380 (2023): 657. <https://www.bmj.com/content/380/bmj.p657>

²⁹⁵ Vidi Ian Sample, “Scientist Who Gene-Edited Babies Is Back in Lab and ‘Proud’ of Past Work despite Jailing,” *The Guardian*, 1. travnja 2024., <https://www.theguardian.com/science/2024/apr/01/scientist-who-gene-edited-babies-is-back-in-lab-and-proud-of-past-work-despite-jailing>; vidi isto Samira Kiani, “The CRISPR Baby Scientist Is Back. Here’s What He’s Doing Next,” *Wired*, prosinac 2022., <https://www.wired.com/story/the-crispr-baby-scientist-is-back-heres-what-hes-doing-next/>.

²⁹⁶ Francis S. Collins, “Statement on International Summit on Human Genome Editing,” National Institutes of Health, ožujak 2019., <https://www.nih.gov/about-nih/who-we-are/nih-director/statements/statement-international-summit-human-genome-editing>.

federalna zabrana regulatornog postupanja u tom području.²⁹⁷ *Association of American Medical Colleges* (AAMC) je 2019. godine izvijestila o nastavku kongresnog ograničenja prema kojem FDA ne smije ni pregledavati prijave za klinička ispitivanja koja uključuju uređivanje ljudskih zametnih stanica, potvrđujući trajnu političku barijeru za HHGE u Sjedinjenim Američkim Državama.²⁹⁸

U istom razdoblju, u časopisu *Nature* (2019.) objavljen je utjecajni komentar u kojem skupina znanstvenika, predvođena Ericom Landerom, poziva na globalni moratorij na sve kliničke primjene nasljednog uređivanja genoma, predlažući međunarodni okvir i jasne uvjete pod kojima bi se takva zabrana u budućnosti mogla razmotriti.²⁹⁹ Na to se nadovezuje i izvještaj u *British Medical Journal*, koji prenosi argumente za privremenu zabranu HHGE (Heritable Human Genome Editing), posebice nakon slučaja “CRISPR-beba”, naglašavajući potrebu za transparentnošću, globalnim upravljanjem i zaštitom ljudskog dostojanstva.³⁰⁰

k) Transhumanizam označava skup filozofskih, znanstvenih i tehnoloških nastojanja usmjerenih na poboljšanje ljudskih kapaciteta – kognitivnih, tjelesnih i afektivnih – putem biomedicinskih i digitalnih tehnologija.³⁰¹ U užem smislu radi se o normativnom projektu koji smatra da je legitimno (ponekad i poželjno) ublažiti ili nadvladati “prirodna” ograničenja ljudskog života (bolest, ranjivost, starenje)³⁰² Postoje i kritičke struje koje upozoravaju na rizike za jednakost, autonomiju i samu ideju ljudskog dostojanstva. Fukuyama u svom članku *Transhumanizam*, kojeg *Foreign Policy* dodatno pojačava podnaslovom Najopasnija ideja na svijetu³⁰³, kaže: Prva žrtva Transhumanizma mogla bi biti jednakost“ (The first victim of transhumanism might be equality.).

Također upozorava: “Ako se počnemo transformirati u nešto superiorno, koja prava će ta poboljšana stvorenja zahtijevati, i koja prava će posjedovati u usporedbi s onima koje ostavljaju

²⁹⁷ I. Glenn Cohen i Eli Y. Adashi, “The FDA Is Prohibited from Going Germline,” *Science* 353, br. 6299 (2016): 545–546. Usp. “Emmanuelle Charpentier of the Max Planck Institute and Feng Zhang of MIT and Harvard’s Broad Institute joined 16 other specialists from seven countries in calling for the formation of an international regulatory organisation to monitor the use of gene editing,” *BMJ* 364 (2019): 11256, <https://www.bmj.com/content/364/bmj.11256>.

²⁹⁸ Association of American Medical Colleges (AAMC). “House Appropriations Committee Passes FY 2020 Agriculture-FDA Bill.” *AAMC Washington Highlights*, lipanj 2019.

²⁹⁹ Eric Lander, Françoise Baylis, Feng Zhang, Emmanuelle Charpentier, Paul Berg i dr., “Adopt a Moratorium on Heritable Genome Editing,” *Nature* 567 (2019): 165–168.

³⁰⁰ Mahase, Elisabeth. “Scientists Call for Moratorium on Clinical Uses of Human Germline Editing.” *BMJ* 364 (2019)

³⁰¹ Usp: Nick Bostrom, “A History of Transhumanist Thought,” *Journal of Evolution and Technology* 14, no. 1 (2005): 1–25.

³⁰² Vidi Max More, “Transhumanism: Toward a Futurist Philosophy,” *Extropy* 6 (ljetno 1990): 6–12; revidirano lipanj 1994./1996., PDF, dostupno na

https://www.extropy.org/wp-content/uploads/2016/03/transhumanism_toward_a_futurist_philosophy.pdf.

³⁰³ Francis Fukuyama, “Transhumanism,” *Foreign Policy*, no. 144 (September/October 2004): str.42

iza sebe“ (If we start trans- forming ourselves into something superior, what rights will these enhanced creatures claim, and what rights will they possess when compared to those left behind)³⁰⁴ Transhumanizam se zato ne svodi na tehničku ambiciju, nego otvara temeljne bioetičke i biopravne rasprave: što je dopušteno činiti s ljudskim tijelom i genomom, pod kojim uvjetima, i s kakvim posljedicama za pojedinca i zajednicu.

U okviru ovog rada transhumanizam je poveznica između konkretnih tehnologija i normativnih granica prava: od genetike i genomike (npr. CRISPR i uređivanje genoma; razlika somatskih i zametnih zahvata) preko reproduktivne medicine (IVF, odabir embrija, surogat-majčinstvo, zamrzavanje gameta) do neurotehnologija i pitanja mentalne privatnosti. Te se prakse presijecaju s temeljnim pravima: dostojanstvom i tjelesnim/mentalnim integritetom, autonomijom i informiranim pristankom, jednakošću i nediskriminacijom, privatnošću (osobito genetskom), ali i s pravom na znanost i pravednim pristupom koristima tehnološkog napretka. Odatle proizlazi i metodološki okvir poglavlja: razlikujemo terapijske i poboljšavajuće intervencije, somatske i nasljedne (germline), reverzibilne i ireverzibilne postupke te vrednujemo ih kroz načela razmjernosti, sigurnosti, pravednosti i zaštite ranjivih. Takav pristup omogućuje da se transhumanizam uklopi u našu temu kao test granica bioprava: gdje i kako pravo postavlja čuvare (npr. zabrana nasljednih modifikacija), a gdje otvara prostor odgovornoj inovaciji (npr. somatske genske terapije, reproduktivna autonomija uz zaštitu interesa djeteta). Transhumanizam, shvaćen kao normativno-tehnološki projekt poboljšanja ljudskih kapaciteta iznad ‘normalnih’ razina, u samoj srži otvara pitanja o sadržaju i granicama ljudskih prava. U liberalnoj struji ističe se teza o postljudskom dostojanstvu i morfološkoj slobodi. Poboljšanja ne urušavaju, nego mogu proširiti vrijednost koju zovemo dostojanstvom, pod uvjetom autonomnog izbora i zaštite od prisile. Također nam može pružiti napredak i poboljšanje ljudskog bića kako bismo ostvarili velika postignuća koja bi bila svakome od koristi. Izdignuti se iznad svojih bioloških ograničenja nije narušavajući element već generacijska težnja koje se ne trebamo bojati.³⁰⁵

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Usp: Nick Bostrom, “In Defense of Posthuman Dignity,” *Bioethics* 19, no. 3 (2005): 202-214, dostupno u PDF (1-26) na <https://doi.org/10.1111/j.1467-8519.2005.00437>. Vidi „S druge strane, transhumanisti ističu golemi potencijal za istinsko unapređenje ljudske dobrobiti i procvata ljudskog života koji je moguće ostvariti samo tehnološkom transformacijom, a biokonzevativci bi mogli biti otvoreniji prema mogućnosti da se do velikih vrijednosti može doći upravo time što ćemo se usuditi prekoračiti naša sadašnja biološka ograničenja“ 20 (prijevod autora)

Nasuprot tomu, biokonzervativni autori upozoravaju na rizik perfekcionistačke hijerarhije ljudi,³⁰⁶ pritiske na konformizam i narušavanje shvaćanja djeteta kao dara, te na nemogućnost pristanka budućih osoba u slučajevima nasljednih intervencija.³⁰⁷

U europskom pravnom okviru, standardi se koncentriraju oko zaštite dostojanstva i tjelesnog integriteta te oko posebnog režima genomske intervencija. Ovijska konvencija dopušta genske modifikacije samo u preventivne, dijagnostičke ili terapijske svrhe, uz izričitu zabranu uvođenja promjena u genom potomaka. Europska skupina za etiku (EGE) 2021. preporučuje upravljanje uređivanjem genoma kroz transparentnost, nadzor i pravednost, uz posebnu opreznost prema heritabilnim zahvatima, dok WHO iste godine predlaže globalne registre i standarde nadzora.^{12 13}

Vidimo da Bostrom brani kompatibilnost poboljšanja i dostojanstva ('posthuman dignity') dok Harris tvrdi da su, u nekim okolnostima, poboljšanja moralno poželjna pa i dužnost (sprječavanje patnje, proširenje mogućnosti),³⁰⁸ a Savulescu zagovara načelo prokreativne dobrobiti ('odaberite dijete za najbolji očekivani život') te će dati potporu poboljšanju čovjeka makar to posljedično značilo i nejednakost.³⁰⁹

Max More sintetizira transhumanističke vrijednosti u pojmu 'morfološke slobode' te promiče odgovorno samopoboljšanje. Uspoređujući transhumanistički potencijal s religijskim povijesnim utjecajem na čovjeka, More završava: "Nema više Bogova, nema više vjere, nema više plašljivog gledanja unatrag. Odbacimo svoju staru formu, svoje neznanje, slabost i moral. Budućnost pripada nama." (*No more gods, no more faith, no more timid holding back. Let us blast out of our old forms, our ignorance, our weakness, and our mortality. The future is ours*)³¹⁰

³⁰⁶ Usp. Michael J. Sandel, "The Case Against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering," *Medicine Studies* 1, no. 2 (June 2009). Vidi također: Leon R. Kass, "Ageless Bodies, Happy Souls: Biotechnology and the Pursuit of Perfection," *The New Atlantis* 1 (2003): 9–28.

³⁰⁷ Usp: Jürgen Habermas, *The Future of Human Nature* (Cambridge: Polity Press, 2003).; Leon R. Kass, "Ageless Bodies, Happy Souls: Biotechnology and the Pursuit of Perfection," *The New Atlantis* 1 (proljeće 2003); Michael J. Sandel, *The Case against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007).

³⁰⁸ Usp. John Harris, *Enhancing Evolution: The Ethical Case for Making Better People* (Princeton: Princeton University Press, 2007).

³⁰⁹ Julian Savulescu, "Procreative Beneficence: Why We Should Select the Best Children," *Bioethics* 15, no. 5–6 (2001): 413–426, ovdje 415. „Zastupat ću načelo koje nazivam prokreativna dobročinstvenost (Procreative Beneficence): parovi (ili pojedinci koji samostalno reproduciraju) trebali bi odabrati ono dijete — od mogućih koje bi mogli imati — za koje se očekuje da će imati najbolji mogući život, ili barem jednako dobar život kao i ostali, na temelju relevantnih i dostupnih informacija. Tvrdim da načelo prokreativne dobročinstvenosti podrazumijeva da bi parovi trebali koristiti genetska testiranja i za osobine koje nisu bolesti pri odabiru djeteta koje će donijeti na svijet, te da bismo trebali dopustiti odabir gena koji nisu povezani s bolestima u nekim slučajevima, čak i ako to održava ili povećava društvenu nejednakost.“ (prijevod autora).

³¹⁰ More, *Transhumanism: Toward a Futurist Philosophy*, 7.

Sandel uglavnom kritizira ‘voluntarističko gospodarenje darovima’ i strahuje od erozije zahvalnosti i solidarnosti,³¹¹ dok Habermas problematizira narušavanje simetrije međuosobnog priznanja i autonomije budućih osoba kod nasljednih zahvata te „čini iznimno značajan potez uvođenjem kategorije „vrstovno-etičkog“, koje bi trebalo obuhvatiti pitanja koja postavlja ljudska vrsta u cjelini o tome što znači biti čovjek. Ovim teorijskim pomakom Habermas dodatno proširuje korake koje je već poduzeo govoreći o etičkoj solidarnosti unutar globalne zajednice.“³¹²

Kass upozorava na ‘mudrost gađenja’ i opasnost srozavanja značenja prakse i vrlina u sjeni tehničke perfekcije. „Teško je izraziti ovu nelagodu riječima. Nalazimo se na području gdje je početne osjećaje gađenja teško prevesti u utemeljene moralne argumente.“³¹³ Fukuyama ističe političke posljedice za liberalnu demokraciju ako se promijeni ‘čvrsta podloga’ ljudske prirode te. Fukuyama kaže: „...najznačajnija prijetnja koju postavlja suvremena biotehnologija mogućnost da će ona izmijeniti ljudsku prirodu i time nas uvesti u ‘postljudsku’ fazu povijesti. To je važno, tvrdit ću, jer ljudska priroda postoji, ona je smislen pojam i pružila je stabilan kontinuitet našem iskustvu kao vrsti. ... Ljudska priroda oblikuje i ograničava moguće vrste političkih režima, pa bi tehnologija dovoljno snažna da preoblikuje ono što jesmo mogla imati pogubne posljedice za liberalnu demokraciju i samu narav politike.“³¹⁴ a izvješće *Beyond Therapy* upozorava na produblјivanje nejednakosti.

Postoji opasnost da bi jedni sredstva koristili za poboljšanje performansi, drugi bi ostali zakinuti čak i za osnovne terapije, što bi moglo rezultirati još širim jazom između „najboljih i najsposobnijih“ i ostatka društva.³¹⁵ Posebno zabrinjava promjena smisla natjecanja i odgoja, budući da bi biotehnički pristupi mogli potkopati smisao i svrhu ljudskog postignuća i umanjiti osjećaj osobne odgovornosti, a kod djece stvoriti percepciju da su ponašanje i postignuće prvenstveno rezultat kemijskih intervencija, a ne osobnog truda i moralne odgovornosti.³¹⁶

³¹¹ Usp. Michael J. Sandel, *The Case against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2007).

³¹² Joel Anderson, review of *The Future of Human Nature*, by Jürgen Habermas, trans. Hella Beister, Max Pensky, and William Rehg, *Ethics* 115, no. 4 (July 2005): 816-821, ovdje 820.

³¹³ Kass, “*Ageless Bodies, Happy Souls: Biotechnology and the Pursuit of Perfection*,” 16. Nadalje Kass objašnjava: „Ako se promatra pojedinačno, uz pravilno pripremljene uvjete i ograničenja, bit će teško reći što je pogrešno u bilo kojoj biotehničkoj intervenciji koja bi nam mogla donijeti (više) bezvremenska tijela ili sretnije duše. Ako postoji argument protiv ovih aktivnosti – na razini pojedinca – osjećamo da bi on mogao imati veze s onim što je prirodno, s onim što je ljudski dostojanstveno ili s onim stavom koji ispravno izražava poštovanje prema onome što je prirodno i dostojanstveno ljudsko.“

³¹⁴ Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002), 7.

³¹⁵ The President’s Council on Bioethics, *Beyond Therapy: Biotechnology and the Pursuit of Happiness* (Washington, D.C., 2003), 279.

³¹⁶ *Ibid.*, str. 133

Analiza u okvirima ljudskih prava može se gledati kroz prizmu autonomije i informiranog pristanka, jednakost i zabrana diskriminacije, tjelesni i mentalni integritet i privatnost, pravo na znanje i pravedan pristup dobrima. U tom okviru razlikovna načela koja se često predlažu jesu: terapijsko nasuprot poboljšavajućem, somatsko nasuprot zametnom (nasljednom), reverzibilno naspram ireverzibilnog, individualna korist naspram natjecateljske nejednakosti.³¹⁷ Normativno uravnoteženje se može osigurati po modelu opreznog pristupa i stabilnog standarda sigurnosti i pravednosti pristupa.

Zaključno, granice ljudskih prava u transhumanističkoj eri nisu tvrde barijere, nego uvjetovane linije. One osiguravaju da tehnološki napredak bude u službi ljudske osobe, a ne obrnuto. Unutar njih, rasprava liberalnih i biokonzervativnih autora pruža komplementarne korektive: od obrane autonomije i kreativnosti do upozorenja na socijalne troškove, status djeteta i temeljni poredak prava.

U središtu biopravnog promišljanja nalazi se potreba za uravnoteženjem znanstvenog napretka i zaštite ljudskog dostojanstva. Suvremeni pristup traži dvostruku lojalnost: poštovanje integriteta i autonomije osobe uz istodobno promicanje prava na znanost i jednak pristup njezinim koristima. U praksi to znači razmjernost u ograničenju privatnosti i tjelesnog integriteta, primjenu načela opreznosti u pogledu nasljednih genetskih intervencija te osiguranje transparentnosti i pravedne raspodjele znanstvenih koristi. Takvo razumijevanje omogućuje razvoj biomedicinskih istraživanja unutar granica prava, gdje napredak ne ugrožava, nego potvrđuje vrijednost ljudske osobe.

Prema transhumanizmu postoje dvije struje. Jedna je liberalna ili bioliberalna matrica koja se temelji se na ideji da pojedinci imaju pravo koristiti biotehnologije za unapređenje vlastitih kapaciteta, pod uvjetom da se time ne narušavaju prava drugih. U ovoj perspektivi biotehnologija se promatra kao proširenje ljudske autonomije i mogućnosti slobodnog oblikovanja života. Kako ističe R. Roache, bioliberali smatraju da poboljšanja nisu intrinzično moralno pogrešna, već da ih treba ocjenjivati u skladu s potencijalnim koristima i rizicima.³¹⁸ Takav stav blizak je liberalno-demokratskom naglasku na slobodu izbora i individualna prava, te se protivi intuicijama biokonzervativaca koji polaze i inzistiraju na vrijednosti 'prirodnog'. Nasuprot bioliberalnom pristupu, biokonzervativna matrica polazi od uvjerenja da biotehnološke intervencije koje mijenjaju ljudsku prirodu mogu narušiti dostojanstvo i

³¹⁷ Ibid., str. 14

³¹⁸ Rebecca Roache, "Bioconservatism, Bioliberalism, and the Wisdom of Reflecting on Repugnance," in *Human Enhancement*, ed. Julian Savulescu and Nick Bostrom (Oxford: Oxford University Press, 2008), 71–91.

integritet čovjeka te ozbiljno naštetiti vrijednosnom temeljima civilizacije. Prema definiciji biokonzervativizma, riječ je o skupu stavova koji se protive radikalnim transformacijama ljudskog života, kao što su genetsko poboljšanje, kloniranje ili produženje života³¹⁹ Ovaj pristup naglašava nepovredivu i nezamjenjivu važnost granica i opreza, upozoravajući na ozbiljne rizike gubitka ljudskog identiteta i moralnih temelja.³²⁰

Liberalna i biokonzervativna struja predstavljaju dva oprečna, ali i komplementarna horizonta u bioetičkom i biopravnom promišljanju. Prva se temelji na zaštiti autonomije i proširenju individualnih prava, dok druga inzistira na očuvanju granica koje osiguravaju stabilnost i kontinuitet ljudske prirode. Njihova sinteza može poslužiti kao temelj za daljnji razvoj bioprava, discipline koja traži ravnotežu između slobode pojedinca i odgovornosti prema ljudskom životu kao cjelini. Upravo je to potrebno za objektivno i odgovorno stvaranje pravnih okvira. Bez utjecaja emocija i osobnih stavova, uzimajući u obzir nepovredivosti života, temeljne vrijednosti i ustavna prava kao civilizacijski doseg, stvoriti norme za budućnost čovječanstva.

Prikazani biopravni izazovi jasno pokazuju da se suvremeno pravo suočava s područjem u kojem tradicionalne pravne kategorije više nisu dovoljne. Bioetika i biopravo nastaju upravo na tom prijelomnom mjestu: ondje gdje tehnološki napredak otvara mogućnosti koje istodobno proširuju autonomiju i produbljuju ranjivost ljudskog života. U takvom kontekstu pravo ne može ostati puko proceduralno sredstvo; ono mora postati normativni korektiv koji brani dostojanstvo, definira granice dopuštene intervencije i usklađuje zahtjeve individualne slobode s odgovornošću prema zajednici i budućim generacijama.

Iako pojedina pitanja – poput onih ranije analiziranih – imaju vlastitu logiku i specifične etičke napetosti, zajedno pokazuju isto: biopravo se ne može svesti ni na proširenu medicinsku regulaciju ni na tehničku primjenu bioetičkih načela. Ono se oblikuje kao autonomna disciplina koja pokušava odgovoriti na temeljni izazov modernosti – kako istodobno zaštititi integritet ljudskog života i osigurati smislen okvir za korištenje novih biomedicinskih moći.

U tome se otvara njegov najdublji zadatak: uspostaviti pravni poredak koji neće samo reagirati na tehnološke promjene, nego će ih moći normativno usmjeravati, štiteći prostor za čovjekov slobodan i dostojanstven život. Upravo u toj napetosti između mogućeg i dopuštenog, između

³¹⁹ Francis Fukuyama, *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002).

³²⁰ Usp. Nicholas Agar, *Humanity's End: Why We Should Reject Radical Enhancement* (Cambridge, MA: MIT Press, 2010).

autonomije i odgovornosti, biopravo pronalazi razlog vlastitog postojanja i put svog daljnjeg razvoja. Rasprave o biopravu uvelike se razlikuju prema tome na kojoj se osnovi utemeljuju normativni sadržaj etičkih i pravnih zahtjeva. Jedna linija razmišljanja razvija sekularnu osnovu, koja polazi od ljudskih prava, autonomije i društvenih ugovora kao izvora legitimnosti. Druga polazi od teleološke osnove, prema kojoj je smisao i svrha ljudskog života upisana u samu prirodu bića i svijeta, a normativnost proizlazi iz očuvanja tog cilja.

Upravo iz različitih izvora njihove normativnosti proizlazi potreba za razgraničenjem između bioetike i bioprava. Iako se obje discipline bave istim područjem – moralnim i pravnim pitanjima koja nastaju iz biomedicinskih i biotehnoloških praksi – one to čine različitim jezikom i u različitim normativnim okvirima. Bioetika teži pronalaženju moralnih načela i vrijednosti koje usmjeravaju ljudsko djelovanje, dok biopravo te iste vrijednosti nastoji institucionalizirati kroz sustav pravnih normi i obvezujućih sankcija.

Takvo razlikovanje ne znači razdvajanje, nego objašnjava način na koji se etička refleksija pretače u pravnu regulaciju. Stoga je razumijevanje međusobnog odnosa bioetike i bioprava nužno za ispravno tumačenje dosega svake discipline i za oblikovanje cjelovitog pristupa biomedicinskim pitanjima suvremenog društva.

7.2. Bioetika i biopravo – sličnosti i razlike

Razlikovanje bioetike i bioprava jedno je od ključnih pitanja suvremene biofilozofije i pravne teorije. Iako obje discipline dijele zajedničko polazište – promišljanje granica ljudskog djelovanja nad životom – one pripadaju različitim razinama normativnosti. Bioetika se u prvom redu bavi moralnim vrednovanjem biomedicinskih i biotehnoloških postupaka, dok biopravo nastoji te vrijednosti prevesti u obvezujuće pravne norme. Jasno razlikovanje njihova dosega i funkcije nužno je kako bi se izbjegla redukcija prava na moralni diskurs, odnosno moralne rasprave na pravno-pozitivne okvire.

Razumijevanje odnosa i granica između bioetike i bioprava omogućuje uvid u način na koji se moralne vrijednosti, poput dostojanstva, autonomije i odgovornosti, transformiraju u pravne institute. To razlikovanje ne znači njihovo odvajanje, nego prepoznavanje njihove međusobne ovisnosti i komplementarnosti: bioetika bez pravnog izraza ostaje teorijska, dok biopravo bez etičke refleksije postaje formalističko i tehničko.

U svom radu *'Bioethics, Biolaw, and Western Legal Heritage'* Susan Cartier Poland analizira povezanost i razlike između bioetike i bioprava u kontekstu zapadnog pravnog nasljeđa.

Autorica navodi definiciju bioetike citirajući J. Miller, kao interdisciplinarno istraživanje i praksu koja nastoji razjasniti ili riješiti etička pitanja što ih postavljaju biomedicinske i biološke znanosti.³²¹ Biopravo se pak opisuje kao uvođenje prihvaćenih bioetičkih principa u pravne okvire uz obvezujuće sankcije.³²²

Neki autori, smatra Poland, smatraju da biopravo proizlazi iz bioetike, ili da obrnuto bioetika proizlazi iz bioprava, pri tome misleći na Rentorffa i Kempa, dok drugi, misleći ponajprije na Miller govore o kontinuumu između njih. Koja god opcija bila prihvatljivija, bioetika i biopravo se isprepliću.³²³ Poland nadalje objašnjava kako obje discipline, bioetika i biopravo počivaju na zapadnoj pravnoj tradiciji utemeljenoj na rimskom pravu, ali se razlikuju ovisno po tome jesu li razvijene unutar običajnog (common law) ili kontinentalnog (civil law) sustava.³²⁴ Zajednička su im polazišta, ali se razlikuju u metodologiji i primjeni.

U običajnom pravu naglasak je na presedanu i sudskoj praksi, dok civilno pravo polazi od kodificiranih tekstova.³²⁵ Poland smatra da bioetika i bioprava predstavljaju dvije komplementarne perspektive – prva se usmjerava na moralnu refleksiju, dok druga pruža institucionalnu i pravnu snagu za provedbu etičkih načela. Poland ističe i četiri osnovna principa bioetike – autonomija, dobročinstvo, neškodljivost i pravednost³²⁶ te četiri principa bioprava: autonomija, dostojanstvo, integritet i ranjivost prema Rendtorff i Kempu.³²⁷ Time

³²¹ Susan Cartier Poland, "Bioethics, Biolaw, and Western Legal Heritage," *Kennedy Institute of Ethics Scope Note* 45 (Washington, DC: Kennedy Institute of Ethics, Georgetown University, Bioethics Research Library, lipanj 2005), 2. Usp. Judith Miller, "Is Legislation in Bioethics Desirable? An Explanation of Aspects of the Intersection of Bioethics and Biolaw," u *Bioethics and Biolaw*, Vol. I: Judgement of Life, ur. Peter Kemp, Jacob Rendtorff i Niels Mattsson Johanssen (Copenhagen: Rhodos International Science and Art Publishers, 2000), 243–267, ovdje 246.

³²² Ibid., 2; usp. Miller, "Is Legislation in Bioethics Desirable?," 246.

³²³ João Carlos Loureiro, "The Kemp Principles: A Bio-Legal Perspective," u *Basic Ethical Principles in European Bioethics and Biolaw, Vol. II: Partners' Research*, ur. Jacob Dahl Rendtorff i Peter Kemp (Guissona/Barcelona: Centre for Ethics and Law; Institute Borja de Bioethica, 2000), 65–77, cit. prema Susan Cartier Poland, *Bioethics, Biolaw, and Western Legal Heritage* (Washington, DC: Kennedy Institute of Ethics, Georgetown University, Scope Note 45, 2005), 5.

³²⁴ Poland, „*Bioethics, Biolaw, and Western Legal Heritage*, 2

³²⁵ Ibid, 3-4.

³²⁶ Tom L. Beauchamp and James F. Childress, *Principles of Biomedical Ethics*, 8th ed. (New York: Oxford University Press, 2019). Klasična principa bioetike uvriježena i korištena kao polazište za daljnje rasprave i analize. Usp: Basil Varkey, "Principles of Clinical Ethics and Their Application to Practice," *Medical Principles and Practice* 29, no. 1 (2020): 17–28, <https://doi.org/10.1159/000500138>.

³²⁷ Peter Kemp, "Four Ethical Principles in Biolaw," in *Bioethics and Biolaw, Vol. II: Four Ethical Principles*, ed. Peter Kemp, Jacob Rendtorff, and Niels Mattsson Johanssen (Copenhagen: Rhodos International Science and Art Publishers and Centre for Ethics and Law, 2000), 13–22.; Jacob Dahl Rendtorff, "The Critiques of Basic Principles in Bioethics and Biolaw," in *From Ethics to Biolaw / De l'Éthique au Biodroit*, ed. Peter Kemp and Jacob Rendtorff (Copenhagen: Center for Ethics and Law, University of Copenhagen, 1998), 77–92.cit prema Susan Cartier Poland, *Bioethics, Biolaw, and Western Legal Heritage* (Washington, DC: Kennedy Institute of Ethics, Georgetown University, Scope Note 45, 2005), 4-5.

naglašava kako se etičke rasprave često prevode u pravne norme, ali i da postoji opasnost od njihovog razilaženja.

U svom radu *'Biolaw and Bioethics: Convergences and Divergences'* Juan Alberto Lecaros promišlja epistemološki status i metodološke okvire bioetike i bioprava, naglašavajući da oba sustava dijele zajedničko normativno polazište, ali se razvijaju u različitim smjerovima.³²⁸

Kako sam navodi: "Bioetika i biopravo su normativni diskursi koji daju razloge za djelovanje, a njihova se posebnost sastoji u nužnoj interakciji s drugim disciplinama i društvenim praksama ... osobito s biološkim znanostima i povezanim tehnologijama."³²⁹

Bioetiku definira kao interdisciplinarni fundus moralnih dvojbi nastalog zbog biomedicinskog i biotehnološkog napretka, dok se biopravo konstituira kao zaseban pravni sustav koji institucionalizira bioetičke principe. Lecaros objašnjava da je pravo transformiralo tradicionalnu paternalističku medicinsku etiku u bioetiku upravo zahvaljujući novim pravima osoba – autonomiji, privatnosti i povjerljivosti.³³⁰

Autor razlikuje tri modela odnosa bioetike i bioprava. Prvi je model supstitucije, koji svodi biopravo na legaliziranu bioetiku, što je, kako kaže, epistemološka pogreška: "Prvi način razumijevanja sučelja između bioetike i bioprava jest kao supstitucije ... to predstavlja epistemološku pogrešku, budući da normativni sustav poput pravnog ne može imati kao svoje područje primjene drugi normativni sustav poput bioetike".³³¹

Drugi je konfrontacija, koja polazi od stava da između bioetike i prava ne postoji nužna veza: "Drugo tumačenje sučelja između bioetike i bioprava jest ono što nazivam konfrontacijskim pristupom, koji negira da postoji nužna povezanost između normativnog sadržaja bioetike i prava"³³² Treći model je komplementarnost, srednji put koji priznaje disciplinarnu autonomiju obaju sustava i njihov dijalog: "Srednji put između ova dva pristupa jest shvaćanje komplementarnosti između bioetike i bioprava ... koje priznaje disciplinarnu autonomiju i bioetike i bioprava."³³³

Lecaros naglašava da biopravo nije puka instrumentacija većinskih društvenih normi, nego mora imati jamstvenu funkciju u graničnim i složenim situacijama: "Biopravo ispunjava

³²⁸ Juan Alberto Lecaros, "Biolaw and Bioethics: Convergences and Divergences," u **Biolaw and Policy in the Twenty-First Century**, ur. Erick Valdés i Juan Alberto Lecaros (Cham: Springer, 2019), 93.

³²⁹ Ibid., 93.

³³⁰ Ibid., 111.

³³¹ Ibid., 112-113.

³³² Ibid., 113.

³³³ Ibid., 113.

jamstvenu funkciju u graničnim i složenim situacijama, a ne u središtu društveno prihvaćenih ponašanja.“ ”³³⁴

Samostalnost bioprava potvrđuje se i time što identificira nove kategorije prava i otvara prostor tzv. četvrtoj generaciji ljudskih prava, biorights: " Biopravo se opravdava i legitimira kao zrela i epistemološki neovisna disciplina, budući da je sposobno identificirati nove kategorije šteta i uspostaviti procesne osnove za konstitucionalizaciju ljudskih prava četvrte generacije ili bioprava."³³⁵

Na kraju, Lecaros predviđa da će biopravo morati razviti transnacionalne mehanizme kako bi se odgovorilo globalnim izazovima: „Završni izazov za biopravo dvadeset i prvog stoljeća odnosi se na potrebu razvoja transnacionalnog ili transgraničnog prava ... pri čemu možemo koristiti pojam pravne interoperabilnosti „³³⁶

U samom zaključku svoga razmatranja potvrđuje svoju tezu o koevoluciji bioetike i bioprava: „U ovom poglavlju tvrdim da proces koevolucije sučelja između bioetike i bioprava otvara ... potrebu za oblikovanjem regulatornog prostora za prekograničnu regulaciju „³³⁷

U članku "*Bioderecho, daño genético y derechos humanos de cuarta generación*" (*Biopravo, genetska šteta i ljudska prava četvrte generacije*) Erick Valdés kritički razmatra postojeće definicije *bioderecha* te predlaže novu koncepciju koja odgovara izazovima biomedicinskog i biotehnološkog razvoja.³³⁸

Autor ističe da niti jedan od dominantnih pristupa, biopravo kao bioetika pretvorena u pravo, kao njezin produžetak ili kao običan pravni odgovor na biomedicinske probleme ne pruža adekvatno rješenje.³³⁹ Drugi pristupi svode biopravo na izvedenicu bioetike, što Valdés naziva parazitskim shvaćanjem³⁴⁰ U svakom slučaju niti jedan pristup nije ispravan. Valdés predlaže novu definiciju: *bioderecho* kao 'pravo načela', pravni i obvezujući okvir sposoban identificirati nove pravne kategorije i zaštititi tzv. *bioprava* ili prava četvrte generacije, osobito u području

³³⁴ Ibid., 114.

³³⁵ Ibid., 115.

³³⁶ Ibid., 115.

³³⁷ Ibid., 116.

³³⁸ Erick Valdés, "Bioderecho, daño genético y derechos humanos de cuarta generación," **Boletín Mexicano de Derecho Comparado** 48, br. 144 (2015): 1199. Valdés kaže: „Što se tiče drugog shvaćanja bioprava, mogu ustvrditi da ono nije parazit bioetike te da predstavlja eminentno pravni pristup, koji je pojmovno odvojen od bioetike, čije je područje primjene pravo, a ne moral, zbog čega je proizvod bioprava normativan, a ne deliberativan. Stoga, iako u tom smislu postoji jasna povezanost između obiju disciplina, njihova značenja, dosezi i, posljedično, njihove naravi razlikuju se, što biopravu daje identitet te epistemološku i metodološku samostalnost.“ (prijevod autora), 1201.

³³⁹ Ibid., 1201.

³⁴⁰ Ibid., 1201.

genetskog identiteta i integriteta.³⁴¹ Napredak biomedicine (genetski inženjering, eugenika, enhancement) otvara moralne i pravne dvojbe koje tradicionalno pravo ne može riješiti, zbog pravnih praznina i neučinkovitih javnih politika.³⁴²

Izvori bioprava, prema autoru, se već mogu naći u Konvenciju o ljudskim pravima i biomedicini (Oviedo, 1997.), praksi Europskog suda za ljudska prava i u dokumentima Europske unije, koji po prvi put povezuju ljudska prava i biomedicinska pitanja.³⁴³

Valdés, također polazno identificira četiri ključna principa bioprava: autonomiju (prava na privatnost, informirani pristanak, političko sudjelovanje, pravo na ne znanje), dostojanstvo (zabrana instrumentalizacije čovjeka), integritet (fizička, psihološka i genetska cjelovitost) i ranjivost (ontološki primat zaštite slabijih).³⁴⁴ Međutim, on ide dalje i traži da se principi moraju transformirati u konkretna pravila s obvezujućom snagom, kako bi biopravo moglo odgovoriti na zahtjevna pitanja očuvanja budućnosti čovječanstva.³⁴⁵

Zaključno, Valdés tvrdi da biopravo omogućuje konstitucionalizaciju prava četvrte generacije koja štite identitet i integritet ljudske vrste te pružaju obvezujuću pravnu zaštitu u odnosu na bioetičke izazove.³⁴⁶

Na potrebu jasne distinkcije između bioetike i bioprava upozorava i Tonči Matulić. On ne zagovara njihovo razdvajanje, budući da se međusobno nadopunjuju i ne mogu djelovati jedna bez druge, ali ističe nužnost njihova razlikovanja. Bioetika i biopravo su, prema Matuliću, jednakovrijedne, ali ne i istovjetne discipline: svaka ima vlastitu metodologiju, jezik i područje primjene, a njihova komplementarnost proizlazi upravo iz te različitosti.³⁴⁷

Palazzani je dala kratak, ali sadržajan opis razlika: „Biopravo bez bioetike je slijepo, a bioetika bez bioprava prazna“³⁴⁸ Ovom izjavom autorica sažima temeljnu ideju njihove međusobne ovisnosti – pravo, ako se odvoji od etičkih principa, gubi moralni orijentir i svodi se na tehničku

³⁴¹ Ibid., 1197, „Predlažem razjasniti pravne dosege bioprava, definirajući ga kao pravo načela koje može jamčiti identifikaciju i priznavanje bioderecha, odnosno ljudskih prava četvrte generacije u latinoameričkim pravnim sustavima, putem ustavne recepcije međunarodnih normi o individualnim subjektivnim pravima. Osim toga, pokazat ću kako je biopravo sposobno identificirati nove kategorije šteta u području odštetnog prava, primjerice genetsku štetu. To bi omogućilo državi ispunjenje njezinih međunarodnih obveza na tom području i dalo učinkovitost tim pravima u unutarnjem jurisdikcijskom kontekstu.“(prijevod autora).

³⁴² Ibid., 1203-1204.

³⁴³ Ibid., 1205.

³⁴⁴ Ibid., 1214.

³⁴⁵ Ibid., 1216.

³⁴⁶ Ibid., 1220.

³⁴⁷ Matulić, *Bioetika*, 458. “Naprotiv, biopravo kao relevantna instanca normativno-zakonskih aspekata novonastalih promjena, aktivno sudjeluje u bioetičkom definiranju pojmova...biopravo ima neodgodivu zadaću istraživati objektivne parametre temeljnih vrijednosti koji su u igri...bioetika i biopravo jesu i ostaju dvije razdvojene stvarnosti, ali intimno povezane i međuovisne“.

³⁴⁸ Palazzani, *Introduction to ther Philosophy*, 48.

regulaciju bez unutarnjeg smisla, dok etika, lišena pravnog izraza i institucionalne primjene, ostaje apstraktna i bez stvarne učinkovitosti u društvu. Palazzani time naglašava da bioetika i biopravo moraju djelovati u dijalogu: etika kao izvor vrijednosnog sadržaja, a pravo kao instrument njihove provedbe i zaštite.

Nakon ove analize razlikovanja bioprava i bioetike, počevši od osnovnih principa i od bioetike i njenih postavki, jasno su razvidne dvije discipline u kojima jedna prirodno nasljeđuje drugu i nadrasta je. Biopravo izrasta iz bioetike kao njena pravna artikulacija. Međutim, prije pojave bioprava, u samim začecima bioetike, naznake i ideja pravne regulacije biopravnog fundusa prepoznata su u etici odgovornosti Hansa Jonasa i pravnoj strukturi autonomije Ronalda Dworkina. Ova dva konceptualna horizonta se povijesno i institucionalno prelamaju u bioetici kao neposrednoj prethodnici bioprava. Stoga će se u nastavku prikazati njihovo shvaćanje bioetičkog koncepta i doprinos izgradnji temelja bioprava.

7.3. Dworkinov i Jonasov doprinos uspostavi ideje bioprava

U nastavku ćemo vidjeti kako je Dworkinovo shvaćanje integriteta i dostojanstva pojedinca, a Jonasova anticipacija budućih posljedica današnje moći i opće odgovornosti probudila zanimanje upravo po pitanju bazične težnje ove dvojice filozofa da s dvije različite znanstvene pozicije prizivaju istu potrebu za reakcijom u smislu uspostave bioprava.

Dworkinovo shvaćanje prava kao koherentnog *carstva prava* iznova se potvrđuje u okolnostima ubrzanog znanstveno-tehnološkog razvoja, u kojima tradicionalni pravni okviri gube samorazumljivost.³⁴⁹ Autonomni napredak znanosti i biotehnologije sve snažnije konkurira pravu kao suverenom regulatoru ljudskog djelovanja, čime se otvara prostor za radikalno preispitivanje odnosa između prava, etike i društvenih vrijednosti. U takvom okruženju Dworkinova koncepcija ne poziva na povećanje bazena ljudskih prava već na njihovo dublje normativno razumijevanje i interpretativno učvršćenje, smatra Hodžić.³⁵⁰ Ovako shvaćeno pravo, ostaje legitimno samo ako uspije očuvati unutarnju koherentnost i moralni integritet – ako uspije tumačiti postojeće norme u svjetlu vrijednosti koje su smisljeno povezane s ljudskim dostojanstvom i autonomijom. Takvo pravo moći će odgovoriti na nove izazove .“

³⁴⁹ Hodžić, *Razumijevanje prava i bioetike prema filozofiji prava Ronalda Dworkina – pojmovi, značaj i domašaj*, 61. „Zato ga Dworkin određuje kao carstvo prava. Suvereno mjesto koje pravo zauzima sve se više dovodi u pitanje autonomnim znanstveno-tehnološkim razvojem“

³⁵⁰ Ibid., 72. “Pri tome nije, kako smo naznačili s Dworkinom, riječ, barem ne nužno, o taksativnom proširenju liste ljudskih prava. Primarna zadaća je njihovo produbljivanje.”

To je, prema autoru, ključna točka u formiranju biopravne refleksije: Na taj način, Hodžić pozicionira Dworkina kao začetnika biopravne perspektive, jer njegova koncepcija prava omogućava razvoj pravnih normi koje ne samo da štite postojeća prava, već ih interpretativno produbljuju u skladu s izazovima bioetike, biotehnologije i suvremene filozofije prava.

Sličnu perspektivu nalazimo i kod Stephena Guesta, profesora pravne filozofije na University College London, koji je autor jedne od najdetaljnijih studija o Dworkinovoј teoriji prava. Stephen Guest u svom tumačenju Dworkinove teorije prava navodi poznatu metaforu „lančanog romana“ kojom Dworkin opisuje pravo kao zajednički intelektualni projekt u kojem svaki sudac ili tumač zakona doprinosi razvoju pravne tradicije. Svaka nova odluka nadovezuje se na prethodne, ali istodobno nastoji očuvati koherentnost i smisao cjeline, kao da svaki autor piše novo poglavlje istog romana.³⁵¹

Ova koncepcija prava kao hermeneutičkog procesa snažno korespondira s Hodžićevim naglaskom na produbljanju postojećih prava umjesto pukog proširivanja. Naime, i Hodžić i Guest, svaki na svoj način, prepoznaju da Dworkinova teorija prava pruža filozofsku osnovu za biopravnu refleksiju: pravo se mora stalno reinterpretirati kako bi odgovorilo na nove bioetičke i biopolitičke izazove, čime biopravo postaje prirodni nastavak i produbljenje Dworkinove koncepcije 'carstva prava'.

Rok Svetlič u članku „(Post)modernost Dworkinove filozofije prava“, objavljenom u časopisu *Filozofska istraživanja*, razmatra glavne značajke Dworkinove filozofije prava u kontekstu paradigme modernosti i postmodernosti. Svetlič analizira položaj suvremene pravne filozofije koja se nalazi između dvaju polova: s jedne strane stoji moderni pogled na pravo kao jedinstven i homogen sustav normi, a s druge strane postmoderni izazov, koji naglašava raspad velikih narativa i pluralnost tumačenja.³⁵²

Prema Svetliču, Dworkinova teorija prava zauzima posrednu poziciju između ovih pristupa. Njegova hermeneutička koncepcija prava kao integriteta nudi oblik normativnosti koji nije ni moderna harmonija ni postmoderna anarhija, već refleksivna i moralno utemeljena

³⁵¹ Stephen Guest, Ronald Dworkin (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1991); Ronald Dworkin, *Law's Empire* (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986), 229. Preuzeto iz "Ronald Dworkin: Law as Novel Writing," *Books & Ideas*, 3. studenoga 2008., <https://booksandideas.net/Ronald-Dworkin-Law-as-Novel-Writing>. Usp. Stefanie A. Lindquist i Frank B. Cross, "Empirically Testing Dworkin's Chain Novel Theory: Studying the Path of Precedent," *NYU Law Review* 80, br. 4 (listopad 2005): 1156–1203, <https://www.nyulawreview.org/issues/volume-80-number-4/empirically-testing-dworkins-chain-novel-theory-studying-the-path-of-precedent/>.

³⁵² Rok Svetlič, „(Post)modernost Dworkinove filozofije prava,“ *Filozofska istraživanja* 24, br. 2/93 (2004): 407–414.

koherentnost. Drugim riječima, Dworkinovo pravo funkcionira kao pokušaj očuvanja uređenosti i smisla unutar složenih i pluralnih pravnih konteksta.

Ovakva interpretacija može se povezati i s raspravom o biopravima. Ako pravo nije statičan sustav pravila, nego stalna moralna i interpretativna praksa, onda biopravo, kao pravna refleksija na bioetičke izazove, postaje prirodan nastavak Dworkinove hermeneutike. Biopravo se u tom smislu pojavljuje kao dinamičan i refleksivan odgovor na izazove koje donosi biomedicina i biotehnologija, a koje pravo mora normativno uobličiti i zaštititi.

Dworkinova teorija prava kako je analizira Barišić daje jasne naznake opravdanju bioprava iako se ne nalazi jasna formulacija pojma. U vremenu u kojem Dworkin stvara svoj tzv. *srednji put* između prirodnog prava i pravnog pozitivizma braneći autonomiju pojedinca, a istovremeno inzistirajući na širini u tumačenju pravnih presuda, događaju se prve konkretne dvojbe u ispravnost presuda iz bioetičkog spektra

Dworkinov idealni sudac Herkules „proklizava“ na sudskim predmetima u kojima je nužno presuditi poštujući autonomiju i izbor pojedinca, ali pomirenu s pravnim regulacijama i pravnom praksom.³⁵³ Idealni sudac donosi uvijek jednu i jedinu moguću ispravnu odluku. On će naći ispravan odgovor čak ako pravno nema presedana na istu temu ili nema utvrđenih pravila, sudac će se voditi principom čudoređa.

Barišić navodi kako je Dworkin upao u proturječje upravo na problemu pobačaja držeći ispravnim kako žena, zbog svog dostojanstva i time i etičke odgovornosti snosi težinu odluke o svom tijelu. Fetus ne može imati vlastita prava jer nema ni interese i stoga se na njega ne odnose prava koja bi štitila njegove interese. Proturječje proizlazi iz njegovog stava u *Life's Dominion* gdje njegova argumentacija počiva na općem poštovanju ljudskog života te mogućoj pomirbi dvije oprečne strane na osnovi obostranog zahtjeva poštivanja unutarnje vrijednosti ljudskog bića.³⁵⁴ Dworkin se, kako smo već prikazali, aktivno bavio temama iz bioetičkog diskursa: pobačaj, jednakost, slobode, slobode govora, rasna ravnopravnost i drugo. Međutim, ovdje valja dodati i da je smatrao prihvatljivim građanski neposluh u slučajevima krivih ili nepravednih odluka Vrhovnog suda. U ovom slučaju ga možemo povezati s Jonasom u dijelu stajališta gdje Jonas u svrhu zaštite života i čovječanstva prihvaća i privremeno ukidanje demokracije.³⁵⁵

³⁵³ Barišić, *In Memoriam*, 343-350.

³⁵⁴ *Ibid.*, 343-350.

³⁵⁵ Mirko Vid Mlakar, “Hans Jonas: mislilac odgovornosti (1903.–1993.)”, *Filozofska istraživanja* 23 (2003) 1=88, 239–244.

Jens Kurreck, iako po struci biokemičar, u svom radu *'Između tehnološkog optimizma i kasandrizma: Nacrt aktualne kazuistike i bio-tehnologije na temelju etike odgovornosti Hansa Jonasa'*³⁵⁶, pristupa Jonasovoj filozofiji odgovornosti iz perspektive suvremenih biotehnoloških dostignuća. Kurreckova analiza jasno pokazuje koliko je Jonasovo učenje relevantno za razvoj pravnih regulacija u području bioetike i biotehnologije. Unatoč izostanku nominiranja pravnih regulacija izravnim biopravom, sadržajno je jasno da se pravno oblikovani bioetički sadržaji mogu nazvati biopravnim.

Jonas proširuje pojam odgovornosti izvan tradicionalnih okvira u kojima se odgovaralo samo za prošle čine. Umjesto toga, uvodi koncept prospektivne odgovornosti – odgovornosti za buduće posljedice djelovanja. Kurreck smatra potrebnim naglasiti uzročno posljedičnu vezu između moći odgovornosti. Što je opsežnija ljudska moć, posebno tehnološka, to je veći i opseg odgovornosti. To znači da se pravni okvir više ne može ograničiti na regulaciju trenutnih međuljudskih odnosa, nego mora obuhvatiti i buduće generacije te prirodu kao legitimne adresate zaštite. Prema Jonasu, subjekt stječe pravo na odgovorno djelovanje spram sebe samog time što u sebi nosi vrijednost. Ovakvo shvaćanje odnosa vrijednosti i odgovornosti, smatra Kurreck, proširuje područje pravne i etičke zaštite na nerođene, prirodu i krhke oblike života. Time Jonasova vizija etike postavlja ontološki temelj za proširenje pravnog poimanja subjektiviteta, što je u srži biopravnog pristupa.

Je li zadaća koja je postavljena pred pravo, etiku i znanost općenito preteška, odnosno jesmo li dorasli težini zadatka s kojim smo se suočili? To treba tek vidjeti. „Bit će potrebno provjeriti pokriva li etička teorija što ju je on razvio sve moralno dvojbene problemske sklopove. Nadalje se nameće potreba da se istraži da li znanstveni razvoj u protekla dva desetljeća te odatle proizašle nove etičke rasprave, primjerice, u vezi s kloniranjem čovjeka, uporabom embrionalnih matičnih stanica ili preinplantacijskom dijagnostikom – iziskuju daljnje razvijanje i aktualiziranje odgovarajućih područja Jonasove moralne etike“.³⁵⁷

Kurreck smatra da je potrebno obratiti veću pozornost na kumulativne efekte i nepovratne procese koje proizvodi moderna tehnologija. Pravna regulacija biotehnologije ne može biti isključivo reaktivna, već mora djelovati preventivno. Jonasova etika odgovornosti zahtijeva anticipaciju mogućih šteta, čime se pravni okvir usmjerava na ex-ante regulaciju. U tome leži jedan od ključnih doprinosa Jonasova mišljenja za biopravnu paradigmu.

³⁵⁶ Jens Kurreck, „Nacrt aktualne kazuistike i bio-tehnologije na temelju etike odgovornosti Hansa Jonasa,“ *Filozofska istraživanja* 23, br. 3 (2003): 659–684.

³⁵⁷ Jens Kurreck, „Nacrt aktualne kazuistike i bio-tehnologije na temelju etike odgovornosti Hansa Jonasa,“ *Filozofska istraživanja* 23, br. 3 (2003): 659–684, ovdje 660.

Da bi se tražila preventivna odgovornost, moramo pretpostaviti posljedice. Točnije, Jonasova *predviđanja* i *proricanja* prihvatiti točnima. O posljedicama moramo govoriti danas, očekujući i unaprijed regulirajući moguće učinke. Odgovornost se konstitucionalizira kao moralna zrelost prihvaćanja moguće krivice prije nego li se grijeh/zločin dogodio, zbog same činjenice da smo u velikoj vjerojatnosti da isti i počinimo. Tradicionalna odgovornost i moralna obveza se ovime ne mijenja. Na njih se nastavlja i nadograđuje ih novi vid preventivne odgovornosti i moralne čvrstoće. “ Zapravo se ne radi o prijelazu, već u najboljem slučaju o prebacivanju naglaska s tradicionalne odgovornosti vezane uz rezultate djelovanja na lovestajnu i preventivnu odgovornost; naravno da tradicionalna odgovornost za ono učinjeno i nadalje ostaje očuvana...Umjesto da se govori o prijelazu s jednog tipa odgovornosti na neki drugi, trebalo bi govoriti o dvije koncepcije odgovornosti koje bi istodobno trebalo uvažavati”³⁵⁸

U naslovu rada *'Između tehnološkog optimizma i kasandrizma: Nacrt aktualne kazuistike i biotehnologije na temelju etike odgovornosti Hansa Jonasa'* zadržimo se na kazuistici. Time nam autor sugerira da Jonasovu etiku odgovornosti, unatoč *kasandrizmu* shvatimo kao osnovu za konkretne pravne slučajeve i regulativne odluke u području biotehnologije. Biopravo nastaje kao institucionalizirani nastavak kazuističkog bioetičkog promišljanja: iz pojedinačnih biotehnoloških dilema oblikuje se specifičan normativni korpus, s vlastitim pojmovima odgovornosti, dužnosti i ograničenja. Drugim riječima, kazuistika u Jonasovom okviru nije tek metoda — ona je most koji omogućuje da se heuristika straha pretoči u pravno relevantne standarde, a time postaje i konceptualno uporište opravdanja bioprava kao zasebnog područja suvremene jurisprudencije. Kurreckova analiza ukazuje na to da Jonasova misao zapravo gradi temelje bioprava kao discipline koja povezuje etiku, pravo i biotehnologiju.

Jonasa je, smatra Kurreck, filozof koji je anticipirao potrebu za novim pravnim poretkom svojim imperativom odgovornosti. Definirajući imperativ odgovornosti, postavio je osnovu za proširenje subjekata prava, redefiniciju pojma odgovornosti te za preventivnu regulaciju biotehnoloških praksi. Drugim riječima, Jonasovo učenje, iako oblikovano u filozofskom okviru, posredno postavlja temelje bioprava kao područja koje usklađuje moralne imperitive s pravnom regulacijom tehnološkog razvoja.

Kako bi se približila i aktualizirala tema Jonasovog doprinosa generacijama, dodajmo primjer nedavne pandemije u kojoj se izrealizirao jedan od njegovih strahova za budućnost. Veliku prijetnju smo dočekali nespreni i bez svijesti o preventivnoj odgovornosti. Tu paralelu s

³⁵⁸ Ibid., 662.

Jonasovim učenjem prepoznali su i Fraga da Silva i Campato: „Uz to, poznate su i posljedice po ljudsko zdravlje ... pandemija bolesti Covid-19 mogla bi biti jedna od tih posljedica, jer povećava ljudsku ranjivost i proizvodi nejednakostišto pokazuje potrebu za stvaranjem novog statuta odgovornosti čovjeka usmjerenog na očuvanje ljudskog i izvanljudskog života. Stoga Jonasovo mišljenje zahtijeva stav koji nije samo refleksivan, nego i kritičan prema našem načinu bivanja i opstanka u svijetu; u tom smislu prepoznaje se važna uloga kritičke okolišne edukacije, koja razumije potrebu za obrazovnim djelovanjem sposobnim pridonijeti preobrazbi stvarnosti koja se povijesno nalazi u ozbiljnoj društveno-ekološkoj krizi.“³⁵⁹

Iz prethodne analize postaje razvidno da su Jonasova i Dworkinova promišljanja anticipirala razvoj koji se tek danas u potpunosti očituje: potrebu za normativnim okvirom koji će objediniti etičku refleksiju i pravnu regulaciju života u uvjetima tehnološki proširene moći i biomedicinskog napreka. U tom smislu, akademska artikulacija bioprava ne predstavlja tek opis već postojeće prakse, nego je pokazatelj njegove buduće etabliranosti. Najprije se javlja filozofijsko promišljanje, potom ga preuzima i razvija akademska zajednica, a tek iz tog teorijskog temelja nastaje zreli disciplinarni oblik.

Upravo stoga, razmatranje akademskog statusa bioprava nužan je korak za razumijevanje njegova daljnjeg razvoja i mogućeg institucionalnog učvršćenja. Sljedeće poglavlje će pokazati na kojem stupnju zainteresiranosti akademske zajednice se trenutno nalazi biopravo i koji je njegov status. Ako biopravo doista predstavlja samostalnu, a ne izvedenu disciplinu, nužno je razmotriti temelje njegove znanstvene autonomije, metodologije i mjesta unutar suvremenih pravnih i biomedicinskih studija.

7.4. Akademski status bioprava

Razvoj bioprava kao znanstvene discipline prati širenje bioetičkih rasprava iz medicinskog i filozofskog u pravni kontekst. Posljednjih desetljeća sve veći broj sveučilišta, istraživačkih centara i stručnih udruga diljem svijeta prepoznaje biopravo kao samostalno područje interdisciplinarnog istraživanja, koje povezuje pravo, biomedicinu, tehnologiju i etiku. U ovom će se poglavlju prikazati glavni oblici akademske institucionalizacije bioprava – od sveučilišnih programa i istraživačkih centara do profesionalnih udruženja – s ciljem da se pokaže kako se biopravo postupno oblikuje kao prepoznatljiv i sustavan znanstveni okvir.

³⁵⁹ Paulo Fraga da Silva i Roger Fernandes Campato, “Jonas’ Ethics of Responsibility – A Necessary Reflection in Times of Pandemic,” *Global Journal of Human-Social Science: H Interdisciplinary* 23, no. 6 (2023): 3.

Jedna od najvažnijih autorica u području europske biopravne misli, L. Palazzani naglašava normativnu i pedagošku dimenziju prava. Prema njezinu shvaćanju, pravo i biopravo nemaju samo funkciju propisivanja i sankcioniranja, nego i oblikovanja svijesti o vrijednostima koje nadilaze samu zakonitost. Kako navodi Palazzani: „U tom smislu funkcija prava i bioprava ima i odgojnu važnost, ne samo u pogledu zakonitosti, nego ponajprije u pogledu legitimnosti, u razvoju svijesti da nije sve što je zakonski dopušteno ili što je odlučeno od strane zakonodavca ili sudaca ujedno i legitimno.“³⁶⁰

U skladu s takvim shvaćanjem Palazzani, sve se veća pozornost u svijetu posvećuje institucionalnom oblikovanju bioprava kao akademske discipline, pa su na brojnim sveučilištima uspostavljeni posebni studijski programi, katedre i centri posvećeni proučavanju odnosa između prava, bioetike i biomedicine

American Association od American Law School (AALS) ima poseban odjel Biolaw (Biopravo). Na službenim mrežnim stranicama navodi se sljedeće: Sekcija za biopravo promiče razmjenu ideja, interesa i aktivnosti među članovima Sekcije te daje preporuke Udruženju o pitanjima koja se tiču bioprava.³⁶¹ Glavni program odjela za 2025. godinu, objavljen je na službenim mrežnim stranicama. Također se navodi kako je glavni program Bioprava suorganiziran od udruženja: Pravo i mentalne teškoće, Profesori prava s invaliditetom i podržavatelji te Pravo, medicina i zdravstvena skrb.

Kroz godine rada, ovaj odjel organizira različite teme koje se ubrajaju u okvire biopravne rasprave. Sve su one ponajprije izrazito aktualne, kontroverzne i popularne. Tako na primjer izdvajamo 2018. godinu kada se na godišnjem sastanku AALS-a izlagane mnoge zanimljive teme iz pravnog diskursa. Neke od njih su: Pravo, medicina i zdravstvena skrb, u suorganizaciji s programima *Starenje i pravo*, *Biopravo* te *Pravo i mentalni invaliditet*; Pravo i mentalni invaliditet, u suorganizaciji s programima *Pravo osoba s invaliditetom*, *Obiteljsko i maloljetničko pravo* te *Pravo, medicina i zdravstvena skrb*.

Pravna sposobnost na raskrižju: mentalni invaliditet i obiteljsko pravo; Pravo i humanistika – Istrebljivači, domaćini i odvjetnici: prenošenje slika pristupa pravima i pravdi za robote i drugu umjetnu inteligenciju; Biopravo – Pravni izazovi uređivanja genoma: suočavanje s tehnologijom CRISPR. (*Law, Medicine, and Health Care, CoSponsored by Aging and the Law, Biolaw, and Law and Mental Disability; Law and Mental Disability, CoSponsored by Disability Law, Family and Juvenile Law, and Law, Medicine, and Health Care – Legal Capacity at the*

³⁶⁰ Ibid., 45.

³⁶¹ Vidi <https://www.aals.org/sections/list/biolaw/>

Crossroads: Mental Disability and Family Law; Law and the Humanities - Blade Runners, Hosts, and Lawyers: Communicating Images of Access to Rights and Justice for Robots and Other Artificial Intelligence; Biolaw – Legal Challenges of Editing the Genome: Coming to Terms with CRISPR Technology.)

Prateći razvoj tema i prepoznavajući probleme na svjetskoj razini, najavljena tema za 2026. godinu je: “Vaccine Skepticism” („Skepticizam prema cjevivima“) kao odgovor na prethodno razdoblje u kojem smo bili izloženi dvojbama oko cjeviva. Tema u kojoj je sudjelovao cijeli svijet je borba protiv pandemije COVID-a 19, a naknadno razvijen odnos nepovjerenja prema cijepljenju je tema za biopravnu raspravu. U ovom slučaju prepoznata je od akademskih krugova čija je obveza dati svoj doprinos pronalaženju odgovora. .Ovime se pokazuje akademska ozbiljnost prepoznavanja izazova i odgovornost u sudjelovanju u traženju odgovora koji će biti za dobrobit čovjeka. Svjedočimo aktivnom i odgovornom akademskom i znanstvenom odgovoru na važna pitanja.

Također je objavljen poziv za sudjelovanje s temom koja je danas više nego aktualna, ali i izazovna. Radi se o temi Aging and the Law, Aging with Dignity: Legal Challenges to Federal Cuts and Their Impact on Vulnerable Older Adults (Starenje i pravo, Stariti dostojanstveno, Pravni aspekti osporavanja saveznih rezova i njihov utjecaj na ranjive starije osobe). Upravo na najranjivijoj populaciji, djeca, nemoćni, starije i bolesne osobe ogledaju se principi bioetike. Naš pristup najranjivijima je civilizacijski doseg, stoga ne čudi da je AALS, kao pravna i akademska institucija prepoznala nužnost otvaranja i ove teme kao izazova budućnosti.

Kao jedan od prvih akademskih interesa za biopravne teme pokazalo je *Sveučilište u Trentu – BioLaw Journal / Rivista di BioDiritto (Italija)*. Radi se o projektu koji za glavni cilj ima teme o životu, u odnosu na napredak biotehnologije, nova saznanja u tom području i izazove s kojima se u odnosu na isti, susreće medicinska znanost, a koji posljedično stavljaju izazove pred pravnu znanost.³⁶² Već poznate teme: početak života, umiranje- smrt, zdravlje u rukama moderne medicine, humana genetika, umjetna inteligencija su teme koje se obraćaju pravu i od njega traže odgovor. Projekt je osnovan 2002. godine i opstoji na Pravnom fakultetu Sveučiliša u Trentu.

Teme kojima se časopis bavi na akademskoj razini su: *La disciplina della lotta al cambiamento climatico (Regulativa borbe protiv klimatskih promjena); L'evoluzione normativa e giurisprudenziale della gestazione per altri nel Regno Unito (Razvoj zakonodavstva i sudske*

³⁶² Vidi BioDiritto.org, Centro Interuniversitario di Ricerca su Bioetica e Diritto (međuniverzitetski istraživački centar za bioetiku i biopravo, Italija), <https://www.biodiritto.org/>.

prakse vezane uz surogaciju u Ujedinjenom Kraljevstvu); La disciplina del fine vita negli USA (Uređenje pitanja kraj života u SAD-u); La disciplina dei Comitati etici in Italia (Uređenje etičkih komisija u Italiji); Come è cambiata la legge 40 (2004-2024) (Kako se promijenio Zakon 40 (2004–2024); Dossier Abortion rights negli Stati Uniti (Dosje: Pravo na pobačaj u Sjedinjenim Državama); La disciplina del fine vita in Italia (Uređenje pitanja kraja života u Italiji); La disciplina del fine vita in Europa (Uređenje pitanja kraj života u Europi); L'utilizzo terapeutico dei cannabinoidi negli Stati Uniti (Terapijska uporaba kanabinoida u SAD-u); Utilizzo terapeutico dei cannabinoidi in Italia (Terapijska uporaba kanabinoida u Italiji).

Na Sveučilištu u *Bologni (Universita di Bologna)* održava se kolegij Bioetika i biopravo. Na mrežnim stranicama sveučilišta pod rednim brojem kolegija 98920 navodi se sljedeće: „Kolegij će biti posvećen temeljnim načelima, vrijednostima te moralnim i pravnim argumentima za kritičku bioetiku i demokratsko biopravo. Naglasak će biti na pitanjima relevantnima za javnu etiku i demokratsku deliberaciju, koje izazivaju globalne politike i moralne dileme povezane s neprestano novim granicama znanstvenog i tehnološkog znanja.“³⁶³

Na Sveučilištu Oxford, od 2009. godine djeluje centar HeLEX, Centar za zdravlje, pravo i nove tehnologije, a dio je pravnog fakulteta od 2019. godine. U uvodnim riječima ravnatelja centra stoji: „Naše istraživanje nastoji identificirati odgovarajuće pravne i upravljačke okvire za nove tehnologije koje imaju potencijal transformirati ili poremetiti zdravstvo i medicinu.“³⁶⁴

U *Belgiji, Leuven*, moguće je pohađati jednogodišnji master program iz Bioetike u suradnji s Centrom za biomedicinsku etiku i pravo. Obraduju se teme poput: Etički, pravni i društveni aspekti prediktivne medicine i genomike, Etički i pravni aspekti skrbi za starije osobe i skrbi na kraju života, Etička i pravna pitanja u dizajnu, razvoju i uporabi inovativnih zdravstvenih tehnologija, Istraživačka etika i etika znanstvenog istraživanja, Etika sporta te sportska medicina i etika, Društvena i organizacijska etika u zdravstvenoj skrbi, Komunikacija u zdravstvenoj skrbi, Povijesne i muzeološke perspektive zdravlja, skrbi i medicine.³⁶⁵

³⁶³ Vidi Sveučilište u Bologni, “Bioetica e Biodiritto (1) (LM)” (kolegij 2024/2025), <https://www.unibo.it/it/studiare/insegnamenti-competenze-trasversali-moocs/insegnamenti/insegnamento/2024/478942>. „Kolegij će biti posvećen temeljnim načelima, vrijednostima te moralnim i pravnim argumentima za kritičku bioetiku i demokratsko biopravo. Naglasak će biti na pitanjima važnima za javnu etiku i demokratsku raspravu, koje dovode u pitanje globalne politike i moralne dileme povezane s neprestano novim granicama znanstvenog i tehnološkog znanja..“(prijevod autora)

³⁶⁴Vidi <https://www.law.ox.ac.uk/centre-for-health-law-and-emerging-technologies/centre-health-law-and-emerging-technologies>

³⁶⁵ Vidi <https://gbiomed.kuleuven.be/english/research/50000687/50000697>

U Francuskoj, na pariškom sveučilištu *Universite Paris-Saclay*, održava se magistarski studij pod nazivom (M2) Medicinsko pravo i biotehnologija koji je specijalizirani studijski program, a temelji se na: bioetičkom pravu (zaštita osoba, etička načela, pravni korpus, opća kultura i biotehnologija) zdravstvu (medicinsko pravo, bolničko pravo); regulativi medicinskih i biotehnoloških istraživanja (ugovori i istraživanja na živim bićima, zaštita zdravstvenih podataka, farmaceutsko pravo) te njihovoj valorizaciji (pravo biotehnološkog poduzeća, intelektualno vlasništvo).³⁶⁶

U Njemačko, *Leibnitz Univeristy Hanover* je Centar za etiku i pravo u prirodnim znanostima (CELLS, Centar for Ethics and Law in the Life Science).³⁶⁷ Započeo je s radom 2007. godine kao radna skupina za medicinsko pravo i bioetiku, a kasnije se razvija kao samostalna inicijativa da bi izrastao u zaseban Institut unutar fakulteta koji se bavi etičkim, pravnim i drugim pitanjima unutar prirodnih znanosti.

U Japanu je tek 2024. osnovan odjel Bioetike i medicinskog prava pri Medicinskom fakultetu, a na mrežnim stranicama svog odjela predstavljaju se ukratko: *Proučavamo etička, društvena i pravna pitanja u najsuvremenijim istraživanjima medicinske znanosti i u kliničkim okruženjima*.³⁶⁸ Kao specifične teme istraživanja navode: Ispitivanje ELSI-ja (etičkih, pravnih i društvenih pitanja), pravnih politika u području potpomognute reproduktivne tehnologije. Zatim ELSI i istraživačka etika, a vezano uz život kroz napredne umjetne tehnologije (npr. ektogeneza). Ispitivanje ELSI-ja i prava u vezi s biobankama i naknadnim istraživanjima. Nadalje, analiza medicinskih i kliničkih istraživanja iz rodne perspektive.³⁶⁹

U Rusiji se biopravom bave na *Visokoj ekonomskoj školi, Pravnom fakultetu, Medicinskom fakultetu*, održavaju se konferencije i paneli s aktualnim temama bioetičkog diskursa. Na Danima znanosti pravnog fakulteta s temama sudjeluje i odjel Bioprava s popisom tema koje „...pokrivaju širok raspon pitanja na presjeku jurisprudencije i znanosti o životu. Pravna i regulatorna pitanja prometa lijekova i medicinskih proizvoda, digitalnog zdravstva, istraživanja i razvoja u zdravstvu, pravnih aspekata pružanja medicinske skrbi i opskrbe lijekovimas velikim zanimanjem raspravljamo o složenim pitanjima bioetičke prirode: filozofiji početka i kraja života, etici transplantacije i kliničkih istraživanja te mnogim drugim problemima koji su se pojavili pred čovječanstvom u kontekstu razvoja prirodnih znanosti.“³⁷⁰

³⁶⁶ Vidi <https://univ-droit.fr/formations/37590-master-2-droit-de-la-sante-et-des-biotechnologies>

³⁶⁷ Vidi <https://www.cells.uni-hannover.de/en/>

³⁶⁸ Vidi <https://www.ims.u-tokyo.ac.jp/dbml/en/about.html>

³⁶⁹ Vidi <https://www.ims.u-tokyo.ac.jp/dbml/en/about.html>

³⁷⁰ Vidi <https://www.ims.u-tokyo.ac.jp/dbml/en/about.html>

Centar kompetencija „Biopravo” osnovan je pri Moskovskom državnom pravnom sveučilištu *O. E. Kutafina (MSAL)* u okviru Konzorcija pravnih sveučilišta Ruske Federacije. Riječ je o klsterskom projektu čija je svrha oblikovati pravne i etičke odgovore na izazove suvremenih biomedicinskih i biotehnoloških istraživanja, a kao glavna zadaća Centra je razviti nacionalni i međunarodno usporediv okvir bioprava koji će obuhvatiti: regulaciju genomske znanosti, biotehnologije i bioekonomije, pitanja biosigurnosti i biopolitike, standarde bioetike i medicinskog prava, pravne i etičke mehanizme za usklađivanje znanstvenog napretka i zaštite ljudskih prava. Centar okuplja stručnjake iz prava, medicine, biologije i javnih politika s ciljem da osiguranja aktivnog mjesta u oblikovanju globalnih standarda u području bioprava. Time djeluje kao središnja točka za istraživanje, edukaciju i razvoj zakonodavnih prijedloga koji se odnose na bioetiku i biomedicinu.

Pregled akademskih inicijativa pokazuje da se biopravo razvija kao globalno relevantna disciplina, koja odgovara na složene izazove biomedicine, biotehnologije i znanstvenog napretka. Iako institucionalni pristupi variraju, od pravnih fakulteta do interdisciplinarnih centara – zajednički im je cilj uspostaviti etičko-pravne standarde koji će usmjeravati budući razvoj znanosti u službi čovjeka. Time biopravo potvrđuje svoj akademski i društveni značaj kao područje koje povezuje znanstvenu inovaciju i pravnu odgovornost.

Premda je analiza obuhvatila velik broj država i sveučilišnih inicijativa, valja istaknuti da globalni pregled institucionalizacije bioprava ima svoja inherentna ograničenja. Razlike u dostupnosti izvora, jezične barijere, kao i činjenica da se biopravni programi ponekad pojavljuju unutar širih interdisciplinarnih struktura koje nisu jasno označene kao „biopravo“, dovode do toga da prikaz ne može biti potpuno sveobuhvatan. Unatoč tome, odabrani primjeri pružaju pouzdanu sliku glavnih trendova i smjerova razvoja discipline.

U Hrvatskoj još uvijek ne postoji inicijativa za osamostaljenje bioprava na akademskoj i znanstveno-nastavnoj razini, iako se u pogledu tematiziranja bioetičkih i biopravnih pitanja ne zaostaje za europskim i svjetskim trendovima. Biopravne se teme sve češće uključuju u studijske programe prava, filozofije i medicine, najčešće u okviru kolegija iz bioetike, medicinskog prava ili etike u biomedicini. Takva fragmentarna prisutnost pokazuje da postoji interes i potreba za sustavnijim razvojem ovog područja.

U sljedećem će se poglavlju stoga razmotriti akademski status bioprava u hrvatskom kontekstu, s posebnim naglaskom na postojeće programe, inicijative i mogućnosti institucionalnog oblikovanja ove discipline.

7.5. Biopravo u hrvatskom akademskom okruženju

Akademski interes za biopravo u Hrvatskoj razvija se između pravnih studija, bioetike i medicinskog prava. Termin 'biopravo' u Hrvatskoj još nije sustavno institucionaliziran kao samostalni studij ili program. Međutim, nalazimo ga u okviru kolegija, specijalističkih studija i istraživačkih centara, časopisa koji povezuju pravo, medicinu i etiku.

Najizraženija akademska aktivnost odnosi se na područje medicinskog prava. Tako pravni fakultet Sveučilišta u Splitu provodi poslijediplomski specijalistički studij Medicinsko pravo.³⁷¹ Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci provodi program cjeloživotnog obrazovanja Pravo u medicini, u suradnji s Hrvatskom liječničkom komorom.³⁷² Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku u redovnom nastavnom programu ima kolegij Medicinsko pravo.³⁷³ Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu nudi kolegije Medicina i pravo te Bioetika i ljudska prava,³⁷⁴ čime se izravno otvara prostor za integraciju bioetike i pravne regulacije. Biopravo se razvija i kroz interdisciplinarnu suradnju.

Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku (ZCI)³⁷⁵, sa sjedištem na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, uključuje i pravne aspekte bioetike i biomedicine. Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu u kolegiju „Uvod u bioetiku” za postdiplomski studij, unutar predavanja obrađuje i temu povezanosti bioetika – pravo – politika,³⁷⁶ što pokazuje prisutnost pojma u visokoškolskoj nastavi.

Europski časopis za bioetiku JAH³⁷⁷, redovito objavljuje radove na s temama bioetike, biopolitike, a Lošinjski dani bioetike je međunarodna manifestacija koja se održava od 2002. godine, a u održanim izlaganjima su i teme o biopolitici i biopravu.³⁷⁸ Obnovljeni život, časopis FFRZ-a,³⁷⁹ još od 1980-ih objavljuje radove iz bioetike (ponajprije se misli na V. Pozaića). Od akademskih doprinosa kroz časopise valja svakako još dodati i časopis Socijalna ekologija³⁸⁰

³⁷¹ Vidi Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu – Poslijediplomski specijalistički studij Medicinsko pravo <https://www.pravst.unist.hr/?s=medicinsko+pravo>

³⁷² Vidi Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci – Program cjeloživotnog obrazovanja „Pravo u medicini” <https://pravri.uniri.hr/studiji/cjelozivotno-ucenje-i-obrazovni-programi/cjelozivotno-ucenje/>

³⁷³ Vidi Pravni fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku – kolegij Medicinsko pravo <https://www.pravos.unios.hr/obavijesti-o-kolegij/medicinsko-pravo-predavanja/>

³⁷⁴ Vidi Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu – kolegiji Medicina i pravo; Bioetika i ljudska prava <https://www.pravo.unizg.hr/en/courses/bioetika-i-ljudska-prava/>

³⁷⁵ Vidi <https://www.bioetika.hr/>

³⁷⁶ Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, *Bioethics (Course Syllabus)*, kolegij prof. Tonči Matulić, PhD, preddiplomski studij, 2. godina, 2012, dokument „Bioethics.pdf“ www.kbf.unizg.hr

³⁷⁷ Vidi <https://www.jahr-bioethics-journal.com>

³⁷⁸ Vidi <https://www.bioetika.hr/blog/23-losinj-ski-dani-bioetike-23rd-losinj-days-of-bioethics/>

³⁷⁹ Vidi <https://www.ffrz.unizg.hr/naslovnica/znanstvena-djelatnost/izdavacka-djelatnost/>

³⁸⁰ Vidi <https://hsd.hr/socijalna-ekologija/>

koji izlazi od 1992, a gdje je Z. Šeparović još 1997. objavio članak: „Bioetika, pravo na život i medicina”³⁸¹ te svakako časopis Filozofska istraživanja, Hrvatskog filozofskog društva.³⁸²

Synthesis philosophica i JAHR sadrže objave hrvatskih autora u međunarodnom kontekstu. Svakako treba spomenuti i Zbornike konferencija Zdravstvenog veleučilišta gdje se tematizira Bioetika kao dimenzija sestrinstva. Dr. sc. Brdarević u svojoj knjizi *Bioetika i sestrinstvo - pogled na eutanaziju Petera Singera i stavove medicinskih sestara/tehničara*, nakon dugogodišnjeg rada sa studentima Zdravstvenog veleučilišta provela je istraživanje o stavovima zdravstvenih radnika o bioetičkim dvojama, poglavito eutanaziji. Dugogodišnjim praćenjem studenata zdravstvenih studija primjećuje sve više zanimanja za moralna pitanja s kojima se studenti, uglavnom studija uz rad, susreću.

Brdarević kaže: „Društvo i pojedinac postaju sve više gluhi i slijepi na trpljenje, gubi se strpljivost i prihvaćanje, a još više zajedništvo i uzajamna briga, poniznost prema vrlinama i korektnost. Pravi odgovor na Sokratovo pitanje može se potražiti u interdisciplinarnom pristupu svih znanosti zajedno gdje bi medicina, zakon i javna politika morali imati zajedničku viziju...Nužan je temeljni moralni senzibilitet za zaštitu ljudskosti, i to prihvaćen od svih javnih institucija kao praktična i djelotvorna mudrost“³⁸³

U Hrvatskoj još uvijek ne postoji studij koji se eksplicitno naziva „biopravo”, ali postoje snažni akademski temelji kroz medicinsko pravo, interdisciplinarne bioetičke programe i istraživačke centre. Termin 'biopravo' prisutan je u znanstvenim radovima, javnim raspravama i nastavnim sadržajima, pa se može reći da Hrvatska postupno razvija vlastitu tradiciju akademskog bavljenja biopravom, ponajprije kroz pravne i medicinske fakultete te integrativnu bioetiku. Nažalost, pregledom svjetskog dostignuća u razvoju i doprinosu osamostaljenja discipline biopravo, Hrvatska je u zaostatku.

Tabela 3. Pregled institucija koje provode kolegije, nastavu ili tribine o biopravu

Država	Institucija	Program / Jedinica
Italija	Univ. di Trento	Progetto Biodiritto + BioLaw Journal
Italija	Univ. di Bologna	Kolegij „Bioethics and Biolaw (98920)
Španjolska	Univ. de Barcelona	Observatori de Bioètica i Dret Master en Bioètica y Derecho
Španjolska	Univ. de Murcia	Máster Universitario en Bioderecho

³⁸¹ Zvonimir Šeparović, “Bioetika, pravo na život i medicina,” *Socijalna ekologija* 6, br. 4 (1997): 439–45.

³⁸² Vidi <https://www.hrfd.hr/filozofska-istrazivanja/>

³⁸³ Marija Brdarević, *Bioetika i sestrinstvo: pogled na eutanaziju Petera Singera i stavovi medicinskih sestara/tehničara* (Zagreb: Centar za bioetiku Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta, 2024), 199.

Španjolska	ULL & ULPGC	Máster en Bioética y Bioderecho
Belgija	KU Leuven	Centre for Biomedical Ethics and Law Master of Bioethics
Francuska	Université Paris-Saclay	M2 Droit de la santé et des biotechnologies (Droit de la bioéthique)
Francuska	Université Paris-Est Créteil (UPEC)	Master Droit de la santé, parcours Droit de la bioéthique
Austrija	Univ. Wien	Institut für Ethik und Recht in der Medicina
Njemačka	Leibniz Univ. Hannover	CELLS – Centre for Ethics and Law in the Life Sciences
UK	Univ. of Edinburgh	LLM in Medical Law and Ethics
UK	Univ. of Oxford	HeLEX Centre (Health, Law & Emerging Technologies)
Nizozemska	Erasmus Univ. Rotterdam	Erasmus Observatory on Health Law
Švedska	Lund University	Health Law Research Centre
Švedska	Uppsala University	Centre for Research Ethics & Bioethics
Grčka	Aristotel Univ. Thessaloniki	Laboratory for the Research of Medical Law and Bioethics
Grčka	Univ. of Crete	Graduate Programme in Bioethics
Švicarska	Univ. Zürich	PhD Biomedical Ethics and Law CAS MedLaw
Poljska	Jagiellonian Univ.	Katedra za medicinsko pravo i bioetiku
Portugal	Univ. Católica Portuguesa	Kolegij „Bioética e Biodireito”
Azija – Japan	Univ. of Tokyo	Division of Bioethics & Medical Law
Azija – Hong Kong	Univ. of Hong Kong	LLM in Medical Ethics and Law
Azija – Singapur	National Univ. of Singapore	Centre for Biomedical Ethics + Medical Law and Ethics
Novi Zeland	Univ. of Otago	Master of Bioethics and Health Law (MBHL)
Australija	Univ. of Sydney	Master of Health Law
Australija	Univ. of Melbourne	Master of Health & Medical Law
Afrika – JAR	Univ. of the Witwatersrand	MSc in Bioethics & Health Law
Afrika – JAR	Univ. of Pretoria	Centre for Law and Medicine (LLM/LLD/MPhil)
Lat. Amerika – Meksiko	UNAM	Instituto de Investigaciones Jurídicas – Bioderecho

Lat. Amerika – Kolumbija	Univ. del Rosario	Maestría en Bioderecho y Bioética
American Association of Law Schools (AALS)	American Association of Law Schools (AALS)	American Association of Law Schools (AALS) <i>Section on Law, Medicine and Health Care</i> i and Biolaw
Case Western Reserve University	Dual JD/MA in Bioethics & Medical Humanities	Studij kombinira pravo i bioetiku / humane znanosti.
Arizona State University	Emphasis Area in Biotechnology and Genomics (LLM)	Pravna specijalizacija u biotehnologiji i genomici.
University of Pittsburgh	Center for Bioethics & Health Law	Interdisciplinarni centar s programima u bioetici, pravu, kliničkoj skrbi.
American University, Washington College of Law	Health Law & Policy Program	Program sa stručnim certificiranjem te predmetima o biometriji, etici, regulativi.
Hofstra University School of Law	JD/MA Bioethics Program + Certificate in Clinical Bioethics	Diplomirani program u bioetici + certifikat u kliničkoj bioetici.
Samford University – Cumberland School of Law	Center for Biotechnology, Law, and Ethics	Istraživački centar koji objavljuje radove, vodi simpozije na teme biotehnologije, prava i etike.
Touro Law Center	Institute for Health Law, Bioethics, and Policy	Institucionalni centar za pravo, etiku i zdravstvene znanosti.

8. ZAKLJUČAK

U vremenu u kojem znanstveni napredak sve snažnije utječe na pojam čovjeka, života i moralne odgovornosti, biopravo se pojavljuje kao nužan pokušaj uspostave ravnoteže između moći i odgovornosti, između ljudske slobode i dužnosti prema životu. Ovaj rad je, polazeći od misaonih postavki Hansa Jonasa i Ronalda Dworkina, nastojao prikazati kako se iz njihove filozofske i pravne misli razvija teorijski okvir koji omogućuje oblikovanje bioprava kao nove i samostalne discipline. U središtu toga procesa nalazi se čovjek, kao biće koje zna da može djelovati, ali i da mora biti odgovorno za posljedice svoga djelovanja.

Hans Jonas je etikom odgovornosti anticipirao promjenu paradigme etike dvadesetog stoljeća. Upozorio je da moć moderne tehnologije stvara moralne izazove koji nadilaze tradicionalne pojmove dužnosti i vrline. Njegova heuristika straha nije poziv na pesimizam, nego na oprez i razboritost: na moralnu svijest koja mora biti utemeljena na svijesti o granicama ljudskog djelovanja. Jonas je razumio da budućnost čovječanstva ovisi o sposobnosti prepoznavanja odgovornosti prema onome što još nije rođeno. U tom je smislu etika odgovornosti prvi filozofski temelj bioprava jer otvara prostor za moralnu dužnost prema životu kao takvom, a ne samo prema pojedincu.

Ronald Dworkin nadograđuje taj moralni horizont u pravni okvir. Njegova koncepcija autonomije, dostojanstva i svetosti ljudskog života pokazuje kako se moralna odgovornost može prevesti u pravne principe. Dworkin, iako sekularan i racionalan mislilac, razumije da pravo ne može biti vrijednosno neutralno. Pojam svetosti koristi ne u religijskom, nego u deskriptivnom smislu – kako bi naglasio intrinzičnu vrijednost svakog ljudskog života, bez obzira na njegovu korisnost ili društvenu funkciju. Njegova analiza pobačaja i eutanazije kao paradigmatičkih slučajeva pokazuje da se pravo mora temeljiti na poštovanju individualne autonomije, ali i na priznanju da svaka odluka o životu i smrti ima moralnu težinu koja nadilazi pozitivno pravo.

Usporedba Jonasa i Dworkina pokazala je da se njihovi koncepti, iako različiti po jeziku i disciplini, susreću u istom etičkom imperativu: odgovornost i autonomija nisu suprotnosti, nego komplementarni pojmovi. Jonas polazi od ontološkog utemeljenja odgovornosti, Dworkin od normativne strukture prava, ali obojica u središte postavljaju dostojanstvo čovjeka kao mjeru moralnog i pravnog poretka. Time postaju temeljne figure bioprava – Jonas kao njihov filozof, Dworkin kao njihov pravni arhitekt.

Biopravo, kako se razvija iz njihova nasljeđa, nije puka nadgradnja bioetike, nego prijelaz iz etičkog u normativni kontekst. Ono prepoznaje da su načela autonomije, dostojanstva, integriteta i ranjivosti temeljne vrijednosti koje moraju dobiti svoj pravni izraz. Pravo više ne može biti samo mehanizam društvene regulacije, nego mora postati čuvar humanosti. U tom smislu biopravo predstavlja najnoviju etapu evolucije ljudskih prava – njihovu četvrtu generaciju, u kojoj se moralne dužnosti prema životu, tijelu i budućnosti prevode u pravne obveze i institucionalne zaštite. Analiza povijesnog razvoja bioetike i ljudskih prava pokazala je kako se univerzalna načela zaštite života postupno transformiraju u pravne standarde međunarodnih dokumenata. Od Nürnberškog kodeksa i Helsinške deklaracije, preko Ovijske konvencije i UNESCO-ove Deklaracije o bioetici i ljudskim pravima, moguće je pratiti proces u kojem se moralna svijest čovječanstva pretočila u pravno obvezujuće norme. Taj proces još nije dovršen: biopravo je i dalje disciplina u nastajanju, suočena s izazovima biotehnologije, genetskog inženjeringa, umjetne inteligencije i transhumanizma. No upravo ta otvorenost svjedoči njegovu vitalnost i aktualnost.

U ovom radu pokazano je da biopravo, promatrano u svjetlu Jonasove i Dworkinove misli, predstavlja teorijski i normativni most između etike i prava. Polazeći od početne teze da se Jonasova etika odgovornosti i Dworkinova teorija autonomije mogu razumjeti kao dva komplementarna stupa bioprava, rad je dokazao da je njihova integracija ne samo moguća nego i nužna za oblikovanje suvremenog normativnog okvira. Kroz filozofsku analizu i pravnu argumentaciju dokazano je da se Jonasov moralni imperativ odgovornosti prema životu i Dworkin pravni zahtjev poštovanja autonomije ne isključuju, nego se međusobno nadopunjuju u stvaranju koherentne koncepcije bioprava.

Ovim radom postignuto je nekoliko ključnih rezultata:

1. Filozofijska razina: Iz Jonasove misli izveden je ontološko-moralni temelj bioprava, utemeljen na odgovornosti prema životu, budućnosti i ljudskoj ranjivosti.
2. Pravna razina: Dworkinova koncepcija autonomije i dostojanstva rekonstruirana je kao pravni okvir koji omogućuje institucionalizaciju moralnih dužnosti.
3. Komparativna razina: Uspostavljen je koherentan teorijski model koji povezuje dva autora u jedinstvenu normativnu matricu bioprava.
4. Sistemska razina: Pokazano je da biopravo nije samo produžetak bioetike, već samostalna disciplina koja sintetizira moralne principe i pozitivnopravne zahtjeve u novi sustav regulacije života. Rad doprinosi razumijevanju bioprava kao nove, samostalne discipline koja se ne iscrpljuje u filozofskoj refleksiji niti u tehničkoj regulaciji, već utemeljuje vlastiti identitet na spoju moralne odgovornosti i pravne obveznosti. Pokazano je da biopravo mora pronaći svoje

mjesto unutar sustava pravne regulacije, ne kao dopuna postojećim ljudskim pravima, nego kao posebna kategorija prava života. U tom smislu, rad doprinosi prepoznavanju bioprava kao interdisciplinarnog sustava u kojem se moralni principi – odgovornost, autonomija, dostojanstvo, integritet i ranjivost – prevode u pravno normativni jezik. Time biopravo postaje most između bioetike i pozitivnog prava te preuzima funkciju etičkog korektiva pravne regulacije u doba biotehnološke moći.

Izvorni doprinos ovoga rada sastoji se u tome što je prvi put sustavno prikazana mogućnost teorijskog utemeljenja bioprava na spoju Jonasove etike odgovornosti i Dworkinove pravne filozofije autonomije. Rad nudi konceptualni model u kojem se temeljne moralne vrijednosti – odgovornost, dostojanstvo, autonomija i ranjivost – prevode u pozitivnopravne kategorije, čime se biopravo definira kao samostalna disciplina četvrte generacije ljudskih prava.

Jonas i Dworkin pokazali su da pravo i etika ne mogu postojati jedno bez drugoga. Njihove misli ukazuju da je put prema humanijem pravu dug i složen, ali nužan. Ovaj rad potvrđuje da upravo kroz promišljanje granica, kroz dijalog između moralne i pravne svijesti, pravo može ponovno postati prostor zaštite humanosti. U tom smislu, biopravo nije završena disciplina, već otvoren projekt budućnosti – trajni poziv na odgovornost, promišljanje i čuvanje života u njegovoj cjelovitosti.

BIBLIOGRAFIJA

A, B and C v. Ireland, Application no. 25579/05. Presuda od 16. prosinca 2010. HUDOC baza podataka. Pristupljeno 11. kolovoza 2025. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102332>.

Association of American Law Schools. Section on Biolaw.

<https://www.aals.org/sections/list/biolaw/>.

Agar, Nicholas. *Humanity's End: Why We Should Reject Radical Enhancement*. Cambridge, MA: MIT Press, 2010.

Alexander, Shana. 1962. "They Decide Who Lives, Who Dies: Medical Miracle and a Moral Burden of a Small Committee." *LIFE* 53 (9 Nov.): 102-125. Pristupljeno 02.11.2025. <https://www.nephjc.com/news/godpanel>

Alliance for Regenerative Medicine (ARM), International Society for Cell & Gene Therapy (ISCT), and American Society of Gene & Cell Therapy (ASGCT). „Joint Statement Calling for a 10-Year Moratorium on Heritable Human Genome Editing.“ Veljača 2025.

Anderson, Joel. Recenzija knjige *The Future of Human Nature*, autora Jürgena Habermasa, prev. Hella Beister, Max Pensky i William Rehg. *Ethics* 115, br. 4 (srpanj 2005): 816–821.

Andorno, Roberto. „Human Dignity and Human Rights as a Common Ground for a Global Bioethics.“ *Journal of Medicine and Philosophy* 34, br. 3 (2009): 223–240.

Andorno, Roberto. „The Oviedo Convention: A European Legal Framework at the Intersection of Human Rights and Health Law.“ *International Journal of Bioethics* 16, br. 1–2 (2005).

Apel, Karl-Otto. „How to Ground a Universalistic Ethics of Co-Responsibility for the Effects of Collective Actions and Activities?“ *Philosophica* 52, br. 2 (1993).

Aristotel. *Nicomachean Ethics*, 1097b22–1098a20. U *The Complete Works of Aristotle*, ur. Jonathan Barnes, sv. 2, 1729–1730. Princeton: Princeton University Press, 1984.

Association of American Medical Colleges (AAMC). „House Appropriations Committee Passes FY 2020 Agriculture-FDA Bill.“ *AAMC Washington Highlights*, lipanj 2019.

Bangert, Armin. „Democratic Majority Principle in Trouble? The Example of Sustainability Conflicts.“ *TATuP – Zeitschrift für Technikfolgenabschätzung in Theorie und Praxis* 29, br. 3 (2020).

Barišić, Pavo. „In memoriam Ronald Myles Dworkin (1931.–2013.).“ *Filozofska istraživanja* 33, br. 2 (2013).

Battin, Margaret P. *The Least Worst Death: Essays in Bioethics on the End of Life*. Oxford: Oxford University Press, 1994.

- Beauchamp, Tom L. i James F. Childress. *Principles of Biomedical Ethics*. 8. izd. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Beecher, Henry K. Ethics and Clinical Research. *New England Journal of Medicine* 274, br. 24 (1966):
- Belgium. Law of 28 May 2002 on Euthanasia, as amended by Law of 28 February 2014 (extension to minors), čl. 3. Law Library of Congress, „Regulation of Assisted Dying – Belgium.“
- BioDiritto – Centro Interuniversitario di Ricerca su Bioetica e Diritto. <https://www.biodiritto.org/>.
- Bioethics. Encyclopaedia Britannica. Zadnje ažurirano 22. svibnja 2024. Pristupljeno 13. rujna 2025. <https://www.britannica.com/topic/bioethics>.
- Blaakman, Steven. *Euthanasia Legislation in the EU*. EPRS Briefing. European Parliamentary Research Service. PE 775.914 (rujan 2025). [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775914/EPRS_BRI\(2025\)775914_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2025/775914/EPRS_BRI(2025)775914_EN.pdf).
- Books & Ideas. “Ronald Dworkin: Law as Novel Writing.” Objavljeno 3. studenoga 2008. Pristupljeno 3. studenoga 2025. <https://booksandideas.net/Ronald-Dworkin-Law-as-Novel-Writing>.
- Bostrom, Nick. „A History of Transhumanist Thought.“ *Journal of Evolution and Technology* 14, br. 1 (2005).
- Bostrom, Nick. „In Defense of Posthuman Dignity.“ *Bioethics* 19, br. 3 (2005): 202–214. Dostupno u PDF (1–26) na: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8519.2005.00437>.
- Boutros Boutros-Ghali. *An Agenda for Peace: Preventive Diplomacy, Peacemaking and Peace-keeping*. Izvještaj glavnog tajnika, Dokument A/47/277. New York: Ujedinjeni narodi, siječanj 1992. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://digitallibrary.un.org/record/145749>.
- Brdarević, Marija. *Bioetika i sestrinstvo: pogled na eutanaziju Petera Singera i stavovi medicinskih sestara/tehničara*. Zagreb: Centar za bioetiku Fakulteta filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta, 2024.
- Callahan, Daniel. „When Self-Determination Runs Amok.“ *The Hastings Center Report* 22, br. 2 (1992).
- Carpi, Daniela. “U *Bioethics and Biolaw through Literature*, ur. Daniela Carpi. Berlin/Boston: De Gruyter, 2011.

Casado da Rocha, Antonio, i David Rodríguez-Arias. "Hans Jonas' Contribution to Bioethics: 40 Years After His 'Philosophical Reflections on Experimenting with Human Subjects.'" *Appraisal* 7, br. 2 (2008)

Center for Reproductive Rights. *International Human Rights Norms and Reproductive Freedom*. New York, 2009. Pristupljeno 11. kolovoza 2025. <https://reproductiverights.org>.

Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union C 326, 26. listopada 2012.

Charter of Fundamental Rights of the European Union. Official Journal of the European Union C 326, 26. listopada 2012.

Časopis JAHN – *European Journal of Bioethics*. <https://www.jahr-bioethics-journal.com/>.

Centar za bioetiku – Fakultet filozofije i religijskih znanosti Sveučilišta u Zagrebu. <https://www.bioetika.hr/>.

Centar za bioetiku – Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove. Pristupljeno 11. rujna 2025. <http://www.bioetika.ftidi.hr/bioetika.htm>.

Centre for Health, Law and Emerging Technologies – University of Oxford. <https://www.law.ox.ac.uk/centre-for-health-law-and-emerging-technologies/centre-health-law-and-emerging-technologies>.

Cohen, I. Glenn, i Eli Y. Adashi. "The FDA Is Prohibited from Going Germline." *Science* 353, br. 6299 (2016): 545–546.

Collins, Francis S. "Statement on International Summit on Human Genome Editing." *National Institutes of Health*, ožujak 2019. <https://www.nih.gov/about-nih/who-we-are/nih-director/statements/statement-international-summit-human-genome-editing>

Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. G.A. Res. 39/46. Usvojena 10. prosinca 1984.

Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine (CETS br. 164). Oviedo, 4. travnja 1997.

Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine (Oviedo Convention). ETS br. 164. Vijeće Europe, 4. travnja 1997.

Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights). Vijeće Europe, Rim, 4. studeni 1950., čl. 2. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatyenum=005>.

Convention on Biological Diversity. Usvojena 5. lipnja 1992.; stupila na snagu 29. prosinca 1993.

Convention on the Rights of Persons with Disabilities. G.A. Res. 61/106, annex I. Usvojena 13. prosinca 2006.

Convention on the Rights of the Child. G.A. Res. 44/25. Usvojena 20. studenoga 1989.

Cook, Rebecca J., Bernard M. Dickens i Mahmoud F. Fathalla. *Reproductive Health and Human Rights: Integrating Medicine, Ethics, and Law*. Oxford: Clarendon Press (Oxford University Press), 2003.

Council of Europe. *Convention for the Protection of Human Rights and Dignity of the Human Being with regard to the Application of Biology and Medicine (CETS No. 164)*. Oviedo, 4. travnja 1997.

Cartier Poland, Susan. "Bioethics, Biolaw, and Western Legal Heritage." *Kennedy Institute of Ethics Scope Note* 45. Washington, DC: Kennedy Institute of Ethics, Georgetown University, Bioethics Research Library, June 2005.

Council of Europe. *Convention on Human Rights and Biomedicine* (Oviedo, 1997), čl. 5.

Court of Justice of the European Union. Press Release No. 111/18: Judgment in Case C-528/16, *Confédération paysanne and Others v Premier ministre and Ministre de l'Agriculture, de l'Agroalimentaire et de la Forêt*. Luksemburg, 25. srpnja 2018.

Criminal Code (Amendment No. 3) Act, Malta, Act No. XXII of 2023. *Government Gazette of Malta* No. 21,078 (30. lipnja 2023). <https://legislation.mt/eli/act/2023/22>.

Cyranoski, David. „CRISPR-Baby Scientist Fails to Satisfy Critics.“ *Science* 363, br. 6431 (2019): 1023–1024.

Čović, Ante. „Pojmovna razgraničenja: moral, etika, medicinska etika, bioetika, integrativna bioetika.“ U *Bioetika i dijete: moralne dileme u pedijatriji*, ur. Ante Čović i Marija Radonić, 11–24. Zagreb: Pergamena i Hrvatsko bioetičko društvo, 2011.

D'Agostino, Francesco. *Introduzione alla biopolitica. Dodici voci fondamentali*. Rim: Aracne, 2009.

D'Agostino, Francesco. *Bioetica, nella prospettiva della filosofia del diritto*. Torino: Giappichelli, 1996 (3. izd. 1998).

D'Agostino, Francesco. *Introduzione alla biopolitica. Dodici voci fondamentali*. Rim: Aracne, 2009.

D'Agostino, Francesco. „Le prospettive della biopolitica.“ *Medicina e Morale* 58, br. 1 (2008): 15–34.

Declaration of Helsinki. World Medical Association. Usvojena u lipnju 1964. Pristupljeno 27. listopada 2025. <https://www.wma.net/what-we-do/medical-ethics/declaration-of-helsinki/doh-jun1964/>.

Déclaration des droits de l'homme et du citoyen. Usvojena 26. kolovoza 1789. od strane Francuske nacionalne skupštine. Dostupno na Avalon Project, Yale Law School.

Deklaracija o pravima čovjeka i građanina. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/deklaracija-o-pravima-covjeka-i-gradjanina>.

Dewitte, Jacques. "Clonons un être humain." *Alter* 22 (2014): 211–232. Objavljeno na mreži 1. prosinca 2017.

Dewey, John. *Theory of Valuation*. Chicago: University of Chicago Press, 1939

Dovnar, Alexey N. „Legislative Regulation of Assisted Reproductive Technologies.“ *Economic Problems and Legal Practice* 1 (2021): 166–174. <https://urvak.org/articles/probl-9016-vypusk-1-zakonodatelnoe-regulirovanie-v/>.

Društvena istraživanja 5, br. 3–4 (23–24) (1996). Temat „Nova medicinska etika“, ur. Ivan Šegota. Vidi i: Šegota, Ivan. „Uz temu – Nova medicinska etika.“ *Društvena istraživanja* 5, br. 3–4 (1996): 519–521.

Dworkin, Ronald. *Freedom's Law: The Moral Reading of the American Constitution*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996.

Dworkin, Ronald. *Law's Empire*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press, 1986.

Dworkin, Ronald. *Life's Dominion: An Argument About Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*. New York: Alfred A. Knopf, 1993.

Dworkin, Ronald. *Shvaćanje prava ozbiljno*. Preveli Rajka Rusan i Miomir Matulović. Zagreb: KruZak, 2003.

Dworkin, Ronald. *Taking Rights Seriously*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1977.

Dworkin, Ronald. "Rights as Trumps." In *Theories of Rights*, edited by Jeremy Waldron, 153–167. Oxford: Oxford University Press, 1984.

Dworkin, Ronald. „Autonomy and the Demented Self.“ *The Milbank Quarterly* 64, br. 1 (1986).

Earl, Jake. "Against Procreative Moral Rights." *Bioethics* 36, no. 3 (2022): 251–268. Preprint version

Edelstein, Ludwig. *The Hippocratic Oath: Text, Translation and Interpretation*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1943. Pristupljeno 13. rujna 2025. <https://archive.org/details/hippocraticoath0000edel/page/n3/mode/2up>.

End of Life Choice Act 2019. Public Act 2019 No. 67. New Zealand Legislation, čl. 5. Stupio na snagu 7. studenoga 2021. <https://www.legislation.govt.nz/act/public/2019/0067/latest/DLM7285950.html>.

European Convention on Human Rights. Vijeće Europe. Pristupljeno 11. rujna 2025.
<https://www.echr.coe.int/european-convention-on-human-rights>.

European Court of Human Rights (ECtHR). *Aycaguer v. France*, br. 8806/12. Presuda od 22. lipnja 2017. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-175007>.

European Court of Human Rights. *Costa and Pavan v. Italy*. Application no. 54270/10. Judgment of 28 August 2012. HUDOC database. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-112993>.

European Court of Human Rights (ECtHR). *Dickson v. United Kingdom*, br. 44362/04. Presuda od 2007.

European Court of Human Rights (ECtHR). *Mennesson v. France*, br. 65192/11. Presuda od 26. lipnja 2014, §§ 99–101. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145179>.

European Court of Human Rights (ECtHR). *Paradiso and Campanelli v. Italy*, br. 25358/12. Presuda Velikog vijeća od 24. siječnja 2017. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-11439>.

European Court of Human Rights (ECtHR). *S. and Marper v. United Kingdom*, br. 30562/04 i 30566/04. Presuda Velikog vijeća od 4. prosinca 2008. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90051>.

Europski parlament. Proposal for a Regulation on Plants Obtained by Certain New Genomic Techniques and Their Food and Feed, and Amending Regulation (EU) 2017/625 (COM(2023)411 final). Bruxelles, 2024.

Faculty of Biomedical Sciences, KU Leuven – Centre for Biomedical Ethics and Law. <https://gbiomed.kuleuven.be/english/research/50000687/50000697/>.

Feinberg, Emmanuel [Levinas]. *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*. Preveo Richard A. Cohen. Pittsburgh: Duquesne University Press, 1985.

Feinberg, Joel. *Harm to Self*. New York: Oxford University Press, 1986.

Filozofski fakultet Družbe Isusove – izdavačka djelatnost. <https://www.ffrz.unizg.hr/naslovnica/znanstvena-djelatnost/izdavacka-djelatnost/>.

Finnis, John M. „Euthanasia, Morality, and Law.“ *Loyola of Los Angeles Law Review* 31 (1998).

Finnis, John M. „Public Reason, Abortion, and Cloning.“ *Valparaiso University Law Review* 32, br. 2 (1998).

Fontalis, Andreas, Efthymia Prousali i K. Kulkarni. „Euthanasia and Assisted Dying: What Is the Current Position and What Are the Key Arguments Informing the Debate?“ *Journal of the Royal Society of Medicine* 111, br. 11 (2018): 407–413.

France. *Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique. Journal officiel de la République française*, 3. kolovoza 2021. Légifrance. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043884384>.

France. *Loi n° 2021-1017 du 2 août 2021 relative à la bioéthique. Journal officiel de la République française*, 3. kolovoza 2021, texte n° 1. <https://www.legifrance.gouv.fr/jorf/id/JORFTEXT000043879604>.

Fraga da Silva, Paulo i Roger Fernandes Campato. „Jonas’ Ethics of Responsibility – A Necessary Reflection in Times of Pandemic.“ *Global Journal of Human-Social Science: H Interdisciplinary* 23, br. 6 (2023).

Fukuyama, Francis. *Our Posthuman Future: Consequences of the Biotechnology Revolution*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2002.

Fukuyama, Francis. „Transhumanism.“ *Foreign Policy*, br. 144 (rujan/listopad 2004).

Gerson, Sheri M., Gitte H. Koksvik, Naomi Richards, Lars J. Materstvedt i David Clark. „The Relationship of Palliative Care With Assisted Dying Where Assisted Dying is Lawful: A Systematic Scoping Review of the Literature.“ *Journal of Pain and Symptom Management* 59, br. 6 (2020): 1287–1303.e1.

Glendon, Mary Ann. *Rights Talk: The Impoverishment of Political Discourse*. New York: Free Press, 1991.

Gosić, Nada. *The Hippocratic Oath: A Historical Perspective in Bioethical Education*. *Synthesis philosophica* 23, br. 2 (2008)

Gosić, Nada. Recenzija knjige *Bioetika*, autora Tončija Matulića. *Bogoslovska smotra* 74, br. 4 (2004).

Greece. *Greek Civil Code*, čl. 1458 (izmijenjen Law 3089/2002 i Law 3305/2005).

Greece. Law 3089/2002 on Medically Assisted Human Reproduction. *Official Government Gazette* 327/A, 23. prosinca 2002. Prevela Youlika Kotsovolou Masry, čl. 1458.

Greece. Law 3305/2005 on the Application of Medically Assisted Reproduction. *Official Government Gazette* 17/A, 27. siječnja 2005.

Greece. Law 4272/2014 on Primary Health Care, Urgent Regulations on the National Health System and Other Provisions. *Official Government Gazette* 145/A, 11. srpnja 2014.

Greene, Jamal. “Rights as Trumps?” *Harvard Law Review* 132, no. 1 (2018): 28–131.

Griffiths, John., Weyers, Heleen., i Adams, Maurice., *Euthanasia and Law in Europe*. Oxford: Hart Publishing, 2008.

Gronke, Horst. „Epoché der Utopie: Verteidigung des ‘Prinzip Verantwortung’ gegen seine liberalen Kritiker.“ U *Ethik für die Zukunft*, ur. Dietrich Böhler, 99–120. München: C. H. Beck, 1994.

Gronke, Horst. „Ne idite u utopiju! Jonasove opominjuće riječi o društvu napretka i njegovim etičkim komisijama.“ *Filozofska istraživanja* 23, br. 3 (2003): 643–658.

Guest, Stephen. *Ronald Dworkin*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1991.

Guerzoni, Daniele. „Recensione a Francesco D’Agostino, Introduzione alla biopolitica. Dodici voci fondamentali.“ *Diritto e questioni pubbliche* 10 (2010).

Haas v. Switzerland, br. 31322/07. Presuda Europskog suda za ljudska prava, 20. siječnja 2011. <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?filename=003-3405698-3821885.pdf&id=003-3405698-3821885&library=ECHR>.

Habermas, Jürgen. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy*. Cambridge, MA: MIT Press, 1996.

Habermas, Jürgen. *The Future of Human Nature*. Cambridge: Polity Press, 2003.

Hannover Centre for Ethics and Law in the Life Sciences (CELLS). <https://www.cells.uni-hannover.de/en/>.

Harris, John. *Enhancing Evolution: The Ethical Case for Making Better People*. Princeton: Princeton University Press, 2007.

Harris, John. *The Value of Life*. London: Routledge, 1985.

Harris, John. „QALYfying the Value of Life.“ *Journal of Medical Ethics* 13, br. 3 (1987).

Havstad, Joyce C. „Human Reproductive Cloning: A Conflict of Liberties.“ *Bioethics* 24, br. 2 (2008).

HHS). „Privacy Rule under HIPAA – Summary of the HIPAA Privacy Rule.“ <https://www.hhs.gov/hipaa/for-professionals/privacy/laws-regulations/index.htm>.

Hodžić, Dželaludin. „Razumijevanje prava i bioetike prema filozofiji prava Ronalda Dworkina – pojmovi, značaj i domašaj.“ *Društvene i humanističke studije* 4, br. 2 (2019).

Horch, Hans-Otto. „Hans Jonas (1903–1993).“ *Portal Rheinische Geschichte*. Landschaftsverband Rheinland (LVR), 2011. Pristupljeno 30. listopada 2025. <https://rheinische-geschichte.lvr.de/Persoenlichkeiten/hans-jonas/DE-2086/lido/57c92f7c84a021.82498306>.

Human Fertilisation & Embryology Authority (HFEA). „HFEA Comments on the News That Eight Babies Have Been Born after Mitochondrial Donation Treatment,“ 2025. <https://www.hfea.gov.uk/about-us/news-and-press-releases/2025/hfea-comments-on-the-news-that-eight-babies-have-been-born-after-mitochondrial-donation-treatment/>.

Human Fertilisation and Embryology Authority (HFEA). „New Law Comes into Force Giving Greater Flexibility for Fertility Patients,“ 1. srpnja 2022. <https://www.hfea.gov.uk/about-us/news-and-press-releases/2022/new-law-comes-into-force-giving-greater-flexibility-for-fertility-patients/>.

Human Rights Library. „A Short History of Human Rights.“ Sveučilište Minnesota. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://humanrts.umn.edu/edumat/hreduseries/hereandnow/Part-1/short-history.htm>.

Hyslop, Louise A., i dr. „Mitochondrial Donation in a Reproductive Care Pathway: First Live Births after Treatment.“ *Human Reproduction* (2016).

International Balzan Prize Foundation. „Ronald Dworkin: Bio-bibliography.“ Pristupljeno 27. listopada 2025. <https://www.balzan.org/en/prizewinners/ronald-dworkin/bio-bibliography>.

Institute for Medical Science, University of Tokyo – Division of Bio-Medical Law. <https://www.ims.u-tokyo.ac.jp/dbml/en/about.html>.

Italian Constitutional Court. *Judgment No. 162 Year 2014 (Sentenza n. 162/2014)*, 9. travnja 2014. https://www.cortecostituzionale.it/documenti/download/doc/recent_judgments/162-2014_en.pdf.

Italian Constitutional Court. *Judgment No. 96 Year 2015 (Sentenza n. 96/2015)*, 5. lipnja 2015. Corte costituzionale, PDF dostupno na engleskom jeziku.

Jahr, Fritz. „Bio-Ethik. Eine Umschau über die ethischen Beziehungen des Menschen zu Tier und Pflanze.“ *Kosmos* 24 (1927).

Jiang, Yong, i Xiaomei Zhai. „China’s New Ethics Regulations Contain Concerning Loopholes for Gene-Editing Research.” *BMJ* 380 (2023): 657. <https://www.bmj.com/content/380/bmj.p657>.

Jonas, Hans. *Das Prinzip Verantwortung: Versuch einer Ethik für die technologische Zivilisation*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979.

Jonas, Hans. „*Memoirs*.“ Prevela Krishna Winston. Waltham, MA: Brandeis University Press, 2008.

Jonas, Hans. „Organismus und Freiheit: Ansätze zu einer philosophischen Biologie.“ Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1973.

Jonas, Hans. „*Princip odgovornosti: pokušaj jedne etike za tehnološku civilizaciju*.“ Preveo Slobodan Novakov. Sarajevo: Veselin Masleša, Biblioteka Logos, 1987.

Jonas, Hans. „The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age.“ Chicago: University of Chicago Press, 1984.

- Jonas, Hans. „*The Phenomenon of Life: Toward a Philosophical Biology*.“ Evanston, IL: Northwestern University Press, 2001 [prvo izd. 1966.].
- Jonas, Hans. „Laßt uns einen Menschen klonieren: Von der Eugenik zur Gentechnologie.“ U *Technik, Medizin und Ethik: Zur Praxis des Prinzips Verantwortung*, 189–190. Frankfurt na Majni: Suhrkamp, 1985.
- Jonas, Hans. „Philosophical Reflections on Experimenting with Human Subjects.“ *Daedalus* 98, br. 2 (1969): 217–242.
- Jurić, Hrvoje. „Etika i politika, bioetika i biopolitika.“ *Socijalna ekologija* 11, br. 3 (2002): 233–244.
- Jurić, Hrvoje. *Etika odgovornosti Hansa Jonasa*. Zagreb: Pergamena, 2010.
- Jurić, Hrvoje. Bioetika, biopolitika, biopravo. U *Bioetika i biopolitika*, ur. Lj. Brkan. Zagreb: Pergamena, 2009.
- Kant, Immanuel. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. Prevela Mary Gregor. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Kant, Immanuel. *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* (1785). U *Kants gesammelte Schriften*, Bd. IV. Berlin: Preußische Akademie der Wissenschaften, 1911.
- Kant, Immanuel. *Metafizika ćudoređa*. Preveo Dražen Karaman. Priredio Pavo Barišić. Zagreb: Matica hrvatska, 1999.
- Kass, Leon R. *Ageless Bodies, Happy Souls: Biotechnology and the Pursuit of Perfection*. *The New Atlantis* 1 (proljeće 2003).
- Kass, Leon R. *Neither for Love nor Money: Why Doctors Must Not Kill*. *The Public Interest* 94 (1989): 25–46.
- Kass, Leon R. „The Wisdom of Repugnance: Why We Should Ban the Cloning of Humans.“ *The New Republic* 216, br. 22 (2. lipnja 1997).
- Keown, John. *Euthanasia, Ethics and Public Policy: An Argument Against Legalisation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
- Kemp, Peter i Jacob Dahl Rendtorff. „The Barcelona Declaration: Towards an Integrated Approach to Basic Ethical Principles.“ *Synthesis philosophica* 23, br. 2 (2008).
- Kemp, Peter. „*Four Ethical Principles in Biolaw*.“ U *Bioethics and Biolaw, Vol. II: Four Ethical Principles*, ur. Peter Kemp, Jacob Rendtorff i Niels Mattsson Johanssen. Copenhagen: Rhodos International Science and Art Publishers i Centre for Ethics and Law, 2000.
- Khalaf, M., i dr. „*Assisted Reproductive Technology after the Birth of Louise Brown*.“ *Human Reproduction* 30, br. 9 (2015): 2032–2040.
<https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC3799275/>.

Kiani, Samira. „The CRISPR Baby Scientist Is Back. Here’s What He’s Doing Next.“ *Wired*, prosinac 2022.

Koprek, Ivan. „Trebalo li u bioetici govoriti o čovjeku ili o osobi?“ *Socijalna ekologija* 6, br. 4 (1997).

Knezović, Katica. „Biopravo i biopolitika u godinama proglašene pandemije koronavirusa SARS-CoV-2 – u svjetlu zapisnika njemačkoga zavoda za javno zdravstvo (Robert-Koch-Institut).“ Izlaganje na 22. Lošinjskim danima bioetike, Mali Lošinj, 12.–15. svibnja 2024.

Kurreck, Jens. „Nacrt aktualne kazuistike i bio-tehnologije na temelju etike odgovornosti Hansa Jonasa.“ *Filozofska istraživanja* 23, br. 3 (2003).

Lander, Eric, Françoise Baylis, Feng Zhang, Emmanuelle Charpentier, Paul Berg, i David Baltimore, et al. „*Adopt a Moratorium on Heritable Genome Editing*.“ *Nature* 567 (2019): 165–168.

Lecaros, Juan Alberto. „*Bioweb and Bioethics: Convergences and Divergences*.“ U *Bioweb and Policy in the Twenty-First Century*, ur. Erick Valdés i Juan Alberto Lecaros. Cham: Springer, 2019.

Levinas, Emmanuel. *Ethics and Infinity: Conversations with Philippe Nemo*. Preveo Richard A. Cohen. Pittsburgh: Duquesne University Press, 1985.

Lindquist, Stefanie A., i Frank B. Cross. „Empirically Testing Dworkin’s Chain Novel Theory: Studying the Path of Precedent.” *NYU Law Review* 80, br. 4 (listopad 2005).

Pristupljeno 3.11.2025. https://nyulawreview.org/issues/volume-80-number-4/empirically-testing-dworkins-chain-novel-theory-studying-the-path-of-precedent/?utm_source=chatgpt.com

Liu, Jing-Bao. „He Jiankui’s Unprecedented Offense and Worrying Comeback.” *The CRISPR Journal* 7, br. 2 (2024): 105–110. <https://doi.org/10.1080/23299460.2024.2372116>

Locke, John. *Dvije rasprave o vladi*. Preveo Saša Novak. Zagreb: Naklada Jurčić, 2013.

Lončar, Marija. „Tonči Matulić, Vodič kroz bioetiku 1: Oblikovanje identiteta bioetičke discipline.“ *Spectrum: ogledi i prinosi studenata teologije* 3–4 (2008).

Løgstrup, Knud Ejler. „Uørørlighedszonen.” In *Kunst og Etik*, 97–???. København: Gyldendal, 1982.

Loureiros, João Carlos. „The Kemp Principles: A Bio-Legal Perspective.“ U *Basic Ethical Principles in European Bioethics and Bioweb*, Vol. II: Partners’ Research, ur. Jacob Dahl Rendtorff i Peter Kemp, 65–77. Guissona/Barcelona: Centre for Ethics and Law; Institute Borja de Bioètica, 2000.

Macklin, Ruth. „Ethics, Common Morality, and Moral Pluralism.“ *Kennedy Institute of Ethics Journal* 15, br. 3 (2005).

Mahase, Elisabeth. „Scientists Call for Moratorium on Clinical Uses of Human Germline Editing.“ *BMJ* 364 (2019).

Manganaro, Christine L. „Louise Brown.“ *Encyclopaedia Britannica*, 18. listopada 2025. <https://www.britannica.com/biography/Louise-Brown>.

Marshall, T. H. „*Citizenship and Social Class*“ (1950). U *Citizenship and Social Class*, T. H. Marshall i Tom Bottomore. London: Pluto Press, 1992.

Matulić, Tonči. *Bioetika*. 3. nepromijenjeno izdanje. Zagreb: Glas Koncila, 2012.

Matulić, Tonči. „Bioetika i biopravo: ‘bio-jus’ kao odgovor na pravne aspekte izazvane unutar ‘bio-ethosa’. Pokušaj delineacije nekih aspekata u odnosu između bioetike i bioprava.“ *Vladavina prava* 4, br. 2 (2000).

McMahan, Jeff. *The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life*. Oxford: Oxford University Press, 2002.

McMahan, Jeff. „Cognitive Disability and Cognitive Enhancement.“ *Metaphilosophy* 40, br. 3–4 (2009). Posebno izdanje: *Cognitive Disability and Its Challenge to Moral Philosophy*, ur. Eva Feder Kittay i Licia Carlson.

Mezak Stastny, Mirela. „Procreative Rights in Croatian Constitutional Law / Prokreativna prava u hrvatskom ustavnom pravu.“ U *Proceedings of the 2nd International Conference “Vallis Aurea” – Focus on: Regional Development (Požega & Beč: Polytechnic of Požega; DAAAM International Vienna, 2010)*, 883–887.

Mill, John Stuart. *On Liberty*. London: John W. Parker and Son, 1859. Pristupljeno putem Internet Archive. <https://archive.org/details/onlibertyxero00milluoft>.

Miller, Judith. „Is Legislation in Bioethics Desirable? An Explanation of Aspects of the Intersection of Bioethics and Biolaw.“ U *Bioethics and Biolaw, Vol. I: Judgement of Life*, ur. Peter Kemp, Jacob Rendtorff i Niels Mattsson Johanssen, 243–267. Copenhagen: Rhodos International Science and Art Publishers, 2000.

Mitochondrial Donation Treatment in the UK. *New England Journal of Medicine* (2025).

Mlakar, Mirko Vid. „Hans Jonas: mislilac odgovornosti (1903.–1993.).“ *Filozofska istraživanja* 23 (2003): 239–244.

More, Max. „*Transhumanism: Toward a Futurist Philosophy*.“ *Extropy* 6 (ljetno 1990): 6–12; revidirano lipanj 1994/1996. PDF.

More, Max. *Transhumanism: Toward a Futurist Philosophy*. (1990; revidirano 1996). PDF, dostupno na: <https://www.ildodopensiero.it/wp-content/uploads/2019/03/max-more-transhumanism-towards-a-futurist-philosophy.pdf>.

Muzur, Amir i Iva Rinčić. *Fritz Jahr i rađanje europske bioetike*. Zagreb: Pergamena, 2012.

Muzur, Amir i Iva Rinčić. „Variety of Bioethics in Croatia: A Historical Sketch and a Critical Touch.“ *Synthesis philosophica* 26, br. 2 (2011).

Nawrot, Oktawian. „The Biogenetical Revolution of the Council of Europe: Twenty Years of the Convention on Human Rights and Biomedicine (Oviedo Convention).“ *Medicine, Health Care and Philosophy* 21, br. 2 (2018).

Netherlands. Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act. Bulletin of Acts and Decrees 2001, br. 194; u Regional Euthanasia Review Committees, Euthanasia Code 2022, Annexe: Relevant.

„Nuremberg Code.“ *Encyclopaedia Britannica*. Pristupljeno 27. listopada 2025.

Palazzani, Laura. *Bioethics and Biolaw: Theories and Questions*. Torino: Giappichelli, 2018.

Palazzani, Laura. *Introduction to the Philosophy of Biolaw*. Prevela Victoria Bailes. Rim: Studium, 2009.

Palazzani, Laura. „Dalla bioetica alla biogiuridica di Francesco D’Agostino.“ *Persona y Derecho* (2024).

Palazzani, Laura. „Person and Human Being in Bioethics and Biolaw.“ U *Autonomy and Human Rights in Health Care: An International Perspective*, ur. David N. Weisstub i Guillermo Díaz Pintos. Dordrecht: Springer, 2008.

Palazzani, Laura. „The Concept of Person Between Bioethics and Biolaw.“ *Theoretical Medicine and Bioethics* 20, br. 2 (1999).

Parliament of Canada. *Bill C-14: An Act to Amend the Criminal Code and to Make Related Amendments to Other Acts (Medical Assistance in Dying)*. 42. Parliament, 1. zasjedanje. Royal Assent 17. lipnja 2016. <https://www.parl.ca/DocumentViewer/en/42-1/bill/C-14/royal-assent>.

Pellegrino, Edmund D. „The Origins and Evolution of Bioethics: Some Personal Reflections.“ *Kennedy Institute of Ethics Journal* 9, br. 1 (1999).

Picón-Jaimes, Y. A. „Euthanasia and Assisted Suicide: An In-Depth Review of Relevant Historical Aspects.“ *Annals of Medicine and Surgery* (2022).

Pires, Teresinha Teles. “Procreative Autonomy, Gender Equality and Right to Life: The Decision of the Inter-American Court of Human Rights in *Artavia Murillo v. Costa Rica*.” *Revista Direito GV* 13, br. 3 (2017): 1007–1028. PDF version.

Potter, Van Rensselaer. *Bioethics: Bridge to the Future*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 1971.

Potter, Van Rensselaer. *„Bioetika – most prema budućnosti*. Prevela Ines Radinović. Rijeka: Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci i Hrvatsko društvo za kliničku bioetiku, 2007.

Potter, Van Rensselaer. „Humility and Responsibility – a Bioethic for Oncologists.“ *Cancer Research* 35 (1975): 2297–2300.

Pozaić, Valentin. Propovijed i predavanje na Bunarićkom proštenju, Subotica, 28. kolovoza 2005. Citirano prema “Bunaričko proštenje.” *Informativna katolička agencija (IKA)*, 29. kolovoza 2005. Pristupljeno 10. rujna 2025. <https://ika.hkm.hr/novosti/bunaricko-prostenje-3/>.

President’s Council on Bioethics. *Beyond Therapy: Biotechnology and the Pursuit of Happiness*. Washington, D.C., 2003.

Pretty v. The United Kingdom, Application no. 2346/02. Presuda od 29. travnja 2002.

Pretty v. United Kingdom, br. 2346/02. Presuda Europskog suda za ljudska prava, 29. travnja 2002. HUDOC. <https://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-60448>.

Povelja Europske unije o ljudskim pravima. *Službeni list Europske unije* C 202/389, 7. lipnja 2016. Dostupno na EUR-Lex. Pristupljeno 11. rujna 2025. https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/char_2012/oj/eng.

Quesada-Rodríguez, Francisco. „The Biological and Cultural Grounds for Ethics: Hans Jonas and Francisco Ayala.“ *Pensamiento* 78, br. 298 S. Esp. (2022).

R. v. Morgentaler, [1988] 1 S.C.R. 30. Supreme Court of Canada. <https://decisions.scc-csc.ca/scc-csc/en/item/288/index.do>.

Rakowski, Eric., „*The Sanctity of Human Life*.“ *Yale Law Journal* 103, br. 7 (1994): 2052–2056.

Rawls, John. *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press, 1993.

Raz, Joseph. *The Morality of Freedom*. Oxford: Clarendon Press, 1986.

Rendtorff, Jacob Dahl. „Basic Principles in Bioethics and Biolaw.“ *The Paideia Archive: Twentieth World Congress of Philosophy* 4 (1998): 130–142.

Rendtorff, Jacob Dahl. „Basic Ethical Principles in European Bioethics and Biolaw: Autonomy, Dignity, Integrity and Vulnerability – Towards a Foundation of Bioethics and Biolaw.“ *Medicine, Health Care and Philosophy* 5, br. 3 (2002).

Rendtorff, Jacob Dahl. „*The Critiques of Basic Principles in Bioethics and Biolaw*.“ U „*From Ethics to Biolaw / De l’Éthique au Biodroit*“, ur. Peter Kemp i Jacob Rendtorff. Copenhagen: Center for Ethics and Law, University of Copenhagen, 1998.

Republika Hrvatska. Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencije o ljudskim pravima i

biomedicini, Dodatnih protokola o zabrani kloniranja i o transplantaciji organa i tkiva ljudskog podrijetla. Narodne novine – Međunarodni ugovori 13/2003 (1. kolovoza 2003). https://narodne-novine.nn.hr/clanci/međunarodni/2003_08_13_109.html.

Republika Hrvatska. Zakon o potvrđivanju Konvencije o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine. Narodne novine – Međunarodni ugovori 13/2003.

Robert Koch-Institut. „FAQ-Liste zu den Protokollen des Krisenstabs COVID-19.“ Pristupljeno 9. rujna 2025. <https://www.rki.de/SharedDocs/FAQs/DE/COVID-19-Pandemie/Protokolle/FAQ-Liste-Krisenstab.htm>.

Roache, Rebecca. „*Bioconservatism, Bioliberalism, and the Wisdom of Reflecting on Repugnance.*“ U *Human Enhancement*, ur. Julian Savulescu i Nick Bostrom. Oxford: Oxford University Press, 2008.

Russia. Federal Law No. 538-FZ of 19 December 2022, On Amendments to Certain Legislative Acts of the Russian Federation. Sobranie Zakonodatelstva Rossiyskoy Federatsii 2022, br. 52 (Part I), čl. 9045.

Sample, Ian. „Scientist Who Gene-Edited Babies Is Back in Lab and ‘Proud’ of Past Work Despite Jailing.“ *The Guardian*, 1. travnja 2024.

Sandel, Michael J. „The Case Against Perfection: Ethics in the Age of Genetic Engineering.“ *Medicine Studies* 1, br. 2 (lipanj 2009).

Savulescu, Julian. „Procreative Beneficence: Why We Should Select the Best Children.“ *Bioethics* 15, br. 5–6 (2001): 413–426.

Secretariat of the Convention on Biological Diversity. *Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity*. Usvojen 29. siječnja 2000. Montreal.

Secretariat of the Convention on Biological Diversity. Nagoya Protocol on Access to Genetic Resources and the Fair and Equitable Sharing of Benefits Arising from their Utilization to the Convention on Biological Diversity. Usvojen 29. listopada 2010. Nagoya; stupio na snagu 12. listopada 2014.

Seatzu, Francesco. „The Experience of the European Court of Human Rights with the European Convention on Human Rights and Biomedicine.“ *Utrecht Journal of International and European Law* 31, br. 81 (2015).

Sgreccia, Elio. *Personalist Bioethics: Foundations and Applications*. Preveo John A. Di Camillo. Philadelphia: The National Catholic Bioethics Center, 2012.

Shanner, Laura. “The Right to Procreate: When Rights Claims Have Gone Wrong.” *McGill Law Journal* 40 (1995): 823–874. PDF version.

Singer, Peter. „*Practical Ethics*.“ 3. izd. Cambridge: Cambridge University Press, 2011.

Spain. *Ley 14/2006, de 26 de mayo, sobre técnicas de reproducción humana asistida*. *Boletín Oficial del Estado* br. 126, 27. svibnja 2006. <https://www.boe.es/eli/es/l/2006/05/26/14/con>.

Spain. *Ley Orgánica 3/2021, de 24 de marzo, de regulación de la eutanasia*. *Boletín Oficial del Estado* br. 72, 25. ožujka 2021., str. 34037–34049. <https://www.boe.es/eli/es/lo/2021/03/24/3>.

Spaemann, Robert. *Persons: The Difference Between ‘Someone’ and ‘Something’*. Oxford: Oxford University Press, 2006.

STC 44/2023. Sentencia del Tribunal Constitucional de España, 9. svibnja 2023, potvrđuje čl. 14 Ley Orgánica 2/2010. BOE-A-2023-13955.

Statutory Provisions, ch. II, §2(1)(a–f) („due care“ kriteriji). PDF: RTE_EuthaCode2022_English.pdf. Pristupljeno 2025.

Suicide Act 1961, 9 & 10 Eliz. 2 c. 60, sec. 2(1). UK Public General Acts. https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1961/60/pdfs/ukpga_19610060_en.pdf.

Svetlič, Rok. „(Post)modernost Dworkinove filozofije prava.“ *Filozofska istraživanja* 24, br. 2/93 (2004).

Šeparović, Zvonimir. „Bioetika, pravo na život i medicina.“ *Socijalna ekologija* 6, br. 4 (1997): 439–445.

Štifanić, Mirko. „Čovjek i život u središtu pozornosti.“ *Riječki teološki časopis* 17, br. 1 (2009)

Takov, Peter, i Ambe Abraham Chenwie. “Levinas’ Metaphysics of the Face: Ontological Injunction Not to Kill.” *International Journal of Research and Innovation in Social Science* 8, br. 11 (2024): 1775–1785.

Termination of Life on Request and Assisted Suicide (Review Procedures) Act (Nizozemska), 2002.

The Nuremberg Code (1947). *British Medical Journal* br. 7070, sv. 313 (7. prosinca 1996).

The President’s Council on Bioethics. *Beyond Therapy: Biotechnology and the Pursuit of Happiness*. Washington, D.C., 2003.

They Decide Who Lives, Who Dies — Medical Miracle and a Moral Burden of a Small Committee. *Life* 53 (9. studenoga 1962).

Thomson, Judith Jarvis. „A Defense of Abortion.“ *Philosophy & Public Affairs* 1, br. 1 (1971).

Tokarczyk, Roman A. „Biojurisprudence: A New Current in Jurisprudence.“ *Finnish Yearbook of International Law* 7 (1996).

Torrance, Andrew W. „*The Evolution and Development of Biolaw*.“ Preprint, 2010. Social Science Research Network (SSRN).

Ujedinjeni narodi. *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*. Usvojen na Općoj skupštini UN-a. Dostupno na OHCHR. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-economic-social-and-cultural-rights>.

Ujedinjeni narodi. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima*. Rezolucija 2200 A (XXI), usvojena 16. prosinca 1966.; stupio na snagu 23. ožujka 1976. Dostupno na OHCHR. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>.

U.S. Equal Employment Opportunity Commission (EEOC). *Genetic Information Nondiscrimination Act of 2008*. <https://www.eeoc.gov/statutes/genetic-information-nondiscrimination-act-2008>.

UK. *The Human Fertilisation and Embryology (Mitochondrial Donation) Regulations 2015*, SI 2015/572, 29. listopada 2015. Legislation.gov.uk. <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2015/572/made>.

UK. Human Fertilisation & Embryology Authority. „Statement on Mitochondrial Donation,” 2015. <https://www.hfea.gov.uk/about-us/news-and-press-releases/2015/statement-on-mitochondrial-donation/>.

UK Government. *The Surrogacy Pathway: Surrogacy and the Legal Process for Intended Parents and Surrogates in England and Wales*. London: HM Government, objavljeno 25. travnja 2024. <https://www.gov.uk/government/publications/having-a-child-through-surrogacy/the-surrogacy-pathway-surrogacy-and-the-legal-process-for-intended-parents-and-surrogates-in-england-and-wales>.

UK. Human Fertilisation & Embryology Authority. „Statement on Mitochondrial Donation,” 2015. <https://www.hfea.gov.uk/about-us/news-and-press-releases/2015/statement-on-mitochondrial-donation/>.

UK. *The Human Fertilisation and Embryology (Mitochondrial Donation) Regulations 2015*, SI 2015/572, 29. listopada 2015. Legislation.gov.uk. <https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2015/572/made>.

Ukraine. *Сімейний кодекс України* [Family Code of Ukraine], čl. 123. „Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.“ Izmijenjen Zakonom br. 524-V od 22. prosinca 2006.

UNESCO. *Universal Declaration on Bioethics and Human Rights*. Usvojena 19. listopada 2005. Opća konferencija UNESCO-a, 33. zasjedanje, Pariz. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180>.

UNESCO. Universal Declaration on Bioethics and Human Rights. Paris: UNESCO, 19. listopada 2005.

United Kingdom. *Surrogacy Arrangements Act 1985*, c. 49. London: The Stationery Office. <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1985/49>.

United Kingdom. *The Health and Care Act 2022 (Storage of Gametes and Embryos) (Explanatory Memorandum)*. Legislation.gov.uk. https://www.legislation.gov.uk/ukxi/2024/625/pdfs/ukxiem_20240625_en_001.pdf.

United Nations. „*Universal Declaration of Human Rights*.“ UN.org. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.

United Nations. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*. Usvojena Rezolucijom Opće skupštine 34/180 od 18. prosinca 1979.; stupila na snagu 3. rujna 1981. u skladu s čl. 27(1).

United Nations. *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women*, čl. 12. Usvojena Rezolucijom Opće skupštine 34/180 od 18. prosinca 1979.; stupila na snagu 3. rujna 1981.

Ustav Sjedinjenih Američkih Država. Nacionalni arhiv SAD-a. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://www.archives.gov/founding-docs/constitution>.

Ustavni sud Republike Hrvatske. Rješenje br. U-I-60/1991 i dr. od 21. veljače 2017. i izdvojeno mišljenje. Narodne novine 25/2017 (20. ožujka 2017).

Standards for Governance and Oversight of Human Genome Editing. Ženeva: WHO, 12. srpnja 2021. <https://www.who.int/news/item/12-07-2021-who-issues-new-recommendations-on-human-genome-editing-for-the-advancement-of-public-health>.

Valdés, Erick. „*Bioderecho, daño genético y derechos humanos de cuarta generación*.“ *Boletín Mexicano de Derecho Comparado* 48, br. 144 (2015): 1199. <https://www.bioderecho.org/>.

Vasak, Karel. „Human Rights: A Thirty-Year Struggle.“ UNESCO Courier, studeni 1977.

Varkey, Basil. „*Principles of Clinical Ethics and Their Application to Practice*.“ *Medical Principles and Practice* 29, br. 1 (2020): 17–28. <https://doi.org/10.1159/000500138>.

Vijeće Europe. Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (Oviedo, 4. travnja 1997).

Vijeće Europe. *Oviedo Convention and its Protocols: Reference Texts*. Human Rights and Biomedicine. Pristupljeno 11. rujna 2025. <https://www.coe.int/en/web/human-rights-and-biomedicine/oviedo-convention>.

Voegelin, Eric. „*The Coherence of Biography and Philosophy: Hans Jonas's Philosophical Biology in the Light of His Personal Memoirs.*“ *VoegelinView*, objavljeno 27. lipnja 2020. Pristupljeno 30. listopada 2025. <https://voegelinview.com/coherence-biography-philosophy-hans-jonass-philosophical-biology-light-personal-memoirs>.

World Federation of Right to Die Societies. „*Interactive World Map: Legal Status of Assisted Dying Worldwide.*“ WFRtDS. Pristupljeno 17. rujna 2025. <https://wfrtds.org/world-map/>.

World Health Organization (WHO). *Human Genome Editing: Recommendations and a Framework for Governance*. Izvješće WHO Expert Advisory Committee on Developing Global World Health Organization. *International Health Regulations* (2005). Usvojene 23. svibnja 2005.; stupile na snagu 15. lipnja 2007.

World Medical Association (WMA). *Declaration of Helsinki: Ethical Principles for Medical Research Involving Human Subjects*. Usvojena na 18. općoj skupštini WMA u Helsinkiju, 1964.; revidirana 2008.

World Medical Association. *Declaration of Helsinki: Ethical Principles for Medical Research Involving Human Participants*. Usvojena na 75. općoj skupštini WMA, Helsinki, listopad 2024. Zagorac, Ivana i Hrvoje Jurić. „*Bioetika u Hrvatskoj.*“ *Filozofska istraživanja* 28, br. 3 (2008): 601–611.

Zini, Francesco. „*Persona e potere. I limiti della biopolitica nel pensiero di Francesco D'Agostino.*“ *Rivista di filosofia del diritto* 1 (2025).

Zou, Yuantao, et al. „*Regulatory Framework of Human Germline and Heritable Genome Editing after the He Jiankui Case: Developments in China, 2019–2025.*“ *Journal of Law and the Biosciences* (2025).

Vijeće Europe. *Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u pogledu primjene biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini* (Oviedo, 4. travnja 1997).

Vijeće Europe. *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (European Convention on Human Rights)*. Rim, 4. studenoga 1950. Čl. 2. <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treatynum=005>

Weindling, Paul. *Nazi Medicine and the Nuremberg Trials: From Medical War Crimes to Informed Consent*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004.

Werner, Micha H. *Hans Jonas' Prinzip Verantwortung*. München: Wilhelm Fink Verlag, 2004.

Werner, Micha H. *Hans Jonas' Prinzip Verantwortung*. Pristupljeno 10. rujna 2025. <https://www.micha-h-werner.de/jonas.pdf>.

Werner, Micha H. „Dimensionen der Verantwortung: Ein Werkstattbericht zur Zukunftsethik von Hans Jonas.“ U *Ethik für die Zukunft: Im Diskurs mit Hans Jonas*, ur. Dietrich Böhler. München: C. H. Beck, 1994.

Wolin, Richard. *Heidegger's Children: Hannah Arendt, Karl Löwith, Hans Jonas, and Herbert Marcuse*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 2001.

BIBLIOGRAFIJA AUTORICE - ZRINKA PRANJIĆ KOZLEK

- Pranjić Kozlek, Zrinka. „Religija za ateiste.“ *Crkva u svijetu* 54, br. 2 (2019): 292–298.
- Pranjić Kozlek, Zrinka. „Peter Kreeft, *Nepobačeni Sokrat: Dramatična rasprava o pitanjima oko pobačaja*.“ *Obnovljeni život* 76, br. 3 (2021): 420–423.
- Brdarević, Marija, i Zrinka Pranjić Kozlek. „Prijateljstvo kao vrlina u praksi medicinske sestre u odnosu na Aristotelovu etiku.“ *Journal of Applied Health Sciences* 3, br. 1 (2017): 89–98. <https://doi.org/10.24141/1/3/1/10>.
- Pranjić Kozlek, Zrinka, i Marija Brdarević. „Može li se Franklova logoterapija smatrati dijelom procesa liječenja bolesnika u palijativnoj skrbi?“ *Sestrinski glasnik* 24, br. 3 (2019): 161–163. <https://doi.org/10.11608/sgnj.2019.24.029>.
- Brdarević, Marija; Kocijan, Ivna; Pranjić Kozlek, Zrinka; Bebek, Mario. „Ageizam u zdravstvenoj skrbi kao bioetičko pitanje o granicama života.“ U: *Zbornik radova*, 2024. (CROSBI zapis, dopuniti potpunim podacima).
- Brdarević, Marija, i Zrinka Pranjić Kozlek. „Mala škola bioetike.“ U: *Zbornik radova*, 2020. (CROSBI ID 711296, dopuniti potpunim podacima).
- Pranjić Kozlek, Zrinka. „Bioetički izazovi i njihova važnost za sestrinstvo u Hrvatskoj.“ *Academia.edu*, neobjavljeni rad (rukopis), pristupljeno 2025. <https://www.academia.edu>.
- Brdarević, Marija; Zrinka Pranjić Kozlek. 2017. „Filozofija i sestrinstvo – redukcionizam nasuprot holizma.“ U *Povezivanje obrazovanja i najbolje prakse*, ur. Damir Lučanin i Jadranka Pavić, 37. Zagreb: Zdravstveno veleučilište.
- Brdarević, Marija, Pranjić Kozlek, Zrinka. „Prijateljstvo kao vrlina u praksi medicinske sestre u odnosu na Aristotelovu etiku.“ *Journal of Applied Health Sciences* 3, br. 1: 89–98. <https://doi.org/10.24141/3/1/10>.
- Brdarević, Marija; Ivna Kocijan, Zrinka Pranjić Kozlek; Mario Bebek. 2019. „Etički naturalizam i opstanak čovjeka – preživljavanje i reprodukciju držimo kao (ne)povredive vrijednosti.“ U *18. Lošinjski dani bioetike*, ur. Ante Čović, Hrvoje Jurić i Mira Matijević, 58–59. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.
- Pranjić Kozlek, Zrinka. 2017. „Filozofski pristup u pripremi studenata studija sestrinstva za rad – dosljednost i postojanost u primjeni teorije u praktičnom radu prema deontologiji I. Kanta.“ U *Povezivanje obrazovanja i najbolje prakse*, ur. Damir Lučanin i Jadranka Pavić, 11. Zagreb: Zdravstveno veleučilište. 2020.
- Pranjić Kozlek, Zrinka. „*Ramón Lucas Lucas, Bioetika za svakoga*.“ *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti* 75, br. 1: 124–126.

Pranjić Kozlek, Zrinka, i Marija Brdarević. 2018. „*Jesu li duh i duša nadređeni tijelu ili za svoje znanje dugujemo zahvalnost tijelu i njegovim sposobnostima učenja?*“ U *Obrazovanje i istraživanje za kvalitetnu zdravstvenu praksu*, ur. Damir Lučanin, Jadranka Pavić, Jasna Bošnjir, Lana Turković Feher, Aleksandar Racz, Ozren Rađenović, Goran Roić, Snježana Schuster i Biserka Sedić, 44–45. Zagreb: Zdravstveno veleučilište.

Pranjić Kozlek, Zrinka; Brdarević, Marija. „Bioetički izazovi i njihova važnost za sestrinstvo u Hrvatskoj.“ *Shock: Glasilo Hrvatskog društva medicinskih sestara anestezije, reanimacije, intenzivne skrbi i transfuzije* 11, br. 2: 5–10. 2018. <https://www.bib.irb.hr/991107>.